

Kolektiv autorů

O SMYSLU ČESKÝCH DĚJIN

Edice Svatováclavská studia

SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ STUDIA

O SMYSLU ČESKÝCH DĚJIN

Kolektiv autorů

Petr Bahník, Markéta Bahníková, Jaroslav Bašta, Lenka Bobková,
Roman Cardal, Petr Čornej, Aleš Dvořák, Milan Hlavačka, Václav Liška,
Radomír Malý, Naďa Profantová, Michal Téra, Igor Volný

Václav Liška (úvodní slovo)

Petr Bahník (editor)

O smyslu českých dějin

Edice: Svatováclavská studia

Vydavatel: Společnost pro Svatováclavská studia, z.s.

Strahovské nádvoří 132/1, 118 00 Praha 1 - Hradčany

sss@ssszs.cz

Přední strana obálky: detail Pomníku svatého Václava v Praze

Editor: Petr Bahník

Sazba: Marta Zechová

Tisk: Tiskárna Helbich, a.s.

Vydání první, prosinec 2022, Praha

MK ČR E 24025

Vydání publikace podpořila společnost:

TRIOLA
— SINCE 1919 —

ISBN 978-80-908340-5-7

OBSAH

Václav Liška: Úvodní slovo	4
Petr Bahník: Smysl české existence a kořeny její kultury	6
Michal Téra: Příchod Slovanů do Čech: příběh archeologie a příběh mytologie	16
Jaroslav Bašta: Wogastisburg – první známá bitva našich dějin	22
Nadřa Profantová: Christianizace Čech a svatá Ludmila	27
Markéta Bahníková: Královna Eliška – život ve službě budoucnosti	36
Lenka Bobková: Koruna království českého – český stát Karla IV.	41
Petr Čornej: Husitství – fenomén českých dějin	47
Václav Liška, Petr Bahník: Jiřík z Poděbrad – Pravda Boží vítězí	53
Aleš Dvořák: Bílá hora – sjednocující mýtus	60
Radomír Malý: Barokní české vlastenectví	65
Milan Hlavačka: Austroslavismus a idea českého státního práva	71
Igor Volný: Hospodářský vzestup jako nezbytná součást národního obrození	75
Roman Cardal: Smysl dějin a jeho obtížné hledání	84
Přehled autorů	92

ÚVODNÍ SLOVO

Historia est Magistra Vitae, říkají latiníci, inspirováni slavným výrokiem Marka Tulia Cicera z jeho spisu *De Oratore* (O řečníku). Již od antiky a středověku se tedy traduje, že historie je „učitelkou života“ a její studium by mělo sloužit jako určitá lekce současníkům pro budoucnost jejich a jejich potomků.

Americko-španělský filosof a spisovatel George Santayana (Jorge Augustín Nicolás Ruiz de Santayana) šel na počátku XX. století ještě dále, když konstatoval: „Kdo si nepamatuje minulost, je odsouzen k jejímu opakování“. Jinými slovy: poučit se z chyb minulosti, je nezbytné pro lepší rozvoj budoucnosti.

Studium dějin vlastního národa a státu je tak nejen určitým sebe-identifikujícím momentem každé země, ale slouží jako vodítko pro pochopení jejího osudu a stanovení správných budoucích cílů. Diskuse o smyslu vlastních dějin je proto nezbytnou podmínkou pro „zdravý život“ fungujícího státního útvaru a národa a musí se vést - otevřeně, věcně a důkladně.

Autoři sborníku se proto pokusili přinést čtenáři určitou mozaiku pohledů na klíčové momenty českých dějin od počátku naší státnosti v X. století až na práh XX. století. Určitě jim nešlo o to „účtovat s minulostí“ nebo vyzdvihnout jednu epochu a potlačit druhou, adorovat jednu osobnost a negovat druhou. To by byl špatný přístup.

Důležité je pochopit, že všechny klíčové dějinné postavy do naší historie patří a cílem je jejich konání a význam pochopit a nikoliv je známkovat dle aktuálních potřeb. Svatý Václav, jeho bratr Boleslav, Přemysl Otakar II., Karel IV., Jan Hus, Jan Žižka, Jan Nepomucký, Jiřík z Poděbrad, Jan Ámos Komenský i Tomáš Garrigue Masaryk do naší historie patří bez ohledu na skutečnost, jak byla jejich osobnost vnímána v různých údobích našich dějin či jak se jejich odkaz jeví v současnosti. Jedině takový přístup je přínosný a může nám pomoci otevřít okno do naší budoucnosti. Myslím, že autorům tohoto sborníku se to podařilo.

S výkladem dějin je však spojena ještě jedna obtíž, kterou nepřímo pojmenoval německý filozof Friedrich Nietzsche, když formuloval tezi, že „neexistují fakta, jen interpretace“. Výklad dějin tak není jen objektivním posouzením minulých událostí, ale lze jej využít i jako nástroj na ovládnutí druhých. Říká se, že kdo zapomenul svoji historii, je jako strom, který ztratil své kořeny. Jak by si pak stál celý národ, který by uvěřil uměle vytvořenému mýtu, který s nepřátelskými úmysly zkonstruoval někdo v zahraničí, aby daný národ ovládal. V tomto případě pak historie ničemu neučí, jen trestá ty, kteří se řádně „nenaučili své domácí úkoly“. Proto bychom nikdy neměli připustit, aby cizinci vykládali naše vlastní dějiny. Za určitých okolností takové jednání může být dokonce skutečným „násilným aktem“ zvláště, když se dnes hovoří o tzv. hybridních válkách, které nemají jen čistě vojenskou podobu.

Ochranou českého historického odkazu se také zabývá náš spolek Svatobor založený Františkem Palackým, Dr. Františkem L. Riegrem a Vojtěchem Náprstkem. Myšlenku Svatoboru shrnuje Palackého heslo: „*Pomáhej! Osvěcuji! Pamatuj!*“. Za jeho více než 160-leté trvání jím prošla řada osobností z oblasti historie, umění, národního hospodářství či archivnictví. O takovéto pohledy na naši historii, jako autoři tohoto svatováclavského sborníku, se Svatobor vždy snažil a snaží.

Svatobor také koná připomínání naší historie mimo jiné zakládáním a péčí o místa paměti (rodné domky významných osobností, pamětní desky a pomníky, náhrobky), vydáváním knih a realizací zájezdů a vycházek na místa spojená s naším národem. Koneckonců i stavba Slavína – národní hrobky na Vyšehradském hřbitově, která je od počátku pod patronací Svatoboru, je toho výmluvným dokladem. Proto naše spolupráce se Společností pro Svatováclavská studia je zcela přirozená, protože konáme jedno společné dílo.

Možná některé čtenáře překvapí, že autoři zakončili svůj historický exkurz na počátku 20. století a jakoby „vynechali“ naše nejmodernější dějiny. Není to ani chyba ani náhoda. Správně jsou si totiž vědomi toho, že k většině události XX. století ještě nejsou k dispozici historická fakta, která by umožnila všechny procesy správně analyzovat (archívy ještě nejsou otevřeny a žijící aktéři zatěžují pochopení nedávných dějů vlastními subjektivními výklady).

Naopak milníky minulého století, od první světové války a vznik první republiky, přes Mnichov, protektorát a druhou světovou válku, až k převratu roku 1948, v časové ose pak nastoupivší pražské jaro 1968 a období normalizace s následným sametovým převratem roku 1989 a související sociálně-ekonomická a politická transformace 90. let i žhavá přítomnost, jsou určujícím předmětem tématu, kterým se zabývá globální politika a mezinárodní vztahy. A jak mi autoři řekli, plánují pro toto téma samostatný sborník.

Přejme si tedy, aby si Češi uchovali touhu znát svoji minulost a rozumět jí, zejména pak naše nejmladší generace. Často dnes slyšíme, že se ve škole prý věnuje moc času „dávným“ dějinám a málo těm nedávným. Je to nebezpečná teze, snažící se vzít stromu jeho kořeny. Zatímco historické dějiny byly již proudem času „objektivizovány“, moderní dějiny jsou často konjunkturálním ideologickým výkladem, kterému právě chybí nezbytný odstup.

Studujme naši minulost, abychom dokázali formulovat naši budoucnost, nejméně na příštích deset století!

*Prof. h.c. Dr. Ing. Václav Liška, předseda spolku Svatobor
Praha, 8. 12. 2021*

Petr Bahník:

SMYSL ČESKÉ EXISTENCE A KOŘENY JEJÍ KULTURY

Od devadesátých let 19. století až do zániku první Československé republiky v roce 1938 probíhal mezi českými historiky a filozofy známý spor o *smysl českých dějin*. Angažovaly se v něm přední osobnosti tehdejšího veřejného života (*Masaryk, Pekař, Rádl, Krofta, Nejedlý aj.*). Zpravidla se má za to, že spor odstartoval vydáním Masarykova spisu *Česká otázka* v roce 1895, ve skutečnosti ale v podobě různých mediálních šarvátek probíhal už dříve a oba soupeřící tábory se v jeho průběhu přeskupovaly a procházely personálními změnami. Nicméně, lze s určitým zjednodušením říci, že se v tomto sporu střetlo vědecké pojetí historiografie, reprezentované tehdy hlavně žáky profesora *Jaroslava Golla*, a účelové, teleologické, chápání dějin, reprezentované zejména Masarykem, které nabylo v meziválečné republice charakter takřka oficiální ideologie, byť v širokých vrstvách obyvательства jen chabě reflektované.

Účastníci tehdejšího sporu nemohli tušit, že zhruba o sto let později se diskuse posune podstatně dále, totiž od otázky, jaký je smysl našich dějin, k pochybám o tom, že vůbec nějaký je. Dnes stojíme na prahu krizí, spojených s proměnami současného světa, a otázka smyslu se stává neodbytnou. **Ptáme se, znovu a vlastně širěji než kdysi, po smyslu existence jednotlivce, národní pospolitosti i naší dávnověké státnosti.**

Ve skutečnosti účastníci někdejšího sporu o dějiny tuto existenciální hloubku soudobých pochyb tušit mohli. Už v prosinci 1885 vydal totiž česko-německý publicista (a Masarykův žák) *Hubert Gordon Schauer* na stránkách tehdy vycházejícího prvního čísla *revue ČAS*, polemický text nazvaný *Naše dvě otázky*. Vyslovil v něm principiální zpochybnění emancipačních snah několika generací českých národních buditelů, a vyzval k postoji, který byl později výstižně označen jako „*filosofická sebevražda národa*“, totiž ke kolektivní rezignaci na vlastní jazykovou a kulturní svébytnost, a k začlenění se do rámce kultury německé. Článek vyvolal značnou, ale vlastně nezaslouženou, pozornost. Idea „dezerce z národa“ rozhodně nebyla originální ani nová. Staletí těsného a konfliktního sousedství se silným cizojazyčným živlem staví před slabé duše podobné nápady celkem pravidelně. Debaty nad Schauerovým článkem, ale měly kladný efekt, právě ony totiž vyvolaly onen velký, „vědecký“, spor o smysl našich dějin. Podobně snad lze doufat, že otázky aktuálního světového vývoje pomohou širší veřejnosti **znovu si uvědomit hodnotu pojmu národ.**

BÝT NÁRODEM

Pozitivní národní vědomí má nezastupitelné místo v rámci toho, čemu se nepřesně říká „tradiční hodnoty“ a bez čeho se žádná lidská společnost neobejde, nemá-li ztratit životaschopnost. Není to ale jen otázka společnosti, nějaké kolektivní strategie, je to otázka extrémně důležitá pro jednotlivce, možno říci otázka psychohygienická. Národní identita, či naopak její absence, je integrální a do značné míry konstitutivní součástí identity osobní. Prožívání příslušnosti k národu a k jeho kultuře prostě není ničím jiným než nejpřirozenějším způsobem, jak být člověkem. Kultura, v níž člověk vyrůstá, jazyk, kterým se učí pojmenovávat předměty kolem sebe, tradiční sociální vazby, to vše člověka formuje a zapisuje se hluboko do duše. Národní pospolitost je tak po rodině nejbezprostřednějším lidským společenstvím. Starodávné kmeny a národy samy sebe ostatně nechápaly jinak než jako velkou rodinu. (Toto vnímání k nám zaznívá například z raně středověkého označení českého národa jako *rodiny sv. Václava*). O vývoji a obsahu termínu národ se nicméně vedou nekonečné akademické spory, jejichž charakteristickým znakem jsou sémantická nedorozumění, vzniklá v souvislosti s posuny slova v různých jazycích. Terminologický zmatek pak umožňuje instrumentální výklady, které vědomě postihují jen části skutečností. **Ptáme-li se po smyslu „našich“ dějin, je třeba úvodem tuto otázku (tedy, kdo jsme to my) vyjasnit.** Pokusme se proto vymezit českojazyčný termín národ vůči pojetí v jiných jazykových oblastech. U Anglosasů pojem národ, *the nation*, do značné míry splývá s pojmem stát. Němčina má, jak známo, dva možné výrazy pro národ, ani jeden však nevyjadřuje přesně to, co pojetí české. Termín *die National* má charakter poněkud neživý, dotazníkový, zatímco výraz *das Volk*, vhodný pro živé národní společenství, označuje zase současně národ i lid. Nejvíce zmatků však patrně způsobilo občasné splývání termínů lid, *la peuple*, a národ, *la nation*, ve francouzštině. Během orgií velké revoluce vystupuje francouzský *la nation* jako protihráč vyšších vrstev společnosti (pochopitelně etnicky rovněž francouzských). Připomeňme například revoluční Národní gardu (*La Garde nationale*). Výraz *la nation* proto zasluhuje být v těchto souvislostech do češtiny překládán zásadně slovem *lid*, jenž vystihuje onu sociální diferenci, onu plebejskost odlišující poddané od vládců. „Revoluční“ pojetí národa, vzniklé ve Francii, se nicméně stalo vítanou kořistí liberálů, Garibaldim počínaje a českým Janem Herbenem konče. Naopak u některých pseudokonzervativních myslitelů vzbuzuje potřebu výrazně odlišit monarchický princip od nacionálního a stavět je do protikladu, což je ovšem zřetelně nesmyslné, neboť staré patriarchální monarchie nemohly být jiné než národní (snad s výjimkou normanské Anglie). Český pojem *národ* je přitom v jistém smyslu přímým protikladem revolučního pojetí. Přesahuje, ale neruší sociální či stavovské difference. K národu, podobně jako k církvi, patří stejně dobře pomocný dělník i král. Takto byla národní pospolitost u nás chápána už na počátku 14. století, jak dovědčuje např. *Kronika takřečeného Dalimila*, a nikoli tedy až v postnapoleonském novověku, jak se někdy tvrdí. Termín národ tak u nás po staletí a priori obsahuje prvek sociální solidarity, respektující, avšak zušlechťující, přirozenou sociální hierarchii. **Národ je duchovní, kulturní a jazykové společenství, přesahující společenské vrstvy a stavy.** Příslušnost k němu je sudba.

Nicméně, dnes se ony základy, definující naše národní společenství, vážně otrácejí. Neeexistenci zákona o státním jazyce a aktivním zaváděním globální angličtiny do veřejného života, například do vnitřní komunikace na fakultách vysokých škol, je řeč, kterou hovoří deset milionů lidí, doslova pohřbívána za živa. Anticko-křesťanská kultura je intenzivně rozpouštěna v ohlupujícím ideologickém koktejlu, a důsledky odklonu od duchovní dimenze není ani potřeba komentovat. Jsme tedy, z jistého úhlu pohledu, na pokraji zániku, přestože dosud žijeme, mluvíme spolu česky a slavíme Vánoce. Ale nehrozí nám pouhé fyzické zaniknutí, hrozí něco horšího, totiž, že definitivně přestaneme být národem a staneme se pouhým lidem. Masou bez minulosti a bez budoucnosti, bez ideálů, bez tvůrčího ducha, parazitující na odpadcích velkého světa. Nemá-li tomu tak být, **je třeba mobilizovat vlastní národní sebe-vědomí, jako svého každodenního průvodce a kompas v hlubokém pralese soudobého chaosu.** Mít je vždy po ruce, abychom mohli, jako kdysi Seneca, říci s příznačným stoickým klidem: „Všechno své si nosím s sebou!“ V hlavě a srdci.

O VLASTNÍ IDENTITU

Byly zmíněny tři základní kameny naší svěbytnosti, pokusíme se je ještě jednou věcně připomenout. Začneme identitou jazykovou, která souvisí s otázkou původu. Prvními etnicky určitelnými obyvateli našich zemí byli jak známo *Keltové*. Lid řemeslně zručný, nadaný bohatou imaginací a ve střední Evropě patrně autochtonní. Na přelomu letopočtů je však vytlačili drsní a houževnatí *Germáni* přicházející ze Skandinávie. Koncem čtvrtého století pak také tito stateční bojovníci a lovci postupně opustili naše území, v rámci takzvaného stěhování národů, a do takřka liduprázdné země pronikají Slované. Ti patří, stejně jako Keltové a Germáni, k *indoevropské jazykové skupině*, která se kdysi, nevíme přesně kdy a jak, rozešla ze starověké Persie do různých koutů Evropy. Slovary jsme mezi jejími zástupci schopni identifikovat zhruba kolem roku 1500 před Kristem, kdy tvořili jediný starověký národ s takzvanými *Balty*, tj. předky dnešních Litevců a Lotyšů, a obývali prostor na jih od východního pobřeží Baltického moře. Odtud se rozšířili do východní, jihovýchodní a střední Evropy.

Ačkoli známe identitu těchto nejstarších „národů“ obývajících české země na sklonku starověku, bylo by značně pochybné pokoušet se dnes o nějaké striktní vymezení etnicity našich dávných pradědů, jak se o to pokoušeli nacisté a v současnosti, se značným komerčním úspěchem, některé genetické laboratoře. Taková snaha by byla nejen morálně problematická, ale i předem odsouzená k nezdaru, neboť málokde dosáhlo opakované míšení obyvatelstva v minulých stáletích takové intenzity, jako ve střední Evropě. Na druhé straně je užitečné uvědomit si, jaká etnika dominantním způsobem formovala základy naší národní kultury.

Vzhledem k určité kontinuitě, vyjádřené např. prastarými názvy některých řek či vrchů, **můžeme k našim předkům docela dobře počítat zmíněné Kelty i Germány, avšak hlavní podíl na vzniku naší identity náleží bezesporu Slovanům,** neboť raně středověcí obyvatelé této země, ať již byli nositeli jakýchkoli genů, přijali za svůj právě slovanský jazyk. Jazyk, který přes všechny své formální proměny

i dějinné peripetie, přes všechno proslulé „stýkání a potýkání“ s mocnými susedy, přes tatarské vpády a germanizující reformy josefínského školství, stále žije, i po 1 500 letech.

Za další pilíř české národní identity jsme v úvodu označili naši příslušnost k anticko-křesťanské kultuře. **Tato kultura vyrostla ze zemědělského způsobu života, který se vyznačuje usedlostí a budováním trvalých hodnot. Navazuje na odkaz starověkého Řecka a Říma, ale také „barbarských“ Keltů, Germánů a Slovanů.** Její prostor sahá od Jeruzaléma po Řím, od Kavkazu po Texas, od Athén po Guadalupe. A představuje dosud nejdůstojnější civilizační dílo v dějinách člověka. Přesto i ona je dnes, jako celek, zpochybňována a vystavována palbě krátkozraké kritiky. Je jí podsouvána jakási mentální „vina“ za hříchy kolonialismu, znečištění přírody, intoleranci a podobně. Jinými slovy, i ona se musí bránit „filosofii sebevraždy“. Není třeba pochybovat, že se, ať už v jakékoli podobě, ubrání. Jejím konstitutivním znakem je pokora vůči nadosobnímu ideálu, spojená ovšem s aktivním přístupem k realitě světa. Tento princip byl v evropském středověku symbolicky vyjádřen v panovnických insigniích. Říšské jablko ozdobené křížem symbolizovalo pasivní naslouchání, zatímco žezlo vyjadřovalo panovníkovu vůli, tedy čin. Počátky takového přístupu k realitě sahají do klasického Řecka, k *Sokratovi a Platonovi*. Sokrates objevuje nadosobní ideál, *Ctnost*. Platon pátřá po zřídle této Ctnosti, dotýká se nejvyšších duchovních pravd a poté koná tvůrčí čin, navrhuje model ideální obce, budované podle zásad Ctnosti. Jakýmsi Platonovým pokrevním bratrem byl na sklonku antiky svatý *Augustin*, který vnesl do filosofie Pravdy Evangelia. Jeho model *Obce Boží* se stal ideálem středověku, třebaže se jej nikdy nepodařilo v praxi důsledně prosadit. Jinou aplikací téhož principu byl aristotelský přístup k realitě. Zatímco Platon naslouchal Ctnosti, *Aristoteles* naslouchal přírodě, naslouchal formou zkušeností. Jeho činem pak bylo, že jednotlivé zkušenosti řadil do systému. (Představme si, jak *Aristoteles* buduje museum athénskému *Lykeionu* a ukládá do jeho sbírek exponáty, které mu z výprav zasílá *Alexander Veliký*). Také pozdější Římané nebyli pouhými plenícími dobyvateli, ale cítili jako své poslání přinášet světu řád a uspořádanost, krátce *Pax Romana*. V křesťanské teologii dosahuje tento přístup svého vrcholu dílem Tomáše z Akvina.

Platon a Augustin, Aristoteles a Tomáš, ale také rolník písící pluhem dějiny či prozíravý lesník sázející stromy, jejichž stínu se dočkají až jeho vnuci. To jsou představitelé naší kultury, služebníci nadosobních ideálů. Právě takoví jsou kladní hrdinové pohádek a bájí, to je tradice, kterou máme společnou s ostatními evropskými národy, tradice, která se zrcadlí ve verších keltských eposů stejně jako v hrdinské dikci germánských ság, ve slovanských písních či vikinských dřevořezbách. Křesťanství, které jsme označili za další nosný sloup naší identity, z kultivovalo tento přirozený rys Evropanů jasnou formulací nejvyššího nadosobního ideálu. Ctnost je více než zdatnost v tom či onom, je to dodržování desatera! Česká či moravská velikonoční kraslice je více, než jen symbol plodivé síly nového jara, je to symbol Nového života po Kristově Zmrtvýchvstání. **Ať je naše osobní krédo jakékoli, nelze přehlédnout, že to v minulosti bylo právě toto náboženství, které zformovalo slovanský lid ve středověký národ a takřka tisíc let kul-**

vovalo životní styl, etické zásady, ale třeba i estetické představy našich předků. Středoevropským Slovanům přináší mimo jiné i ono velké kulturní dědictví antiky. Jsme zařazeni do latinského světa, s Vergíliem, klenutými mosty a římským právem. A co víc, shodou okolností se tak děje právě prostřednictvím Cyrila a Metoděje, byzantských misionářů, čímž se nám dostává otevření oken také na východ, ke světu řeckému.

KLÍČOVÉ ETAPY

Z těchto zdrojů tedy vyrostla naše národní identita a na přelomu 9. a 10. století pak i naše středověká státnost, nejvyšší projev vitality národa. Právě u středověkých letopisců se projevuje přesvědčení, že **obrana historie národa a státu je jedním z atributů svébytnosti, tedy schopnosti o sobě rozhodovat.** S jistou nadsázkou lze říci, že už tehdy vlastně vzniká potřeba definovat smysl našich dějin (v rámci smyslu dějin lidského rodu, nahlížených přirozeně „sub specie aeternitatis“, z pohledu Věčnosti), a také, ve světle toho, dochází k hodnocení jednotlivých kapitol této historie. Spor českých vzdělanců konce 19. a první půlky 20. století o smysl dějin a jeho „výstupy“, tedy navazují na tendence naznačené už starými kronikáři. Také my se pokusme alespoň zmínit hlavní období, předcházející nástupu našich moderních dějin, a charakterizovat jejich význam.

První etapa naší historie je spojena s bojem za holé fyzické přežití. **Na počátku svých dějin museli středoevropští Slované čelit nejprve pravidelným nájezdům kočovných Avarů, a pak expanzivním snahám Franské říše.** V obojím sehrál podstatnou roli obchodník z dalekého francouzského Soissonu, podle některých pramenů však původem Slovan, jménem *Samo*. Roku 631 pod jeho vedením spojené slovanské kmeny porazily v bitvě u pohraničního hradiště Wogastisburg početně silnější, a výzbrojí i výstrojí kvalitnější, vojsko merovejského krále Dagoberta, čímž zajistili svou další existenci ve střední Evropě. Vznikl politický útvar známý jako Samova říše, jemuž Samo nerušeně vládl 35 let. Samo měl, podle tehdejšího slovanského zvyku mnohoženství, celkem dvanáct manželek, dcer slovanských náčelníků, a s nimi dvaadvacet synů. Mezi ně patrně před smrtí říši rozdělil (tak to alespoň bylo tehdy obvyklé u Slovanů i Franků). Dědici těchto údělů mohla být slovanská knížectví doložená počátkem 9. století na dnešní jižní Moravě a jihozápadním Slovensku (Velehradsko a Nitransko). Z doby o něco starší máme zprávy o nových pokusech Franské říše ovládnout slovanské prostory, konkrétně informaci tzv. Moissacké kroniky o porážce vojsk *Karla Velikého* u hradiště Canburg roku 801 a následném smíru. **Zpráva obsahuje nejstarší písemný záznam, který se pokouší latinskou formou zaznamenat slovanské jméno našeho národa „Cichu Windones“ čili „Slované zvaní Češi“.** Roku 833 došlo k důležité události, velehradský vládce *Mojmír I.* obsadil sousední Nitru a z obou oblastí vytvořil územní základ nové říše, Velké Moravy. **V době jejího největšího rozmachu k ní patřilo území dnešní České republiky, Slovenska, Maďarska (tehdy ještě osídleného Slovany), Lužice a jižního Polska. Velká Morava se stala epicentrem šíření křesťanství, které se odtud dostalo zejména do Čech, ovládaných tehdy rodem Přemyslovců,** Na sklonku vlády nejmocnějšího z velkomoravských vládců, krále *Svatopluka*, byla říše rozvrácena maďarskými kmeny, slovanská státnost ve střed-

ní Evropě ale nezankla. Jejými nositeli se stali již zmínění čeští Přemyslovci, kteří začali v 10. století budovat vlastní stát.

Od počátku byly přemyslovské Čechy vystaveny silnému vlivu sousedních německých vévodství, Bavorska a Saska, a dlouhodobému tlaku následnického státního útvaru Franské říše, pro který se od roku 800 razil název „Svatá říše římská“, a který zahrnoval německé státy, území severní Itálie a Burgundska. Tomuto útvaru, jehož vládce nosil antický titul císaře, měla teoreticky podléhat všechna království křesťanského Západu. Takový byl aspoň původní koncept prosazovaný tzv. Otonskými vládci. Pro přemyslovská knížata byla účast v takové „federaci“ přijatelná, a jejich stát zůstal ve volné vazbě ke Svaté říši po celý středověk. **Na českém území přitom platily jen zákony českého panovníka a v zahraniční politice vystupoval s plnou suverenitou.** Respekt vůči této české nezávislosti byl pak vyjádřen uznáním dědičného královského titulu českých vládců roku 1212.

Éra posledních Přemyslovců je dobou politického i hospodářského vzestupu. Čas objevů silných ložisek stříbra, z něhož byly raženy kvalitní mince, zakládání měst, nástupu gotického stylu, jehož první stavitele dovezl z Avignonu pražský biskup Jan IV. z Dražic, i územní expanze spojené s činy „krále železného a zlatého“ Přemysla Otakara II. Zároveň ale i éra německého přistěhovalectví, kterým vznikla v českých zemích početná cizojazyčná minorita. Jak dosvědčuje Dalimilova kronika, nebo třeba korespondence zmíněného biskupa Jana z Dražic, soužití Čechů s Němci bylo už tehdy „konfliktním společenstvím“.

Dědicem přemyslovského odkazu byl ve 14. století král český a císař římský, Karel IV. Jeho známý silný vztah k zemi, jejímu lidu a tradicím, byl jistě dán citově, ale zároveň i faktem, že mu jeho království poskytovalo nezávislé zázemí pro rozhodnou politiku v říši.

Po otci byl Lucemburk, ale po matce rovnocenně i Přemyslovec, a to nejen pokrevně, ale i právně, protože Přemyslovci disponovali papežským privilegiem dědičnosti královské rodové linie i po ženské větvi. I proto se pražské biskupství dočkalo povýšení na arcibiskupství a Praha se zřízením Karlova Nového města stala druhým největším městem tehdejší Evropy a sídlem první university na sever od Alp. Karel si uvědomoval potřebu právních garancí české státnosti, zejména ve vztahu k císařství. Poměr českého státu a říše proto explicitně popsal ve své Zlaté bule císaře Karla. **Čechy, Moravu (včetně majetku olomouckých biskupů) a Opavsko (pozdější fundament českého Slezska) prohlásil za nezczitelný základ státu. A tím jsou dodnes.** Znamením jejich soudržnosti se tehdy stala Karlem nákladně přepracovaná a vyzdobená česká královská koruna, příznačně nazvaná **korunou Svatováclavskou.**

Duchovní a intelektuální vzestup českého státu za vlády Karla IV., a s ním kontrastující církevní krize (zvolení dvou, navzájem se neuznávajících, papežů) a krize hospodářská (vzniklá v důsledku devastující morové rány v západní Evropě a faktické zástavě vývozu českého zboží) vyvolaly v širokých vrstvách obyvatelstva

zájem o náboženské a politické reformy, a nakonec vznik husitství s jeho světlou a stínou. Stíny jsou zřejmé: více než dvacet let bratrovražedných náboženských válek, plných nepopsatelného násilí, stagnace hospodářství i kultury, úpadek mezinárodní prestiže českého státu a vznik neuralgické „Achilovy paty“ naší mentality, sloužící k účelovému rozdělování národa dodnes. K jeho světlům pak nepatřila jen často zmiňovaná **demonstrace vojenské síly husitských vojsk**, ale například také, v celoevropském měřítku ojedinělé, **rozšíření gramotnosti**. Takže se vzdělaný humanista *Eneáš Piccolomini* mohl ve známém výroku divit, že: „husitské ženy znají Bibli lépe, než mnohý italský kardinál“. Byl to důsledek venkovského působení „potulných“ kleriků, (které každoročně chrlila pražská universita, a pro které, po sesazení krále *Václava IV.* z říšského trůnu v roce 1400, neměly státní ani církevní instituce uplatnění, takže zakládali venkovské triviální školy). Dalším nepřehlédnutelným fenoménem husitství bylo **definitivní získání české převahy ve vedení měst** (městský stav byl do té doby typickým prostorem uplatnění německojazyčného živlu u nás a jeho hlavními reprezentanty byly patricijské, obchodem zbohatlé, rody. To husitství radikálně změnilo). Zejména byl ale průvodním jevem husitských válek bezprecedentní **nárůst sebevědomí české šlechty** (tedy uznávaných zástupců tehdejšího národa), a to obou hlavních soupeřících táborů (husitů i katolíků). Šlechta mimořádně zvětšila svůj vliv (při absenci královské autority) i hmotný majetek (obvykle ne zcela legitimními způsoby, které umožňovala válka), obojího však využila s vědomím zodpovědnosti za osud země. Když začaly nekonečné boje vážně ohrožovat elementární hospodářské fungování státu, vynaložila šlechta nemalé úsilí diplomatické i vojenské na jejich ukončení a vyvedení českých zemí z chaosu k míru a novému rozvoji. Tímtež úsilím byl pak prodchnut i dodnes ne zcela doceněný „husitský král“ *Jiří z Poděbrad*. Z uvedených „světél“ husitské éry vzešly hodnoty i stavovská forma raně novověkého českého státu, jak se s nimi setkáváme za vlády Jagellonských králů a prvních Habsburků. Tehdy mimochodem vzniká gramatická podoba takzvané „Veslavínské češtiny“, která se dodnes už moc nezměnila).

Nástup novověku a renesance bohužel také vtáhl české země do složitých velmocenských her tehdejší nábožensky rozdělené Evropy. Pražský dvůr císaře a krále *Rudolfa II.* nebyl jen přehlídkovým molem umělců a alchymistů, ale především arénou diplomatických a zpravodajských zápasů mezi takzvanou španělskou (katolickou) a německou (protestantskou) stranou. To vyvolala mimořádné napětí i uvnitř české společnosti, vedoucí nakonec k povstání českých protestantských stavů, k bělohorské bitvě a následně k devastující Třicetileté válce. **V důsledku války český stát ztratil děsivých 50 procent mužské populace** (a třetinu populace celkem). Podílely se na tom ozbrojené střety, ale také nucené vystěhovalectví a epidemie smrtících chorob (mor, malomocenství, agresivní formy syfilitidy). Úbytek obyvatel byl pak nahrazován přistěhovalectvím, zejména z německojazyčných oblastí, což výrazně proměnilo jazykovou mapu. Teprve tento příliv dal vzniknout souvislým pásům německého osídlení v českém pohraničí. V předbělohorském období německý živel dominoval jen v několika málo sídlech (dobový komentátor *Pavel Stránský ze Stránky* to ve svém popisu Čech definoval úsměvnou větou „všude v Čechách žijí lidé, jen v Chomutově Němci“. To se během dvou století

změnilo. Němci se v českých zemích stali druhým, a posléze dominujícím, státním národem, což prakticky platilo více než 200 let. Právní předpoklad k tomu vytvořilo Obnovené zřízení zemské *Ferdinanda II.* (pro Čechy roku 1627, pro Moravu 1628), které umožňovalo přistěhovalcům používat němčinu jako druhý zemský jazyk. Nešlo původně o cílenou germanizaci, faktický dopad však ohrozil samu existenci české svébytnosti. **Jazyková otázka se na této historické zkušenosti ukázala jako klíčová.**

Že ke zkáze nedošlo a národ si uchoval svou identitu i historické vědomí vlastní státnosti, bylo bezesporu dílem vlastenecky smýšlejících učenců, vesměs katolických kněží, kteří **cíleně navazovali na kulturní odkaz éry Karla IV. a dávné české tradice, zejména tradici svatováclavskou**, a propojovali je s vášnivým náboženským citem baroka. Výmluvným symbolem je tu pražský Karlův most s gotickým základem korunovaným alejí barokních světců. Navzdory nepřízni mnoha tehdejších politických sil se během barokní éry podařilo českou existenci uhájit a položit základy obrození národa, které přišlo s romantismem na počátku 19. století. Vztah národa k tehdejší podunajské monarchii, a jeho pragmatický vývoj, pak geniálně vyjádřily známé výroky jednoho z našich prvních moderních politických vůdců, historika *Františka Palackého*, že: „Kdybychom neměli Rakouska, museli bychom si ho vymyslet“ a „byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm.“ První výrok implikuje ekonomické, bezpečnostní a další výhody habsburského soustátí, s představou, že jeho široký prostor a politická tolerance umožní ve svém rámci potřebný rozvoj českého národa i historické státnosti zemí koruny svatováclavské. To se stalo i základem politické doktríny tzv. austroslavismu. Druhý výrok konstatuje realistické poznání, že monarchie, a zejména tehdy šovinisticky naladěni čeští Němci, (kteří si brzy začali říkat „sudetští“) nic takového neumožní. Palacký pochopil, že Rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867, které uspokojilo požadavky Maďarů a zcela ignorovalo zájmy české, vyhloubilo mezi Vídní a českým národem propast a jejich cesty se začaly rozcházet. Češi se zkrátka a dobře museli o své záležitosti postarat sami, zejména muselo tehdejší vlastenectví **vstoupit z úst a knih do českých rukou a kapes**. Začal cílený ekonomický vzestup českého živlu, bez kterého by veškeré kulturní obrození bylo málo platné. Byl to obdivuhodný výkon obchodu, vznikajícího průmyslu a bankovníctví, co se nakonec stalo příčinou úspěchu.

Během naznačené dějinné cesty se opakovaně uplatňovaly vlastnosti národa, které jsou zřejmé už z jeho nejstarších literárních památek. Podívejme se na ně v závěru trochu blíže.

VLASTNOSTI TYPICKÉ

Josef Pekař kdysi hovořil o svatováclavských legendách 10. a 11. století jako o našich nejstarších „kronikách. Z těchto, žánrově jistě svérázných, pramenů lze vypsát typické psychologické identifikátory a stabilní rysy české národní a státní existence. První z nich je možno nazvat: **silou i duchem** s odkazem na postavu svaté Ludmily a jejího vnuka. Vzdělanost, hledání smíru na zahraničně-politickém i sociálním poli, ale také připravenost k boji, to jsou po staletí typické znaky českých politických snah i onoho legendárního „Athleta Christi“, svatého Václava, jež

prý byl „v mnoha bitvách slavný vítěz, čtouce knihy slovanské, latinské i řecké“. Což by bylo na tehdejší poměry zcela nadprůměrné vzdělání, a zároveň ono výše zmíněné nadechnutí „západní i východní plíci Evropy“.

Další charakteristikou je **sepětí našich zemí - Čech, Moravy a Slezska**. To je tradice, která spojuje Velehrad, slovanský Sázavský klášter, Prahu i Starou Boleslav (uchovávací Paládium, legendami opředený mariánský medailon, spojovaný s Velkou Moravou). Za vlády Karla IV. se stala znamením soudržnosti všech oblastí tehdejšího našeho soustátí česká královská koruna, příznačně nazvaná korunou Svatováclavskou.

S uvedeným souvisí i, dnes zvláště třaskavé, **vnímání „Východu a Západu“** re-spektive, politika více azimutů. Výchova, vzdělání i praktická potřeba vedly knížete Václava k otevřenosti vůči vlivům obou kulturních oblastí. Také přemyslovští králové vrcholného středověku, se, jak je obecně známo, snažili využívat všech, často navzájem protikladných sil evropské politiky; tento pragmatismus nebyl projevem sobecké touhy po moci, ale nástrojem k zajištění existence a rozvoje českého státu, za který nesli odpovědnost. Racionalita, připravenost dívat se v politice všemi směry a krotit emoce, i schopnost improvizace podle potřeby chvíle, to byly rysy politiky starých českých králů, ale také znaky povahy našeho národa, díky které přežil léta nepřízně a udržel si vlastní svébytnost.

Typickou českou svatováclavskou devízou pak je zvolání: **cizí nechceme, svoje nedáme**. O historickém knížeti Václavovi čteme v Kristiánově legendě, že se vojensky střetl s knížetem Zličanů, kterého donutil ke kapitulaci; přičemž mu prý uštědřil poučení „Cizí nechtěj, své si chraň!“ Češi se proto ve středověku jen zřídka účastnili dobovačných válek, zato bedlivě střežili své tisícileté hranice. I v nejtěžších dobách moderních dějin, v letech Druhé světové války, kdy byla národu znemožněna ozbrojená obrana, dokázal najít prostředky k efektivnímu odboji a k obnově své státnosti. Jsme jedinou kontinentální zemí, jejíž obrysy jsou vidět z vesmíru (česká kotlina), naší dějinnou rolí je obývat tento výjimečný geoprostor tak, aby tu nedominoval nikdo jiný, ze Západu, ani z Východu, ani odjinud, aby mohla platit druhá sloka Tylova hymnického textu: „mezi Čechy domov můj!“ Tvar české kotliny nás k tomuto úkolu zformoval. Proto máme tak trochu rezervovaný vztah k emigraci. Samozřejmě s výjimkou přímého ohrožení svobody nebo života, kdy je odchod z vlasti nutností. Ale od této extrémní situace odhlédněme. Máme na mysli běžného, ekonomického vystěhovalce. Ten jaksi, a podvědomě to cítí většina Čechů, rezignoval na svůj dějinný úkol. A nelze si nevzpomenout na Dykovo „opustíš-li mne nezahynu, opustíš-li mne zahyneš“; Proto také Češi (na rozdíl od Slováků, židů nebo Rusů) zpravidla nezakládají v cizině své diaspory, nemá to totiž, bez onoho ohraničení našimi horami, žádný smysl) a naopak se snaží co nejvíce asimilovat.

Ohraničenost je ovšem také limitem a naše země se nemůže sama o sobě stát velmocí, ale pokud se zapojí do širší struktury, může realizovat vlastní konceptuální řízení ve směru, který jí v takovém případě náleží ve světové dělbě rolí (na svět

se lze podívat též jako na organismus, kde jeho jednotlivé státy plní roli jako orgány [instrumenty] nezbytné pro chod a rozvoj celého organismu). V posledních staletích hledají Češi (zatím neúspěšně) jakýsi svůj superetnos, v rámci něhož by se mohli přirozeně rozvíjet. Nejsou-li ovšem se svojí pozicí dlouhodobě spokojeni, jsou takový neúspěšný superetnos schopni zničit. (Evropská unie by se z rozpadu Habsburské monarchie vážně měla poučit). **Nutná globalizace může mít v zásadě jen dvě podoby, destruktivní kosmopolitismus (model multikulturního tavicího kotle) nebo tvořivá spolupráce národních států, jednota v mnohosti, což je forma, o kterou český národ nemůže neusilovat.** A v tomto smyslu, před výzvami dnešního malého světa, platí teze TGM, že česká otázka je otázkou světovou.

Známý historický spor o smysl českých dějin byl nicméně zodpovězen v polovině minulého století žitou zkušeností, která dala za pravdu spíše Josefu Pekařovi. Mýtické „ideály humanitní“, Masarykem odvážně prezentované jako plod české reformace, neochránily Evropu, ani náš národ, před zběsilostí války. **Byla to naopak prostá jsoucnost, vůle existovat, elementární národní cit, založený na jazyce, kultuře a svébytnosti, který jedině dokázal mobilizovat proti tehdejší hrozbě.** V bombardované Anglii stejně jako v týraném Rusku. Také český národ přečkal válečná léta díky nezadusitelné touze po vlastním bytí. Ve světě zahraničního a domáčího odboje, ale i prosté pasivní rezistence českých rodin, působí historičti i současní Schauerové se svými návrhy na výhodné kolektivní „rozplynutí se“ lidsky mimořádně bídňě. Chuť k normálnímu životu práce, plození a tradice pomohla překonat i další léta. Lidé totiž, naštěstí, marxismus zkazili, a po krvavých začátcích, tak zřetelně nečeských, ho přeměnily v těžkopádnou, ale přece jen fungující realitu, ve které ani citelné materiální nedostatky a izolace od světového vývoje, nedokázaly zadusit tvůrčí imaginaci a schopnosti odborníků. Po pádu železné opony byl národ vržen do nové skutečnosti, a opět se většina dokázala vydobýt si důstojnou existenci. Navzdory veškerému teoretizování. Řečeno s dávným kronikářem Kosmou: „Slované čeští, usazení pod samým Arkturem“, tu stále jsou, jako žitá skutečnost. Národ neopouští svá historická sídla, je na svém místě a jeho vůle k životu potvrzuje pohled Josefa Pekaře, jemuž byla svatováclavská modlitba nejvyšším smyslem a imperativem českých dějin: „Nedej zahynouti nám, ani budoucím“.

To je, zdá se, i dnes naším zásadním dějinným úkolem. Barva spektra lidství, kterou představuje náš národ, nemůže chybět, nemá-li být svět ochuzen. A jak víme z pohádkových příběhů, často cesta a činy jednoho malého hrdiny rozhodují o osudech velkých věcí.

Sborník, věnovaný hledání smyslu našich dějin, se vědomě omezil na dějiny starší, zatímco jednotlivým kapitolám naší nejnovější historie se chceme věnovat v samostatných sbornících, věnovaných politologii, hospodářství, otázkám obrany a podobně. Naše moderní historie je totiž dosud neuzavřená, procesy započaté před sto lety stále probíhají a psát jejich resumé je předčasné. Chybí k tomu dostatek informací a zejména potřebný nadhled, protože **aktéry těchto moderních dějin jsme i my sami.**

Michal Téra:

PŘÍCHOD SLOVANŮ DO ČECH: PŘÍBĚH ARCHEOLOGIE A PŘÍBĚH MYTOLOGIE

Počátky českého národního příběhu jsou spojeny s příchodem Slovanů na území dnešních českých zemí a se zformováním zdejší národní komunity na slovanském jazykovém a kulturním základě. V tomto ohledu je proto poměrně lhostejné, do jaké míry se na etnogenezi českého národa podílelo zbytkové obyvatelstvo před slovanské, ať už germánské, keltské nebo předkeltské a kolik cizích prvků vstoupilo do tohoto procesu v průběhu středověku a raného novověku – základní a páteří osou české identity je její vazba na slovanský etnokulturní rámec.

V tomto smyslu má vstup Slovanů do českého prostoru dvojí rovinu. Na jedné se jedná o kolonizační proces, zachytitelný v archeologickém materiálu – a méně, takřka vůbec v písemných pramenech. Na druhé to je etnogenetický mýtus, příběh, který je zachycen v pozdějších literárních dílech a obecné tradici českého prostředí. Obě tyto roviny pak dohromady vytvářejí obraz vzniku národního společenství, které se muselo utvořit nejen fyzicky, ale rovněž jako duchovní společenství se svým zakladatelským mýtem.

Slované na území českých zemí přicházejí v rámci rozsáhlejšího kolonizačního postupu tohoto etnika na prahu raného středověku. Dodnes sice napanuje jednota v tom, kde leželo ohnisko slovanské etnogeneze (tedy tzv. *pravlast*), ani kdy ke zformování slovanského etnika jako svébytné etno-kulturní society došlo, lze ovšem konstatovat, že k těmto procesům došlo na východ od našeho území, někde na pomezí střední a východní Evropy v rámci některé z tzv. kultur pozdně římských provincií. Na sklonku antiky a v závěru tzv. stěhování národů dochází i k rozsídlení Slovanů, jejichž migrace směřuje na západ, sever, jihozápad, jih a později i východ. Slované tak kolonizují všemi směry a hledají příhodné a dostatečně vylištěné či řídké zalidněné krajiny, v nichž by se mohli usadit na úrodných půdách. Ač dnes už můžeme říci, že již na prahu raného středověku měli Slované svoji válečnickou elitu, která disponovala vojenskou kulturní výbavou vlastní barbarským národům od Rýna až po Kavkaz, a nechávala se (jak máme doloženo z východořímských pramenů) najímat do císařských služeb¹, nebyla slovanská expanze pravděpodobně nesena těmito válečníky, jako tomu bylo v případě Germánů nebo nomádských etnik, ale její těžiště spočívalo na zemědělském obyvatelstvu hledajícím půdu k usazení. Proto – na rozdíl od Germánů – Slované, kdykoliv se dostali na původní civilizovaná území římské říše, většinou nepodléhali rychlé

romanizaci a kulturní asimilaci, ale naopak – spoléhali na svoji, byť primitivnější kulturu, udržovali svoji identitu a dokonce ve větší míře asimilovali původní obyvatelstvo.² Dlužno dodat ještě jeden rozdíl mezi germánskou a slovanskou migrací v době stěhování národů: zatímco germánské kmeny byly k přesunům většinou donuceni nějakou tísni – ať přírodními a klimatickými podmínkami nebo tlakem nepřijemných sousedů, nájezdníků či soupeřů –, slovanská expanze byla nesena *přebytkem*. Výnosné a prosperující hospodaření vedlo v předpokládané slovanské pravlasti k populačnímu nárůstu a přetlaku, který byl řešen kolonizací do dalších oblastí. Taková situace se zřejmě opakovala po několika generacích, což umožňovalo úspěšný postup slovanského etnika do značné části střední, východní a jihovýchodní Evropy.³ Slované na západě pronikli až k dolnímu toku Labe a hranicím Dánska, překročili tok Sávy a dostali se až do horního Pomohání.⁴ Obsadili nejen Čechy a Panonii, ale většinu dnešního Rakouska, Slovinska a pronikli do severovýchodní Itálie. Na jihu obsadili v průběhu druhé poloviny 6. a v 7. století většinu balkánských provincií Východořímské říše, dostali se do Řecka (kde se na Peloponésu udrželi až do osmanské nadvlády), na Krétu i do Malé Asie. Na východě postupně kolonizovali Východoevropskou rovinu, což byl proces, který se v podstatě zastavil až v novověku. Toto rozsidlení, ač probíhalo většinou za mlčení soudobých pramenů, mělo tedy tu odlišnost od jiných přesunů tohoto období, že nebylo výsledkem *nouze a tísně, nýbrž blahobytu a prosperity*, a proto bylo také trvalejšího charakteru.

Na české území přicházejí Slované během 6. století. Dodnes není jasné, zda se slovanská migrace dotkla českých zemí v první či v druhé polovině tohoto století a zda se Slované na našem území významnějším způsobem setkali či střetli s Germány. Oproti dřívějším teoriím, které kladly příchod Slovanů do první poloviny 6. století a předpokládaly konfrontaci a symbiózu se zbytkovými germánskými komunitami (v případě Moravy s Langobardy), v posledních desetiletích se spíše předpokládá, že Slované se v českých zemích usadili kolem poloviny 6. století a kontakt s germánským obyvatelstvem byl spíše stopový než výrazný. V sídelní topografii a toponymii totiž panuje mezi germánskou epochou a slovanským obdobím značná diskontinuita.⁵ V každém případě první vlna slovanského osídlení, která dorazila pravděpodobně z Moravy starými stezkami (především trstenickou) osídlila nejúrodnější oblasti země: střední Polabí, oblast pozdějšího Kouřimska a Kolínska, pražskou oblast, dolní Poohří a Pojizeří. V celé této oblasti můžeme také doložit nejstarší slovanskou toponymii (a to i v těch oblastech, které byly v průběhu pozdějších století poněmčeny). Z českých zemí postupovali Slované zřejmě podél Labe dále na severozápad.

První vlna slovanského osídlení vytvořila základní mozaiku sídel. Drtivá většina z nich měla podobu nevelkých vesnic, nicméně vzniklo i několik větších sídel – z nich má zcela výjimečné postavení sídliště u Roztok u Prahy, které vzniklo již v 6. století. Jeho rozsah je zcela výjimečný v kontextu celého tehdejšího slovanského světa a dosud není jasné, jaký typ obyvatelstva v něm sídlil (řemeslníci, bojovníci, trhová osada...)⁶ První hradiště jsou archeologicky doložitelná až od 8. století, ale není vyloučeno, že nějaká vznikla již v 7. století. V této souvislosti je třeba

zmínit možnou druhou vlnu slovanské migrace, tzv. dunajskou, jejímiž nositeli měly být slovanské bojovnické elity spjaté s Avarským kaganátem, které se rozešly do celého slovanského světa a nastartovaly zde etno-politické procesy vedoucí ke vzniku archaických politických societ slovanského světa – tzv. kmenů.⁷ Nicméně tato teorie má své zastánce i své odpůrce, alespoň co se týče českých zemí. V každém případě přinejmenším od 7. století v prostředí Slovanů usazených v české kotlině docházelo k procesům, které vedly ke vzniku jednotného etno-politického celku, kmenové jednotky, kterou známe jako Češi, tedy slovanské společenství, které si uvědomuje svoji sounáležitost, své společné zájmy, identifikuje se s vymezeným územím, navazuje jako celek vztahy s okolím a disponuje vlastní elitou a archaickými institucemi. Ty jsou pevně spjaty s archaickým kultem a tradicí, která vědomí kmenové sounáležitosti upevňuje a osvětluje pomocí společného mýtického podání, jež se především týká zakladatelských mýtů: mýtu o počátku, mýtu o zaujetí země, mýtu o původu vlády apod. Kmen Čechů tak nepochybně reflektoval příchod Slovanů do své země a osvětloval ho vlastní etnogenetickým vyprávěním. To se stalo pevnou součástí slovansko-české identity a udržovalo se jako jeden z jejích základních příběhů – díky tomu se nám zachovaly jeho varianty zapsané o mnoho staletí později.

Klíčovým mýtem kmenového společenství je mýtus o společném původu, který vytváří obecně přijímanou fikci, že komunita je vlastně jednou velkou rodinou, sdružením příbuzných, jež pojí vedle společných zájmů, zvyklostí a jazyka i původ z jednoho bájného předka – praotce.⁸ Původ kmenové, protostátní nebo raně státní komunity býval osvětlován mýty tohoto druhu, ač ty mohly mít různou podobu. Jedním z typických příběhů bylo vyprávění o praotci, jehož osobní jméno je odvozeno od daného etnonyma. Tak praotci Římanů byli bratři Romulus (= „Římánek“) a Remus (= „Říman“), praotcem Franků měl být podle *Fredegarovy kroniky* král Francio⁹, praotcem (keltských) Britů zase Brutus (podle *Dějín britských králů* Geoffreyho z Monmouthu).¹⁰ Byzantský císař Kónstantinos VII. ve svém díle *O správě říše* zmiňuje legendu o příchodu Chorvatů na Balkán: mělo je vést sedm sourozenců, z nichž jeden se jmenoval Chorvat (ὁ Χρῶβατος).¹¹ A podobné etnogenetické mýty zná raně středověká historická literatura o Maďarech, Bavorech, Hunech, Chazarech a turkických Bulharech.

Tento typ zakladatelského příběhu znalo i kmenové společenství, jaké se ustanovilo v České kotlině snad již někdy v 7. století. Nejstarší verzi tohoto příběhu však zaznamenal až na počátku 12. století pražský kronikář Kosmas, který ve své latinsky psané kronice nazval praotce Čechů jménem odvozeným od latinského pojmenování Čech – *Boemus*. Za latinským pojmenováním se však zcela jistě skrývala domácí tradice (ač si Kosmas velmi rád pohrával s biblickými motivy), která se plně projevila v nejstarší český psané (veršované) kronice tak řečeného Dalimila. Ten již praotce Čechů nazývá *Čech*. Jsou to právě Kosmas a Dalimil, kteří nám základní syžet českého etnogenetického mýtu předali – po nich se pak většinou setkáváme už jen s variantami tohoto základního vyprávění, jež můžeme zařadit spíše do světa literatury než mytologie a tradice. To se pravděpodobně týká i rozšířené varianty legendy o Čechovi, v níž vystupuje jeho bratr Lech jako

praotec Poláků, případně třetí bratr Rus jako praotec „Rusů“, tj. všech východních Slovanů. Literární původ této legendy je očividný. „Rus“ se nemohl vyskytnout v žádném tradičním slovanském podání, neboť je to původně označení neslovanských (severogermánských) vojensko-obchodních družin, které začaly pronikat mezi východní Slovy a během vzájemného soužití se až později jejich pojmenování (původně ugrofinské) přeneslo i na slovanský živel. Pojmenování „Lech“ sice evokuje jiný (východoslovanský) název Poláků, ovšem domácí polská tradice jej zná jako cizorodý prvek, který si osvojila až na prahu vrcholného středověku. Poprvé je příběh o Čechovi a Lechovi zachycen v kronice Přibíka Pulkavy z Radenína, kdy je Lech jedním z Čechových bratrů, který se vydá dál z Čech na sever a jeho potomstvo pak zaplní nejen Polsko, ale rozšíří se do Pomořan, Kašubska a dokonce až na Rus – Lech je tedy podle Pulkavova podání nejen praotcem Poláků, ale i Pomořanů, Kašubů a východních Slovanů.¹² Podivné jméno „Lech“ sice zde může odkazovat na „Lechity“, které zná už kronika krakovského kanovníka a biskupa Vincenta Kadlubka z přelomu 12. a 13. století, ale může být i mylně interpretovaným titulem praotce Čecha v *Dalimilově kronice* („V tej zemi bieše lech, jemuž jmě bieše Čech.“¹³). Pozoruhodné na tom je, že tento záhadný „titul“ se již nikde jinde v takovém významu nevyskytuje. Varianta legendy, v níž vystupují všichni tři bratři, se zřejmě poprvé vyskytuje v Prologu *Velkopolské kroniky*, který byl k dílu ze 13. století připojen v druhé polovině 14. století. Rozšíření původní české verze o praotci Čechovi o další bratry mělo jeden očividný důvod: tvůrci těchto literárních textů chtěli poukázat na příbuzenství a vazby slovanských národů a společný původ slovanských národů, který byl reflektován od raného středověku i na učenecké rovině. Nakonec si tento motiv prožil velmi zajímavý vývoj v raně novověké literatuře a v kontextu barokního slavismu.¹⁴

Nicméně pokud odhlédneme od této středověké literární variace a podíváme se blíže na tradici českého společenství, jak ji zachytili Kosmas s Dalimilem, nalezneme v ní celou řadu zajímavých motivů, které dalece přesahují obzor českého prostředí a mají své místo v archaické tradici evropských, příp. indoevropských národů.¹⁵ Původní syžet lze shrnout takto: praotec Čechů sídlil původně na slovanském Balkáně, kde se však dopustil zločinu (vraždy), a proto odtud se svými šesti sourozenci a jejich čeledí odešel. Nalezl po dlouhém putování příhodnou zemi, kterou shlédl z hory Řípu, a jeho lid se spontánně rozhodl, aby nesla jeho jméno. Popis těchto událostí má celou řadu zajímavých souvislostí:

1. Čech má šest sourozenců, je jich tedy dohromady sedm, což je číslo označující archaickou totalitu, jedná se tedy o univerzální číslo. Povšimněme si, že i Chorvatových sourozenců v líčení Kónstantina VII. bylo šest. Na Balkáně dokonce existovalo kmenové společenství, které se touto číslovkou označovalo („Sedm kmenů“). Jedná se o pojmenování, které by se jinak dalo vyjádřit jako „všichni lidé“ (vzpomeňme na germánské Alemány).¹⁶

2. Čech se dopustí vraždy, která stojí na počátku zformování nového lidu. Velmi to připomíná vraždy dvojčat, sourozenců či jiných bytostí v mýtech o počátku světa či konkrétní komunity (Romulus, Ymir, Jama, Puruša) v indoevropském prostře-

dí, které nejsou ničím jiným než prvotní obětí položenou do základů vznikajícího společenství či stavby světa.¹⁷ A vzpomeňme i na oběti (lidské či zvířecí), které se kladly do základů novostaveb.

3. Čech vystoupí před zaujetím země na horu Říp. Říp se tak stává středem české země, mýtickou *axis mundi*, která spojuje svět Čechů se světem bohů a s podsvětím. Takových posvátných os nacházíme ve světových mytologických tradicích velmi mnoho, často mají podobu právě hor a jako motiv se objevují i v bájích, pohádkách a lidových tradicích. Archaickou sakralitu tohoto místa si jistě uvědomovali ještě v raném středověku a není náhoda, že na osamělém vrcholu mimo veškeré osídlení vyrostl již ve 12. století (či již o století dříve) křesťanský chrám, který měl zřejmě překrýt starší nekřesťanskou posvátnost tohoto místa.

4. Čech si přinesl do nové země své bohy – *bůžky* u Kosmy, *dědky* u Dalimila. Tím, že je „postavil na zem raduje se“ („*humí sísti penates gaudebat*“¹⁸) zaujal nový kraj pro sebe a svůj rod, vykonal první obřad zaujetí země. Toto gesto bylo rituálem, který legitimizoval nárok Čechů na zemi, v níž se usadili, a jejich bozi se stali i bohy nejen kmene, ale i země. Pro mnohé potomky „praotce Čecha“ pak jistě bylo velmi těžké zřici se těchto bohů a přijmout nového křesťanského, neboť se obávali, že tím ztratí i svoji zemi. U některých západních Slovanů tato obava byla natolik silná, že křesťanství nikdy nepřijali – a to je paradoxně stálo jak vlastní zemi, tak vlastní jazyk a identitu.

Vyprávění o praotci Čechovi tak do sebe pojalo celou řadu prastarých motivů evropské, indoevropské a obecně eurasijské archaické tradice a prvky z dávných mýtů o původu světa a lidstva byly v tomto vyprávění využity pro osvětlení původu české pospolitosti, jejíž slovanští příslušníci se cítili být jednou rodinou, potomky jednoho praotce. Můžeme v drobných náznacích hledat v tomto mýtu ozvuky historických událostí (např. tzv. dunajskou migraci), nicméně podstatnější na celém tomto příběhu je, že tvoří základ naší národní identity. Ač toto vyprávění dnes můžeme odbýt jako ahistorickou báji, která se hodí leda tak k parodování, faktem zůstává, že bez něho bychom tu dnes jako národ nebyli. Je to svědectví o tom, že naše češství nelze od našeho slovanství oddělit, aniž by to ohrozilo to, co chápeme jako náš kulturní i faktický domov.

Použité prameny:

- 1) *Казанский Михаил, О военной организации славян в V–VII веках: вожди, профессиональные воины и археологические данные*, in: *Stratum plus* 2019, 5, s. 15–28.
- 2) *Pleterski Andrej, Slované a Vlaši u bran Itálie v souvislosti s etnogenezí Slovanů*, in: *Archeologické rozhledy* 64, 2013, s. 618–641.
- 3) *Beranová Magdalena, Lutovský Michal, Slované v Čechách. Archeologie 6. – 12. století*, Praha: Libri 2009, s. 15.

- 4) Hrabová Libuše, *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*, České Budějovice: Veduta 2006, s. 24–27.
- 5) Beranová, Lutovský, *Slované v Čechách...*, op. cit., s. 21.
- 6) Kuna Martin, Profantová Naďa et al., *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2005.
- 7) Смиленко А. Т., *Союзы племен и археологические культуры*, in: *Славяне в Юго-Восточной Европы в предгосударственный период*, Ващенко Л. Л. (red.), Киев: Наукова думка, 1990, s. 302–320.
- 8) Dawson Christopher, *Zrození Evropy*, přel. Miroslav Kratochvíl, Praha: Vyšehrad, 1994, s. 72.
- 9) *Fredegarii et aliorum Chronica. Vita sanctorum*, Bruno Krusch (ed.), Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1838, s. 46.
- 10) Geoffrey z Monmouthu, *Dějiny britských králů*, přel. Jana Fuksová, Praha: Argo, 2010, s. 31–33.
- 11) Константин Багрянородный, *Об управлении империей*, Г. Г. Литаврин – А. Н. Новосельцев (eds.), Москва: Наука, 1991, s. 130.
- 12) *Fontes rerum Bohemiarum. Tomus V. Prameny dějin českých. Díl V.*, Josef Emler (ed.), Praha: Nadání Františka Palackého, 1893, s. 5.
- 13) *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Bohuslav Havránek – Jiří Daňhelka – Zdeněk Kristen (eds.), Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 20.
- 14) Mylnikov Alexandr, *Legenda o Čechovi, Lechovi a Rusovi. Evoluce a interpretace*, in: *Světová literárněvědná bohemistika: materiály z 1. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*, Praha 28.-30. června 1995. 2, Úvahy a studie o české literatuře, Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 1996, s. 534–540.
- 15) Bláhová Marie, *Představy o společném původu Čechů a Poláků ve středověké historiografii*, in: *Historia Slavorum Occidentis* 2 (3), 2012, s. 239.
- 16) Třeštitk Dušan, *Mýty kmene Čechů (7. – 10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*, Praha: NLN, 2003, s. 94.
- 17) Puhvel Jaan, *Srovnávací mytologie*, přel. Václav Pelíšek, Praha: NLN, 1997, s. 324–329.
- 18) *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, Bertold Bretholz (ed.), Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1923, s. 7.

Jaroslav Bašta:

WOGASTISBURG – PRVNÍ ZNÁMÁ BITVA NAŠICH DĚJIN

V evropské historiografii asi neexistuje mnoho případů, kdy by o stručné zmínce v dávné kronice bylo napsáno tolik prací, rozvedeno tolik hypotéz, a kde by ani po několika stoletích bádání vědci nenašli odpovědi na základní otázky. Kdo byl Sámó? Kde bylo centrum jeho říše a kam až sahala? Kde ležel Wogastisburg? Nemám ambice rozmnožit řady těch, kdož přicházejí s novými teoriemi a popisy. Naopak chci shrnout nové poznatky o konci doby Velkého stěhování národů, do něhož historika o kupci Sámovi, jeho „říši“ a bojích, patří.

Jak jsem se již zmínil, zachovala se jedna jediná písemná zpráva v Kronice tak řečeného Fredegara (správně Historia Francorum) z první poloviny sedmého století. Pravděpodobně šlo o mnicha (možná tři mnichy píšící po sobě) v jednom klášteře v Burgundsku, a jedná se o jedinou písemnou zmínku o teritoriu Střední Evropy v té době. Kronikář vypráví o událostech ve vzdálené zemi, o nichž jen slyšel.

Na počátku stručně popisuje spojenectví a soužití Slovanů s Huny – tak nazývá Avary - i důvody následných bojů mezi oběma etniky. Slovanské povstání proti Avarům (odehrávající se pravděpodobně někde na našem území) datuje do roku 623/4 (čtyřicátého roku vlády krále Chlotara II.). Vypráví o tom, jak se do čela povstání nakonec postavil francký kupec Sámó z kraje Senonago a Avary porazil. Slované jej za to zvolili svým králem (předpokládá se, že roku 626 po bitvě u Konstantinopole), který „šťastně u nich vládl pětatřicet let“, tedy do roku 661. Sámó měl dvanáct slovanských žen, s nimiž zplodil 22 synů a 15 dcer.

Dějinný paradox představuje fakt, že bychom se asi nikdy nedočteli o Sámovi a jeho říši, kdyby se nedostal do sporu s králem Dagobertem I. kvůli pobité a oloupené výpravě franckých kupců někde na jím ovládaném území v roce 631. Po provokativním vystoupení Dagobertova vyslance Sicharia, vypukla válka mezi merovejským králem a Sámovými Slovany. Frankové proti nim táhli ve třech (možná čtyřech) proudech. Langobardi z jihu, Alamani po Dunaji a Frankové z Austrasie povodím Mohanu. S touto strategií se obyvatelé naší země ostatně museli vyrovnávat dalších tisíc let našich dějin.

Válečné tažení třemi proudy zvyšovalo naději na vítězství a bohatou kořist. Fredegara zpráva hovoří o tom, že Langobardi a Alamani dosáhli vítězství a odvedli mnoho zajatců. Hlavní proud (možná vedený samotným králem Dagobertem) se zastavil před pevností jménem Wogastisburg. Frankové se ji pokoušeli dobýt

tři dny, ale pak podleli sami útoku obležených Slovanů. Mnoho jich bylo pobito mečem, celé jejich ležení se stalo kořistí vítězů, kteří poražené pronásledovali. Po bitvě u Wogastisburgu následovaly opakované slovanské vpády do Durynska a dalších oblastí Dagobertova království. Srbský vévoda Dervan (vládl v oblasti severně od Krušných hor) se připojil k Sámově království!

V závěrečné kapitole svého pojednání o střední Evropě kronikář psal o osudu Bulharů, kteří byli také spojenci Avarů a dokonce patřili do kategorie lidí, jichž by bylo škoda, kdyby padli v boji. Slované patřili k těm, kterých škoda nebyla. Bulhaři začali s Avary soupeřit o nadvládu, podleli a byli vypuzeni. Devět tisíc mužů s ženami a dětmi se uchýlilo k Dagobertovi do Bavorska k přezimování. Král pak nařídil svým poddaným, aby v jednu noc Bulhary rozmístěné po domech i s ženami a dětmi zabili. Bavoři příkaz splnili, zachránilo se jen 700 mužů, kteří utekli do Kraňska, které bylo součástí Sámovy říše. Tolik stručné převyprávění Fredegarovy zmínky v kronice.

Abychom pochopili kontext stručného zápisu, musíme si něco povědět o jednotlivých aktérech. Začnu dle abecedy Avary. Dlužno poznamenat, že v historii existuje jen málo kočovnických národů, které by na svém tažení Eurasii vzbuzovaly takové negativní emoce jako právě Avaři. Dokládá to čínský název jejich předků Žuan – Žuanové, která znamená „hemžící se červi“ nebo „havěť“. Tato bojovná havěť dorazila do Evropy v roce 562 a již o šest let později vytvořila svou říši. Většina historiků považuje odchod Langobardů do severní Itálie a vznik avarského kaganátu v roce 568 za konec epochy Velkého stěhování národů.

Pozoruhodné je, že samotných Avarů přišlo velmi málo, pouhé dva tümeně (jízdní jednotka o 10 000 mužích). K tomu je však třeba připočítat dva tümeně západních Bulharů – Kutrigurů, které si na svém tažení podrobili a další „sběrný“ tümeň z příslušníků jiných kmenů (např. Ujgurů). V avarské armádě však sloužily početné skupiny germánských Gepidů a zejména Slovanů, vesměs jako pěšáci. Odhaduje se, že by celkový počet kočovného obyvatelstva dosáhl asi 50 000 lidí.

Mezi Avary a Slovany se vytvořil zvláštní druh kooperace mezi pěchotou a jízdou. Slovanské pěší vojsko vždy zahajovalo bitvu a neslo hlavní tíhu boje, avarská jízda zasáhla až v rozhodujícím okamžiku a připsala si hlavní zásluhu na vítězství a na kořisti, se kterou odtáhla zpět. Slované, věrní svým zásadám a náboženství, zůstali na místě a usídlili se na nových teritoriích na celém Balkáně. Když Avaři na konci šestého století začali napadat také Franckou říši, urychlilo to slovanskou kolonizaci v Rakousku a východních Alpách.

Nejen současníci, ale také historikové si kladli otázku, co se skrývalo za neuvěřitelnými vojenskými úspěchy relativně nepočetných kočovníků? Zdá se, že hlavní roli hrály dva faktory – tím prvním byla pevná vnitřní organizace celé společnosti, typická pro všechna nomádská etnika. Každý člověk a každá věc měla své pevně určené místo. Zkrátka, když se neustále stěhujete, o každém jedinci, každém dobytčeti, o všech zbraních, nástrojích a zásobách musíte mít přehled. Avarská

společnost se podřizovala principu násobků desítky jako základu její hierarchie. Ta kopírovala nomádskou organizaci vojska.

Správa země se odvíjela od územní příslušnosti. Nejnižší správní jednotku představovala dekanie (z latinského decem – deset), v jejímž čele stál desátník odpovědný za deset rodin, nad deseti desátníky setník, nad deseti setníky bán, nad deseti bány župan a nad deseti župany tudun a až na vrcholu této pyramidy seděl Syn Nebes – kagan. Po jeho boku dlela hlavní manželka zvaná katun a kněz (či spoluvláce?) jugur. Kagana všichni odshora až dolů museli pod hrozbou setnutí hlavy poslouchat. Centrum státu se nacházelo někde v okolí Debrecína, v soudobých pramenech se nazývalo *hrink*, zřejmě kvůli své kruhové podobě. Nejspíše šlo o rozsáhlou jednoduše opevněnou osadu sestávající z jurt a dřevěných domů.

Druhou příčinou naprosté převahy Avarů nad jejich protivníky byly dva významné vojenské vynálezy, pocházející od turkitských kmenů Střední Asie – šavle a třmeny. Šavle jako sečná zbraň snadno prosekávala drátěnou kroužkovou i lamelovou zbroj, a hlavně v kombinaci s reflexními luky a rychlou lehkou avarskou jízdou zcela změnila styl válčení. A vynález třmenů znamenal, že i relativně malí Avaři stojící v třmenech byli náhle minimálně o hlavu vyšší než jejich nepřátelé a mohli zasazovat údery shora. O vyšší stabilitě v sedle nemluvě. Proto (připočteme-li možnost, že strach má velké oči) museli středoevropským Slovanům připadat jako obři. Toto slovo se vyskytuje jen v západoslovanských jazycích. Musím ještě dodat, že ve stejných západoslovanských jazycích (polštině, češtině, slovenštině, slovinštině a hornolužické srbštině), v nichž známe slovo obr, se používá oslovení pán, možná odvozené od avarského (a později maďarského) župan. Jazykověda nám tak mimoděk mapuje rozsah avarské moci.

I největší mocnosti tehdejší Evropy, Říši východořímské, trvalo téměř půl století, než se naučila s pyšnými kočovníky úspěšně bojovat. V roce 601 utrpěli Avaři sérii tří porážek ze strany Byzance, krátce poté zemřel zakladatel Avarské říše kagan Baian i jeho synové. Kaganát kvůli zastavení výbojů procházel první vážnou systémovou krizí. Rozloha Karpatské kotliny byla pro tak velký počet příchozích nomádů příliš malá a středoevropské klimatické poměry nedovolovaly střídání letní a zimní pastviny. Avaři se to snažili vyřešit parazitováním na původním usedlém zemědělském obyvatelstvu. Nejprve Slovanům zabavovali část úrody, ale později, jak nás informuje Kronika tzv. Fredegara, přišli na to, že jídlo přes zimu mohou mít i s obsluhou. Prostě se na každou zimu nakvartýrovali do slovanských osad.

Slované tento podivný druh soužití nějak snášeli až do roku 626, kdy se avarský kagan spojil s Peršany, aby se pokusil dobýt Konstantinopol. Sebral opravdu velké vojsko, převážně složené ze Slovanů zverbovaných od Baltu až po Peloponés, odhadované na 80 000 bojovníků. Císař Herakleitos se mu, protože v Malé Asii válčil s Peršany, nedokázal postavit v poli. Stáhl se proto až za hradby Cařihradu, aby čelil avarskému a perskému obléhání. Tato událost se zapsala do evropských dějin hned ze dvou důvodů – šlo o prvou zatěžkávací zkoušku konstantinopolských hradeb a je považována za poslední bitvu antiky.

Její rozhodující okamžik přišel 7. srpna, kdy kagan nařídil svým slovanským spojencům, aby se přepravili přes Bospor a posílili perské vojsko. Ve svých člunech, vydlabaných z kmenů stromů (monoxylech), neměli proti řeckému loďstvu šanci. Ty, kteří námořní bitvu přežili, nechal rozzuřený kagan popravit. Všichni Slované mu vypověděli poslušnost, zrušili spojenectví a vrátili se domů. Kagana po návratu do Potisi jeho nejbližší zabili jako muže, kterého opustilo válečné štěstí a přízeň nebes. Nastalo všeobecné slovanské povstání proti Avarům, které zahájili Srbové a Chorvati jako spojenci Byzance a záhy se jim podařilo osvobodit celý Balkán. To-lik ke kontextu událostí, které na naše území přivedly Sába, aby se stal vládcem.

Existuje jedna hypotéza, proč právě na Moravě a v Čechách vypuklo protiavarské povstání o pár let dříve. Archeologické nálezy totiž ke konci šestého století dokládají druhou vlnu slovanského osídlení Čech a horního Podunají. Od té první po roce 530 se liší v několika důležitých aspektech. Po pravdě řečeno, pokud by na toto období byla uplatňována kritéria obvyklá pro pravěké archeologické kultury, muselo by se hovořit o tom, že západní polovinu Čech osídlilo nové etnikum, výrazně odlišné od obyvatel nejurodnějších oblastí v povodí Labe a Ohře.

Odlišovalo se svou materiální kulturou, zejména nejčastěji nalézaným artefaktem, tedy střepey nádob. Jejich keramika nebyla robena v ruce jako nádoby pražského typu, nýbrž obtáčená na hrnčířském kruhu a zdobená vlnici či vpichy vytvořenými hřebenem. Nově příchozí se lišili i pohřebním ritem, své mrtvé sice také spalovali, ale jejich pozůstatky ukládali pod mohylami. Slovanské mohylníky jsou dodnes nápadným krajinným prvkem jihočeské a západočeské krajiny.

Na rozdíl od původních slovanských obyvatel Čech nevyhledávali nejteplejší a zemědělsky nejpříhodnější rovinaté kraje, ale obsadili výše položené a méně úrodné jižní a západní Čechy až k dnešní Praze. Kromě již zmíněných mohylníků obohatili naši zem další prvkem, který dal celé slovanské epoše našich dějin její archeologický název – doba hradištní. Nejstarší jihočeské a západočeské nálezy slovanské keramiky totiž pocházejí z výšinných opevněných poloh, tedy z hradišť. A ještě jedním způsobem si navždy přisvojili novou krajinu – pojmenovali všechny důležité kopce, údolí, potoky, studánky. O místní názvy se čeští jazykovědci začali zajímat relativně pozdě, nejprve na Chodsku, pak v dalších regionech. Když pak výsledky svého bádání vynesli do mapy, zjistili, že v západní polovině naší země (vezmeme-li jako hranici tok Vltavy a Labe) převládají místní názvy obvyklé ve Slovinsku či Chorvatsku, které však nemají žádnou analogii třeba ve východních Čechách.

Archeologické prameny a jazykověda tak vysvětlují nejstarší pověsti o praotci Čechovi a jeho šesti bratrech, kteří přišli do země oplývající mlékem a strdím od jihu, od Dunaje. Chorvaté mají zrcadlově obrácenou pověst o praotci Chorvatovi a jeho šesti bratrech, kteří do vlasti přišli ze severu. Avarské ovládnutí Panonie otevřelo cestu pro Slované, aby mohli pokračovat ve své expanzi proti proudu Dunaje a do přilehlých oblastí. Boje s kočovnými tento proces urychlily.

Nově příchozí totiž nenáleželi do tradičního rodového a kmenového prostředí jako ti, kdož osídlili Čechy sto let před nimi. Pověst sdělila, že praotec Čech musel z Panonie se šesti svými bratry a mnohou čeledí utéci, neboť byl stíhán za zabití. Sociální vazby mezi nimi nezávisely jen na příbuzenských vztazích, jak to známe z prostředí Polabských Slovanů. A to byl možná ten hlavní důvod, proč Češi v Čechách žijí ještě po třinácti stoletích. V České kotlině vědomí společného rodového původu chybělo, protože obyvatelé měli dva různé etnické kořeny, které se dle zpráv některých kronikářů projevovaly i ve vzhledu obyvatel. Jeden starší, nelišící se vírou, zvyky a světlými vlasy od Slovanů v Polabí, druhý pak představovali černovlasí uprchlíci před avarskou rozpínavostí, rodově, nábožensky a nejspíše i jazykově velmi nesourodé společenství z Podunají.

Proto u nich základní princip politického sdružování nepředstavovalo jen pokrevní příbuzenství, ale příslušnost ke skupině a jejímu předákovi, později pak k území, na němž sídlili. Příchozí z Podunají si nakonec podrobili původní slovanské obyvatelstvo a zemi i sobě dali jméno – Čechy a Češi. (Obojí se objeví v písemných pramenech až v polovině desátého století. Před vznikem českého státu byla naše země známa ve všech písemných pramenech pod starým latinským názvem Bohemia a obyvatelé Bohemi či Bohemani). Pro období, které předcházelo bitvě u Wogastisburgu asi sehrálo důležitou roli to, že u nás žili potomci uprchlíků před avarskou rozpínavostí. Tím pádem náchylnější k odporu či vzpourě proti kočovníkům.

Mám-li první slovanský předstátní útvar na našem území hodnotit, nemyslím si, že šlo o říši, jak se obvykle nazývá, ale o kmenový svaz. Nejspíš sestával z dvanácti subjektů, jak naznačuje počet Sámových manželek. Během své existence se musel vypořádat nejen s Avary, ale také se západním sousedem – merovejským královstvím a jeho posledním silným panovníkem Dagobertem. Předpokládaný územní rozsah Sámova kmenového svazu připomínal pozdější Velkou Moravu. Bitva na neznámém místě, které kronikář nazval Wogastisburg, představuje první známý doklad toho, že se naši předkové dokázali ubránit přesile. Během dalších čtrnácti století to museli mnohokrát zopakovat.

Nad'a Profantová: CHRISTIANIZACE ČECH A SVATÁ LUDMILA

Přijetí křesťanství v Čechách, na konci 9. století, znamenalo pro tehdejší společnost zcela zásadní změnu. Rozchod s vírou pohanských předků, přijetí striktní hierarchie a nepřímo i autority biskupa zvnějšku (ze slovanské Moravy či německého Bavorska), zcela odlišný náhled na to, co je dobré a špatné, jinak chápáné manželství (alespoň deklarovaná monogamie), ale třeba i regulaci stravovacích návyků (posty). V představách lidí mohla tato změna způsobit i konec plodnosti země, a tedy i konec světa, tak jak tomu věřili například pohanští Prusové. V neposlední řadě pak s sebou nové náboženství přineslo i novou daň, v podobě placení desátků. Proto se šíření křesťanství neobešlo bez konfliktů, včetně povstání a jeho počátky byly obtížné a dlouho spíše formální. Elita sice přijala křesťanství, ale v mnoha ohledech žila postaru, kronikář Kosmas (+1124) mluví o polopohanech ještě pro 11. století.

DVOJÍ KŘEST

Křesťanství do Čech pronikalo ve dvou vlnách a ze dvou směrů. První a trochu záhadná vlna je spojena již s lednem r. 845, kdy bylo 14 z českých knížat pokřtěno mimo obvyklý velikonoční termín v Řezně. Knížata byla pokřtěna na vlastní žádost, avšak jejich čin nezanechal silný a dlouhodobější otisk v tehdejší společnosti. Neumíme například archeologicky doložit žádný kostel z let 845-882. Známe jen dvě či tři ozdoby, spojené s křesťanstvím starší vlny, ovšem v obou nejvýraznějších případech neumíme říci, zda je nosili místní velmoži či cizinci.

Jedná se o bronzový závěsný křížek zdobený raženými kroužky, jeho ramena jsou trojitě rozvětvená (obr. 1:1). Je karolínského původu, vznikl v poslední třetině 8. či první třetině 9. století, našel se na Levém Hradci či v nejbližším okolí. Obdélné zlacené kování z Černovic na Chomutovsku je zdobeno vrubořezem a vhloubeným ústředním křížem, původně vyplněným emailem či sklem apod., aby byl kontrast silnější. Na líci je navíc umístěno ležaté X v oválném rámu - iniciála Krista. Taková kování se vyráběla ve druhé polovině 8. století též v karolínském prostředí a jako nákladná věc se mohla používat dlouho. Poslední bronzové nákončí s centrálním motivem kříže lze datovat jen dosti široce, od konce 6. do konce 8. století, pochází z Bělušic na východě Čech.

Oba poslední nálezy se váží na výbavu mužů, stejně jako stříbrný karolínský kalich z knížecího pohřbu v Kolíně nad Labem, který byl původně předmětem liturgickým, avšak v hrobě v polovině 9. století tvořil součást picího servisu knížete,

nejspíše se zúčastnivšího řezenského křtu. Je zřejmé, že jeho rodina jej pohřbila tradičním pohanským způsobem: s bohatou výbavou, včetně zbraní, pokrmů a nápojů na poslední cestu. Odpadla tedy česká knížata od nové víry, když ani jejím přijetím nezabránila vojenskému střetu s Franky? Nebo někteří zůstali křesťany v osobní rovině, aniž by víru dál šířili? Neurčíme ani, kde sídlila zbylá, nepokřtěná, knížata. Snad kromě Kouřimi, a hypoteticky uvažovaného Levého Hradce.¹

DRUHÝ KŘEST

Historicky jednoznačně doložený Přemyslovec, Bořivoj I., byl pod nátlakem knížete Svatopluka pokřtěn na Moravě samotným arcibiskupem Metodějem, v roce 882 či 883, snad v aglomeraci Staré Město-Uherské Hradiště. O jeho ženě a první domácí světici se v souvislosti s křtem mluví až v pozdní legendě ze 13. století; mohla být pokřtěna jak na Levém Hradci, kde se „počalo křesťanství“, tak i v osmdesátých letech na Moravě. Pokřtěni byli i Bořivojovi družiníci, což byla malá skupina, snad 30 bojovníků. Podle Kristiánovy legendy měl proti křtu, a hlavně proti Bořivojovi, vystoupit jeho příbuzný, kníže Strojmír, žijící dříve v exilu.² Nejspíše tu pod záminkou sporu o křest probíhal mocenský boj o vládu mezi dvěma příbuznými s odlišnou zahraniční politikou (i s vazbami na konkrétní osobnosti), u Bořivoje promoravskou, u Strojmíra profranskou.

V souvislosti s přijetím křtu, kdy se stal Bořivoj kmotřencem moravského vojenského vládce Svatopluka I., můžeme sledovat snahu křesťanství v Čechách praktikovat a v omezené míře i šířit: Bořivoj založil kostel sv. Klimenta na Levém Hradci, ve své tehdejší rezidenci, někde v okolí současného gotického kostela. Po porážce Strojmírovy opozice (a šťastném návratu z dočasného moravského exilu, kde pobýval asi v roce 883/4), splnil Bořivoj osobní slib daný Bohu, a založil další kostel i na Pražském hradě³ (kostel Panny Marie). I dnes jsou viditelné pozůstatky jeho mladší fáze (obr. 2). Tam si Bořivoj nechal připravit i kamennou hrobku, kde však nebyl pohřben, nejspíše proto, že zemřel mimo Prahu. Nutná opatrnost (po zkušenosti se Strojmírovým povstáním) a krátký čas, jež Bořivojovi zbýval na tomto světě, nejspíše určovaly celkově malý společenský dopad náboženské změny. Výrazněji se nová víra projevila až za působení jeho syna Spytihněva (895-915), který nechal postavit rotundu Sv. Petra (dnes i Pavla) na Budči, západně od Prahy. V legendách bavorského původu je záměrně uváděn jako první křesťanský kníže až on. Nejspíše proto, že se opětovně poddal bavorskému vládci Arnulfovi.

Křesťanství se tradičně šířilo v elitním prostředí prostřednictvím vysoce postavených křesťanek, jež ovlivnily své muže a nechaly pokřtít své syny. S tímto osobním vlivem se setkáváme jak v Avarské říši (bohaté ženy pohřbené s byzantskými křížky), tak později ve Skandinávii. Tam se též nacházejí křížky jen v hrobech žena a dívek. Takovou úlohu v Čechách plnila kněžna Ludmila a nejspíše i její tři dcery, později též Přemyslovna Mlada (+994),⁴ vedoucí r. 968 poselstvo do Říma a následně zakladatelka a první abatýše Svatojiřského kláštera v Praze. Významnou úlohu při šíření křesťanství v Polsku sehrála dcera Boleslava I., Dobrava.⁵ Roku

965 byla provdána za polského knížete Měška I., ještě před jeho křtem. Stala se pak matkou jeho syna a nástupce Boleslava Chrabrého.

Právě takové ženy pak nosily, kromě kněží, křížky jako symbol své víry, a s nimi se někdy dostaly i do hrobu. V Čechách oproti Moravě máme v hrobech žen málo křížků, častěji je nacházíme ve spojení s hradem v sídlištním kontextu. Upozorním zde na tři nejvýznamnější případy. Jednak cizinka (z Moravy či Bavorska), kněžna pohřbená v Želénkách ve třetí čtvrtině 9. století. Měla na čele zlacený křížek, našitý na čelence či závoji (obr. 3). Další významný příklad je mladší. Jde o dámu pohřbenou na akropoli Libického hradiště s jantarovým křížkem dovezeným z Pobaltí (první a druhá třetina 10. stol.), či dámy, pohřbené v královské či Lumbeho zahradě v okolí Pražského hradu, se zlacenými ozdobnými gombíky s centrálním motivem kříže v medailonu či s vyobrazenou pravící Boží, všechny již vyrobené v Praze (obr. 1). Tyto pohřby lze datovat do přelomu 9. a 10. století, případně první třetiny 10. věku. Zvláštní případ je pohřeb děvčátka uloženého k odpočinku u rotundy sv. Petra na Budči, kde pouhá polovina zlaceného křížku s lidskými obličejí na koncích (původně zdobící závěs meče či schránku) plnila roli křesťanského amuletu (obr. 4). Z ostatních nálezů zmíním alespoň rovnoramenný křížek z Počapel, jiný z Libice nad Cidlinou nebo olověný křížek ze Slaného – Kvíčku (první polovina 10. stol.). Unikátní je stříbrný medailon s motivem anděla a jednoduchého křížku na rubu, z Tatců na Kolínsku. Bohužel jej můžeme datovat jen široce: od konce 9. do poloviny 11. století. Zajímavý je i nález kruhové bronzové spony západního typu s centrálním křížem z akropole Libice nad Cidlinou, rovněž datované do 10. a první poloviny 11. století. Poslední elitní ozdobu představuje kruhová západní či domácí spona s rytým motivem hlavy světce nebo světice z Bubovic na Berounsku. Snad má členěnou svatozář a výrazný nos, nad čelem je široké ryté V. Tuto stylizaci se neodvažují vykládat. Datování je opět široké, 9. - 11. století. Kostěné obložení s motivem prolamovaného páva se našlo na předhradí hradu Budeč. Je datováno na konec 9., případně počátek 10. století a rovněž symbolizuje novou víru. U jiných nálezů křížových železných kování z postroje může být jejich tvar náhodný bez symbolického významu.

VRAŽDA

Ludmila se z rozkazu Drahomíry musela uchýlit na Tetín, kde již na počátku 10. století měla svůj dřevěnou palisádou ohražený dvorec; hradiště samé vzniklo zřejmě již v poslední třetině 9. století. Přes Ludmilin vzkaz Drahomíře „nechci panovati nad tebou, vezmi si své syny a s nimi vládni“ a přes její spěšný odjezd na Tetín, Drahomíra vyslala Tunu a Gomona (nejspíše cizince z Pobaltí) a další své bojovníky, aby Ludmilu zavraždili. Rozhodně však neměli prolít její krev. Družiníci byli na hrad v polovině září 921 nejspíše vpuštění (patrně zalhali o důvodu své cesty), násilím pak pronikli do vnitřního dvorce kněžny. Ludmila si vyžádala na vrazích, které osobně dobře znala, chvíli na modlitbu. Pak byla vytažena z lože a uškrcena. Kněží z jejího okolí prchli do Bavorska. Pohřbená byla narychlo v atmosféře strachu.

NEJSTARŠÍ KOSTELY

Vrátíme-li se k politickým dějinám. Nevíme, zda Ludmila plně souhlasila se změnou politiky po smrti knížete Svatopluka (894), kdy i její zásluhou získal opět vládu nad zemí její nejstarší syn Spytihněv. Ten se okamžitě zapojil do bavorské politiky, a i vojensky podporoval bavorské tažení r. 900 na Moravu, kde jeho vojsko dlouho plenilo. Ludmila tohoto svého syna přežila a účastnila se jeho pohřbu v kostele Panny Marie na Hradě, stejně jako později jeho ženy (obr. 2). Podporovala křesťanství, ovšem tady se setkáváme s obecnými legendistickými klišé, pod něž je těžké nahlédnout. Každopádně se podílela na výchově obou svých synů Spytihněva i Vratislava, kteří oba postupně v Čechách vládli a stali se zakladateli nových kostelů, Spytihněv založil rotundu na Budči (obr. 4), Vratislav pak baziliku sv. Jiří na Hradě, kde také byl r. 921 pohřben a kde později nechal jeho syn, kníže Václav (+935) slavnostně znovupohřbít, za zpěvu žalmů a s přítomností spolubiskupa řezenského Tuta⁶, právě sv. Ludmilu (nejspíše již do relikviářového hrobu v ose kostela). Tím se pro okolí knížecího dvora stala světicí, první světicí z domácího vládnoucího rodu.⁷ Tehdy nebylo jasné, že za krátkou dobu se i sám Václav stane světcem, který kult své babičky rychle odsune na vedlejší kolej.

Kněžna Ludmila žila na Levém Hradci a v Praze, kde se přátelila s archiepiskopem Pavlem, který ji doprovázel i na Tetín a nechal ji po vraždě rychle a ve strachu pohřbít v prostoru pod hradbou a zároveň pod budoucím kostelem sv. Michala. Legendista Kristián uvádí, že kostel měla nechat postavit krátce po r. 921 kněžna Drahomíra, aby se zázraky v místě hrobu přičítaly sv. Michalu, a ne místu spočinutí budoucí světice. Předtím byla nejspíše na Tetíně jen „palácová“ kaple, kde nechala Ludmila sloužit mši krátce před smrtí, někdy se uvažuje i o existenci dřevěného kostela. Archeologie se k tomu doposud vyjádřit nemohla, na klíčových místech výzkum neproběhl. Je pravděpodobné, že nad původním pohřbem nejspíše vznikla nejprve memoriální dřevěná kaple a až později kostel, předchůdce dnešního kostela sv. Jana Nepomuckého (původně sv. Michala).

Vidíme jednoznačně, že Ludmila podporovala křesťanství, ovšem nejspíše mohla iniciovat maximálně výstavbu oné kaple na Tetíně, o velkých stavbách rozhodovali vládnoucí muži. Existující církev obdarovala vícekrát, ale nevíme, jak byly tyto dary využity konkrétně.

Kněží do Čech přibyli opakovaně z Moravy, jak po vyhnání Metodějových žáků po jeho smrti, tedy již v letech 885-886, tak později, po pádu Velké Moravy roku 906. Zároveň tu působili kněží z Bavorska, neboť Čechy patřily od roku 895 pod arcibiskupství v Řezně. Ludmila nejspíše znala i některé z těchto moravských uprchlíků a jistě je vítala a podporovala. Nejspíše však za jejího života působilo v Čechách jen malé množství duchovních, dvě, tři, maximálně čtyři desítky. Jménem známe jen archiepiskopu Pavla, působícího v Praze, a kněze Kaicha na Levém Hradci, a snad také kněze Učeně (tj. Učeného), který působil podle jedné z legend na Budči po r. 915. Budování kostelů se, pokud zatím víme, omezilo jen na hlavní hrady knížecí rodiny ve středních Čechách (Levý Hradec, Praha, Budeč, Tetín, Boleslav)⁸ a Cheb, vyvíjející se samostatně. I v pražském podhradí vznikla malá

kruhová svatyně na Malé Straně pod mladší rotundou sv. Václava až v polovině 10. století, podle pozdější tradice na paměť zázraku „osvobození vězňů“ při translaci těla sv. Václava na Pražský hrad.⁹ Nejistota zůstává ohledně Staré Kouřimi, kde je silněji doložený pohanský kult (kamenný idol), a na počátku 10. století tam mohla vzniknout malá dřevěná obdélná stavba, problémy s rekonstrukcí stavby a její interpretací jako kostelíka či kaple trvají.

Kostely byly malé stavby, jak s obdélnou lodí (Panna Marie na Hradě, později i na Budči), tak rotundy s kruhovou lodí (Budeč, a Praha-Malá Strana, snad i Levý Hradec, tam nejstarší podobu neznáme), teprve bazilika sv. Jiří na Hradě byla trojlodní a velkých rozměrů, jejího svěcení se však Ludmila nedožila. Přesto právě tam nakonec spočinuly její ostatky.

Z výbavy nejstarších kostelů se nedochovalo skoro nic, jen drobné obklady relikviářů, jak vyrobené z parohu a zdobené rytím pomocí kružítka (Budeč), tak kovový dokonce se zlomkem nápisu „Andronicis“ z Libice nad Cidlinou, tam se našla i lžička na kadidlo. Dochované měděné kalichy jsou mladší, až ze 12. století. Významným svědectvím přítomnosti kněží na místě tak mohou být kovové či kostěné stily, kterými se psalo do voskem potažených tabulek, ty známe z 10. století z hradiště Budeč a Libice, tam se našly nejméně tři kusy. Nejde o svědectví zcela jednoznačné, gramotní mohli být i kupci, kteří na Libici zcela jistě opakovaně pobývali. Určitě i kodexy - včetně bible či souborů kázání byly zdobeny na přední straně kováními různých tvarů (včetně křížku), nálezy takových kování jsou však vzácné, jedno z 9. století pochází z Libice, tuto funkci snad plnilo i jedno kování z Žatce. Nejsilnějším svědectvím uplatnění univerzálních křesťanských zvyků je vybudování relikviářového kamenného hrobu v basilice sv. Jiří na Hradě, do nějž bylo uloženo tělo kněžny Ludmily.

NA PŘELOMU VĚKŮ

Kněžna Ludmila byla kněžnou na přelomu epoch, z vášnivě pohanky se stala stejně výraznou propagátorkou nové křesťanské víry. Na ženu byla zřejmě relativně vzdělaná,¹⁰ rozhodně ale podporovala vzdělání svých vnuků, jak naznačují legendy; a přátelila se se vzdělanými kněžími. Musela mít také diplomatické nadání a zkušenosti, neboť to byla ona, kdo při dynastické změně na knížecím stolci dokázala ochránit své nedospělé syny tak, aby mohli nastoupit po smrti Svatopluka znovu na pražský stolec. Nedošlo ani ke střetu se Svatoplukovými syny, ačkoliv o Moravu spolu bojovali několik let. Dokonce právě příbuzenství s Mojmirovci umožnilo českým knížatům po r. 906 vznášet nároky na Moravu, byť reálně ovládali jen její část (Olomoucko?). Každopádně v Čechách se mohla dále rozvíjet moravská vzdělanost a Čechy díky kněžím z Moravy mohly relativně rychle budovat síť kostelů, byť k tomu došlo až po r. 935 a jednalo se víceméně jen o kostely na hradech (hradištích).¹¹ Velkomoravské církevně-organizační dědictví (darování arcibiskupství sv. Petrovi – tedy podřízení přímo papeži a vymanění z vlivu Východofranské říše) chtěl zřejmě využít druhý pražský biskup Vojtěch (+997) při plánované proměně velké diacéze zasahující z Čech až po Červeňské hrady (dnes západ Ukrajiny či východní hranice Polska) - konkrétně při povýšení na arcibis-

kupství snad s centrem v Praze.¹² Tento plán však ztroskotal. Těžil z toho polský kníže Měško (+992) a hlavně jeho syn Boleslav Chrabrý, který, opravdu vzniklé, hnězdenské arcibiskupství daroval sv. Petru.

ZÁVĚREM

Kněžna Ludmila je příkladem silné, cílevědomé a relativně samostatné ženy, která spolurozhodovala v době svého vdovství, tj. od svých 28 let, o osudu a přežití dynastie, a tím i osudu Čech. Proto si zaslouží pozornost následných generací. Tě se jí dostalo jak v textech staroslověnských, tak latinských, ovšem většinou šlo o dvojlegendy, pojednávající o ní i sv. Václavu.¹³ Její kult byl dlouho lokální, omezený především na Prahu a Svatojiřský klášter. Teprve od 12. století se rozvíjel intenzivněji. Mohl tedy takřčený Kristián, jako člen Přemyslova rodu, v legendě, kterou napsal, vložit do úst arcibiskupa Metoděje již za svého života splněné „přesvědčující“ proroctví určené knížeti Bořivojovi: *“Staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji budou podrobeni moci a tvé a potomstvo tvé každodenně vzrůstati bude jako převeliká řeka... ”*.

Poznámky:

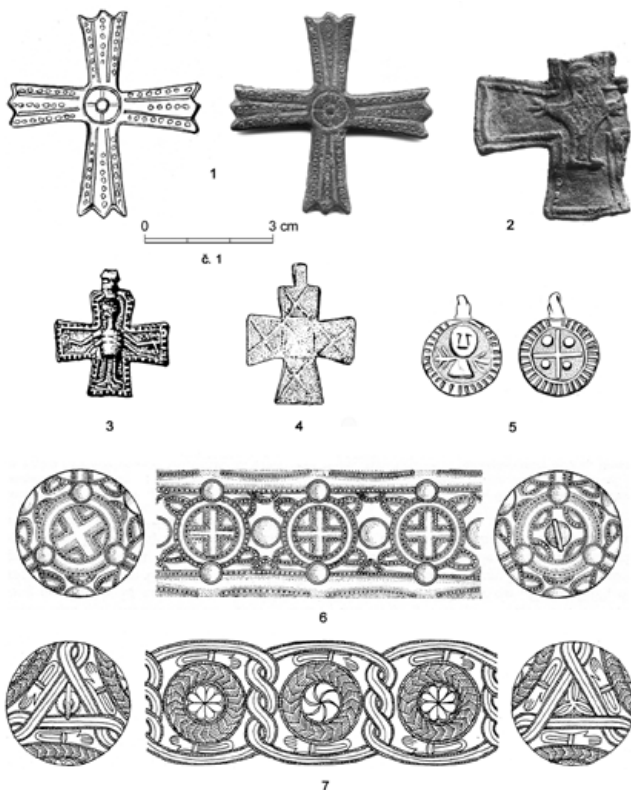
- 1) Tradice spojená s počátkem křesťanství souvisí až s postavením nejstaršího kostela po Bořivojově křtu, tedy po r. 883.
- 2) Musel být tedy minimálně pokřtěný.
- 3) Dnes se vede diskuse o tom, zda šlo o pohřební o kostel nebo pohřební kapli. I. Štefan a M. Wihoda: Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách. Praha 2018.
- 4) Ludmilina pravnučka, dcera Boleslava I.
- 5) Žila s ním nejspíše v Poznani, tam se na hradě podařilo odkrýt palácovou stavbu s kaplí z této doby.
- 6) Biskup sám nechtěl pro chatrné zdraví do Prahy přijet.
- 7) Téma její kanonizace je diskutováno, byla by totiž v celém 10. a 1. pol. 11. století v Evropě výjimkou, obecně ženy v této době kanonizovány nebyly na rozdíl od 7. a většiny 8. století. V 10. století ženy tvořily zhruba ¼ svatých. Podle všeho zůstal tedy její kult lokální podobně jako císařovna Adelheida (+999), která byla též oficiálně kanonizována až o století později „reformním“ papežem Urbanem.
- 8) Nelze vyloučit ještě Prahu-Vinoř, nebo Lštění (Sv. Kliment pod dodnes stojícím kostelem), kde stály raně středověké kostely, ale bez dalších archeologických objevů nevíme, zda vznikly již v 1. polovině 10. století, kostel sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi stál nejpozději r. 935, mohl vzniknout již ve 20. letech 10. století. Podobný předpoklad se týká ještě Hradska u Mšena a kostela Sv. Jiří, kostel v Libici na akropoli vznikl „až“ v polovině 10. století, zatímco kostel Panny Marie stál někde na předhradí.
- 9) 3 kostely včetně nejmladší románské rotundy odkrýla a podrobně publikovala spolu s M. Müllerem J. Čiháková: malostranská rotunda svatého Václava v Praze. 2021. Zmínka o zázraku s vězňi je zaznamenána až v legendě z doby okolo r. 1300.
- 10) Byť ne srovnatelně s ženami vládců na západě, zmiňme alespoň Dhuodu z 1. poloviny 9. století, ta sepsala dokonce příručku (poučení o správném chování k otci i panovníkovi) pro svého syna Viléma, který ve 14. letech odcházel na dvůr krále Karla Holého.

- 11) Paradoxně je známe málo: lépe jen velký otonský kostel na Libici n/Cidlinou (polovina 10. stol., možná i další archeologicky neobjevený kostel Panny Marie na předhradí), a druhý kostel Panny Marie na Budči, vznikl nejstarší kostel ve Starém Plzenci, v závěru 10. století v Kouřimi – u sv. Jiří a nejspíš i v Litoměřicích, do závěru 10. století patří i jeden z kostelů v Praze na Vyšehradě (nově objevená centrála nebyla zřejmě dokončena), předpokládáme starší předchůdce kostelů v Libušíně, v Lštěni či Hradsku u Mšena. Nejspíše ještě v 10. století stál také kostel v Mělníce – pod dnešním gotickým kostelem sv. Petra a Pavla.
- 12) Část této diecéze s centrem arcibiskupství v Hnězdně (Měškem dobyté Malopolsko a Slezsko) pak připadla Polsku a Vojtěch k tomu dal souhlas (za svého pobytu v Římě r. 989). To se z hlediska Čech jeví jako zrada (zájmů panovníka). Hlavně, když Praha zůstala pouhým biskupstvím na dlouhý čas. Vojtěchovy záměry je možné rekonstruovat různě, znalosti o historii Moravského arcibiskupství však měl.
- 13) Nejznámější je Kristiánova legenda: Život a umučení sv. Václava a jeho báby svatě Ludmily. Tu vydal v latinsko-české podobě J. P. Ludvíkovský (1978), po dalším vydání r. 2012, je dnes opět dostupná.

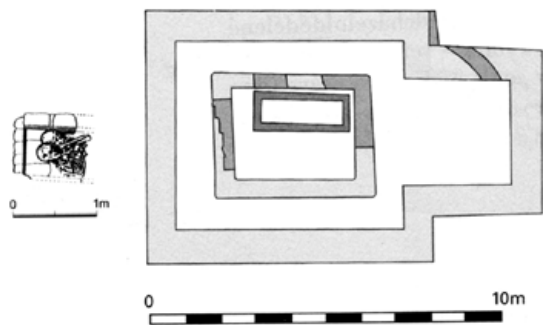
Doporučená literatura:

Ludmila. Kněžna a světice. (ed. J. Izdny). Praha 2021.

Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků. (ed. J. Mařík, M. Musílek, P. Sommer)

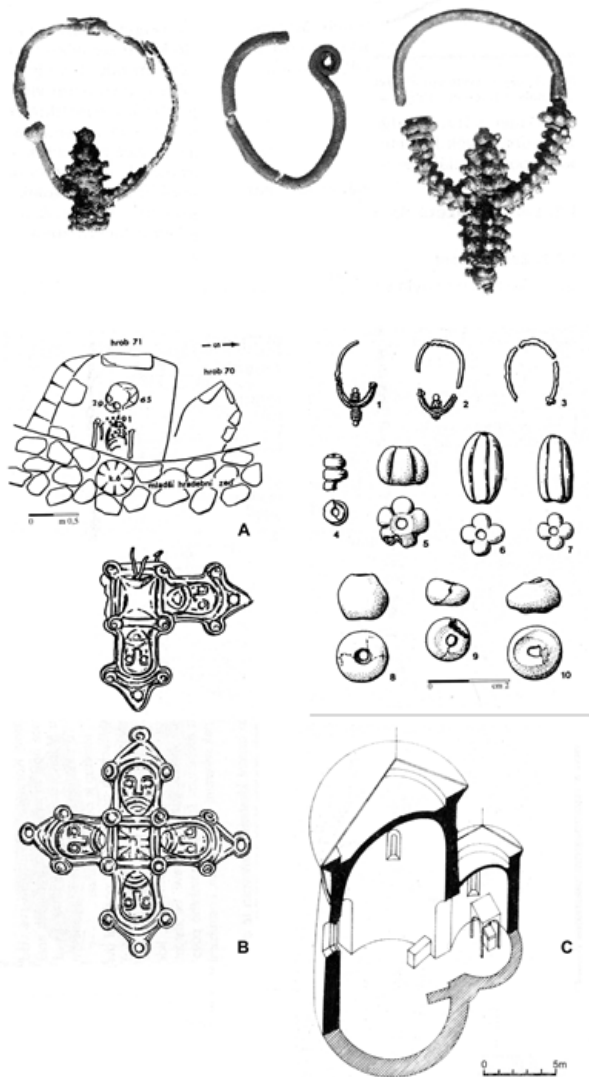

Obr. 1: Nejstarší křížky a ozdoby s křesťanskými symboly v Čechách. Levý Hradec, 2, 4 Libice nad Cidlinou (1. třetina 10. stol. a 1a 2. třetina 10. stol.), 3 Počaply, 4 Tatce, 5, 6 Praha- Královská a Lumbeho zahrada: gombíky s křesťanskými motivy (1. třetina 10. stol.). Podle N. Profantové (2014), J. Maříkové-Kubkové (2014), I. Boháčové - N. Profantové (2014).

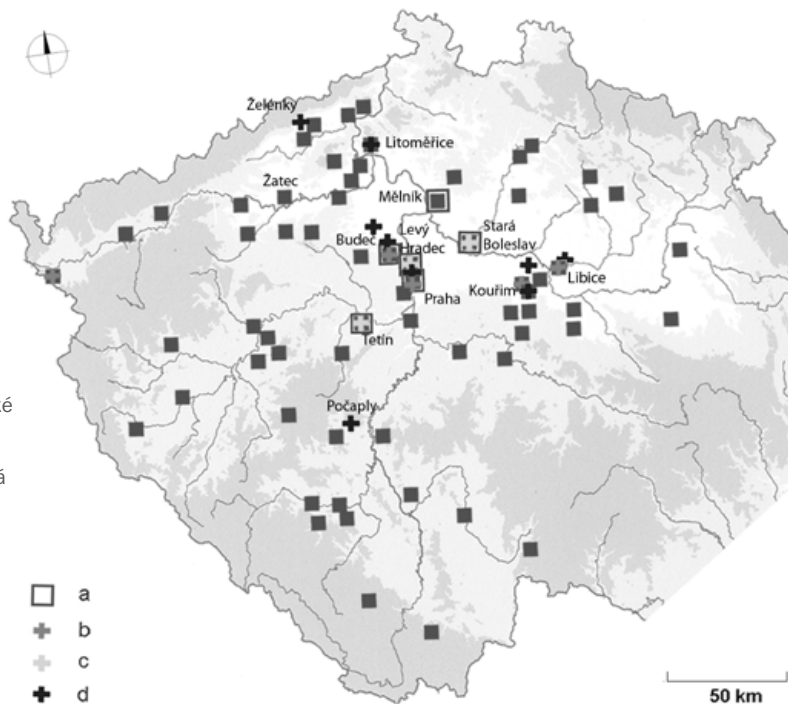

◀ Obr. 2: Praha, půdorys kostela Panny Marie se dvěma kamennými hrobkami a pohřbem Spytihněva (+915) a jeho ženy. Podle N. Profantové (2016).

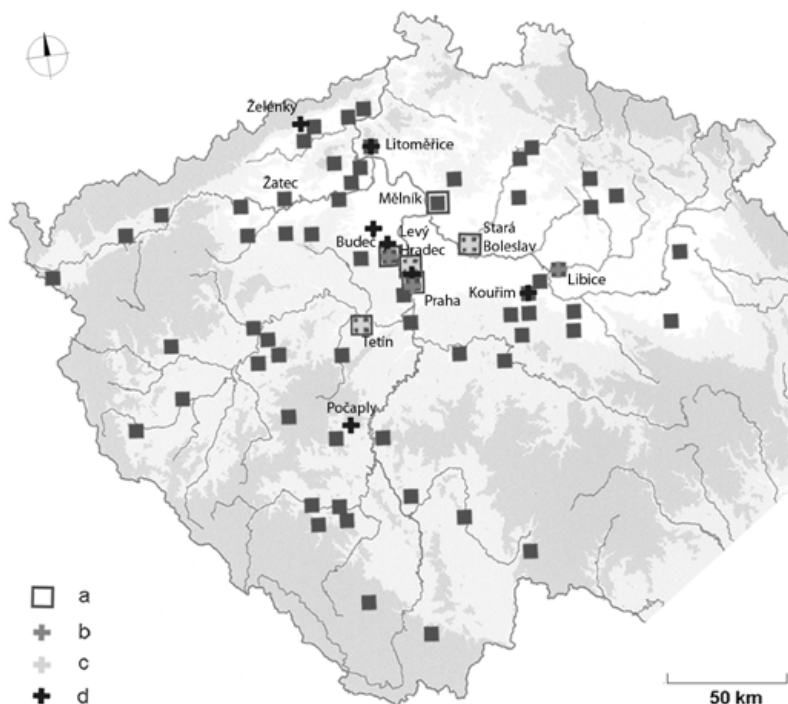
▼ Obr. 3: Rekonstrukce části šperků kněžny ze Želének, včetně křížku na čelence či závoji. 2. pol. 9. století. Podle N. Profantové 2021.

◀ Obr. 4: Budeč. Rekonstrukce kostela sv. Petra (C) a výbava dívky s druhotně užitým zlatým křížkem vyrobeným v Mikulčicích (B). 1. čtvrtina 10. století.

➤ Obr. 5: Doklady křesťanství v Čechách konce 9. a 10. stol. a – hrady přemyslovské domény; b – reliktů sakrální architektury; c – historicky doložená sakrální architektura; d – křesťanské motivy na předmětech drobné hmotné kultury. Podkladová mapa zobrazuje stav sítě hradů na území Čech kolem r. 900. Podle I. Boháčové a N. Profantové 2014 doplněno.

Markéta Bahníková: KRÁLOVNA ELIŠKA – ŽIVOT VE SLUŽBĚ BUDOUCNOSTI

28. září 1330, v den svátku českého svätce Václava, patrona starobylé panovnícké dynastie, zemřela v Praze Eliška Přemyslovna, sestra krále Václava III. a matka nejslavnějšího z našich panovníků, Karla IV. Podívejme se blíže na život této výjimečné ženy, která sehrála v českých dějinách dodnes nedocenenou roli.

Už roku 1265 si nechali Přemyslovci od císaře *Richarda Cornwallského* potvrdit kuriosní privilegium: dědičnost rodové kontinuity i po ženské linii. Netušili přitom, jak brzy bude tato otázka aktuální. Roku 1306 byl úkladně zavražděn Václav III. Pachatelem vraždy byl durynský šlechtic *Konrád z Bottensteina*; kdo však stál v pozadí atentátu se dodnes objasnit nepodařilo. Václavovou smrtí český trůn osiřel a přemyslovská dynastie v mužské linii vymřela. Tehdy se začal odvíjet dramatický příběh Eliščiny cesty za diadémem české královny. Narodila se roku 1292, jako třetí z dětí krále *Václava II.* a jeho manželky *Jitky* (Guty) Habsburské. Guta porodila svému muži celkem deset dětí, dospělosti se však dožily jen čtyři z nich: prvorozený syn Václav, dcera *Anna*, Eliška a nejmladší *Markéta*. Václav II. byl tehdy na vrcholu své moci a za pomoci kutnohorského stříbra, obratné diplomacie i bojové síle českého vojska se mu podařilo prosadit přemyslovskou dominanci v celé střední Evropě. Když bylo Elišce pouhých 5 let, tak jí matka zemřela a otec Elišku svěřil do výchovy své sestře *Kunhutě*, abatyši Svatojiřského kláštera benediktinek na Pražském hradě. Kunhuta byla velmi vzdělaná žena s neobvyklým politickým a duchovním rozhledem. Je autorkou nejstaršího dochovaného psaného textu v českém jazyce a donátorkou množství uměleckých děl vrcholného středověku. (Patří k nim i bohatě iluminovaný rukopis známý jako *Passionál abatyše Kunhuty*). Princezně Elišce poskytla Kunhuta mimořádně kultivovanou výchovu a všestranné vzdělání. Jak bylo v mocných rodinách obvyklé, smrt královny Guty s sebou kromě zármutku přinesla i nové možnosti sňatkové politiky. Králi Václavovi II. se v té době naskytl možnost získat polskou korunu sňatkem s osiřelou dcerou polského krále *Přemysla Poznaňského* Richenzou, které se v Čechách říkalo *Rejčka*. V roce 1303, kdy k Václavovu novému sňatku došlo, bylo Rejčce sedmnáct let, byla tedy jen o několik málo let starší, než královny dcery z předchozího manželství. Od princezny Elišky ji dělilo pouhých šest let. Snad i to bylo důvodem, proč jejich vzájemné vztahy nebyly dobré. Na hlubší sblížení jim ostatně nebylo dopřáno ani dost času, již v červnu 1305 král Václav II. zemřel na tuberkulózu, kterou dlouhodobě trpěl, a Rejčka se stala mladou vdovou. Její postavení z ní ale brzy učinilo významnou figuru na české politické šachovnici a odtažitý vztah mezi Rejčkou a českými dcerami Václava II. se změnil v otevřenou nepřítelství. Ale o tom až poz-

ději. Když tedy Václav II. zemřel, stal se dědicem trůnu přirozeně jeho stejnojmenný syn, Václav III. Ten byl nadán nezkroutným temperamentem a mnozí v něm viděli jen mladého bouřliváka. Navzdory tomu se ukázal jako inteligentní a rozhodný panovník. Hned v roce 1305 se oženil s kněžnou *Violou Těšínskou* a energicky se chopil vlády. Soustředil se zejména na udržení zděděné polské koruny. Během výpravy do Polska však došlo k zákeřné vraždě, o které jsme se zmínili úvodem, a český trůn byl bez dědice. Začala přetlačovaná o moc, ve které byla nejslabším hráčem vdova po zavražděném králi Viola. Vzhledem k tomu, že dosud nedala manželovi dědice, a dosud nebyla ani korunována, nebral její možné nároky nikdo vážně. Přemyslovny logicky předpokládaly, že v dané chvíli, jakožto faktické i právní nositelky rodové posloupnosti, uplatní své dědické právo a nástupcem Václava III. bude manžel nejstarší z nich, princezny Anny, *Jindřich Korutanský*, který také začal královského titulu používat. Do hry ovšem vstoupil král Svaté říše římské, *Albrecht I. Habsburský*, který se rozhodl využít vzniklé situace k demontáži suverenity českého státu. Vystoupil proto s připomínkou dávné události z roku 1277, kdy římský král *Rudolf I.* vnutil tehdy poraženému *Přemyslu Otakarovi II.* závazek lenní závislosti. Přemysl sice již o pouhý rok později tuto závislost odmítl, to ale nyní král Albrecht nezdůrazňoval. Starou epizodu využil k tvrzení, že se české království smrti krále Václava III. stalo „odumřelým říšským lénem“ a že má proto nyní právo udělit je komukoli uzná za vhodné. Vhodným se mu pak, kupodivu, zdál jeho syn *Rudolf III.* Pro českou šlechtu byl samozřejmě takový výklad nepřijatelný, zároveň si však uvědomovala politickou i bojovou sílu říše a hledala cestu, jak uhájit českou svobodu a zároveň se vyhnout střetu s Albrechtovými zájmy. Východisko našel schopný politik a jeden z předních vůdců české šlechtické obce, *Jindřich z Lipé*. Začal s Albrechtem jednat o možnosti, že by byl jeho syn Rudolf skutečně přijat na český trůn, nikoli však z titulu udělení římským králem, ale na základě sňatku s dosud mladou vdovou po Václavovi II. Rejčkou. Ta se tím vracela do první ligy tehdejších politických zápasů. Na jedné straně representovala možnost, jak vyjít s mocichtivým Albrechtem bez újmy na právech a svobodách, na druhé straně její angažmá komplikovalo možnost uchování rodové kontinuity a vytlačovalo ze hry domácí přemyslovské princezny. Vzájemné antipatie mezi nimi a jejich někdejší mladou macechou v tomto období dosáhly vrcholu. Když česká šlechta jednala o sňatku Rejčky s Albrechtovým synem Rudolfem, dostavily se všechny tři mladé Přemyslovny na jednání, poklekly před pány na zem a prosily je, aby Rejčku za Rudolfa neprovdávali a nezrazovali jejich dědická práva. Marně. Většina šlechty byla získána pro habsburský plán. Proti se postavili jen páni ze Strakonice a Zajícové z Valdeka. Roku 1307 si tedy syn římského krále Albrechta, Rudolf, skutečně vzal Rejčku za manželku a vzápětí byl šlechtou zvolen za českého krále. Následně začal s vojskem obléhat města a hrady, jež se mu nechtěly poddat. Jindřich Korutanský se svou manželkou, Annou Přemyslovnou, uprchli v obavě z Rudolfova vpádu z Prahy. Patnáctiletá Eliška svou starší sestru na tomto útěku doprovázela.

Rudolfův postup, vojensky podporovaný králem Albrechtem i velkou částí české šlechty, se zdál být nezadržitelný, nicméně do rozehrané partie zasáhla, tak jako v klasických tragédiích, vyšší moc. Rudolf se chtěl pomstít pánům ze Strakonice, za jejich někdejší odpor proti svému zvolení, a obléhal jejich město Horažďovice.

Při obléhání se ale nakazil úplavicí, na kterou po několika dnech zemřel. Vyhlídky paní Rejčky na znovuzískání statutu královny se tím dramaticky snížily. Nicméně velkou oporou se jí stal Jindřich z Lipé, se kterým posléze navázala intimní vztah. Tento vlivný aristokrat a nejtalentovanější intrikán své doby hájil její nároky i nadále. Na nově svolaném sněmu šlechty se habsburská strana pokusila o náhradní plán a jeden z jejích exponentů, *Dobeš z Bechyně*, navrhl jako nového kandidáta na český trůn císařova mladšího syna *Fridricha*, který se měl patrně stát i dalším Rejččiným manželem. Sympatie většiny šlechty se však již, po zkušenostech s vládou krále Rudolfa, od Habsburků odvrátily. *Oldřich z Lichtemburka* důrazně vystoupil proti návrhu pána z Bechyně a vykřikl: „Dobeši, jak dlouho chceš volit za krále ty, kteří pocházejí z rodu nepřátel našich králů!“ Po těch slovech tasil meč a řečeného pána zabil. Strhla se šarvátka, která skončila definitivním odmítnutím habsburských aspirací za hlasitého volání: „Nechceme Rakušany, ale raději se vrátíme ke královskému rodu!“ Rudolfova smrt tak posílila především Přemyslovnu Annu a jejího manžela Jindřicha Korutanského, který se mohl vrátit na pražský hrad jako vítěz a král. Osobní vlastnosti tohoto muže se ovšem ve světle pramenů nejvíce příliš sympaticky a nutno říci, že kapitál důvěry nejen nevyužil, ale brzy ztratil. Korunu si chtěl pojistit nevybíravými metodami. Šlechtě při jakémkoli projevu nespokojenosti vyhrožoval zajetím, takže páni časem přestali jezdit na jím svolávané sněmy, neboť se právem obávali o svou svobodu i životy. Dosud loajální sestru své manželky, Elišku Přemyslovnu, začal, aniž k tomu dala zjevný důvod, považovat za nebezpečného konkurenta, omezoval jí proto finanční rentu, kterou byl zavázán jí vyplácet, a nakonec ji chtěl preventivně diskvalifikovat z možného soupeření o trůn vnucením nerovnorodého sňatku s nižším německým šlechticem. Eliška se tím cítila hluboce uražena a viděla v tomto záměru potupu svých předků i celé země. A právě tehdy se poprvé projevuje její silná osobnost, vnímající vlastní životní roli jako závazek služby a vznešenosti, povinnosti předat budoucím to, co člověk sám přijal. Pobouřena na nejvyšší míru, vyvěsila, obrazně řečeno, válečnou vlajku a odvážně předstoupila před Jindřicha Korutanského se slovy: „Chceš-li mne, králi, řádně provdat, nehanob mne, ale urči mi někoho rodem rovného, nebo dovol, abych přijala řeholi a oddala se trvale Bohu. Tomu se dobrovolně a ochotně podrobím. Jestliže však o mně rozhodneš tak, že ponížíš můj rod, poznáš mne nepochybně jako svého nepřítele.“ Korutanec na to reagoval stejně hloupě, jako obvykle. Nechal svou švagrovou uvěznit.

Ze zajetí Jindřicha Korutanského se Elišce podařilo dobrodružným způsobem utéci za pomoci svého starého zpovědníka Berengara, své služebné a muže, který jí byl po celý život oporou, probošta vyšehradské kapituly a kancléře království Jana Volka. Volek byl levobočkem krále Václava II. a tedy Eliščiným nevlastním bratrem. Velmi dobře chápal potřeby dynastie i státu a veden snahou prospět dobremu dal své politické schopnosti plně do služeb Eliščiných. Podařilo se mu přeprovést Elišku z Prahy do Nymburka, jehož měšťané byli ochotni princezně na útěku poskytnout azyl. Je nepochybné, že Elišce pomáhala nespokojenost s vládou Jindřicha Korutanského, zároveň se však ve všech klíčových okamžicích projevovaly Eliščiny osobní kvality. Po svém příjezdu do Nymburka promluvila ke shromážděným patriciům takovým způsobem, že ti z nich, kteří dosud váhali, zda jí pomoci

nebo ne, nemohli s čistým svědomím pomoc odmítnout. Princezna opakovaně prokazovala mimořádný státnický a řečnický talent, který by jí leckterá dnešní politička mohla jen tiše závidět. Domácí i mezinárodní politická situace se přitom pomalu, ale stále zřetelněji obracela v Eliščin prospěch. Ze scény například nečekaně zmizel starý nepřítel svobod českého státu římský král Albrecht Habsburský. V květnu 1308 jej nečekaně zavraždil jeho synovec, *Jan Habsburský*, který si tím vysloužil přívlastek *Parricida* – vrah příbuzenstva. Současně, den za dnem, narůstal v českých zemích odpor proti Korutancově vládě a kromě české šlechty se k němu připojili již i mnozí představitelé duchovenstva. I mocní opati cisterciáckých klášterů na Zbraslavi a v Sedlci, *Konrád a Heidenreich*, původem Němci, dali své jazykové a diplomatické dovednosti do služeb rodící se politické opozici kolem princezny Elišky. Roku 1309 se jim podařilo dojednat Eliščin sňatek s *Janem Lucemburským*, synem nového římského krále (a od roku 1312 císaře) *Jindřicha VII.* Lucemburský rod měl četné příbuzenské vazby v německých zemích i ve Francii a spříznění s ním znamenalo otevření nových možností pro českou zahraniční politiku. Sňatku předcházelo pozvání Elišky k návštěvě dvora Jindřicha VII. v německém Špýru. Pro Elišku, fakticky stále na útěku před mocí Jindřicha Korutanského, nebylo vůbec jednoduché cestovat a bez obtíží nebylo ani sehnání vhodné gardy pro návštěvu špýrského dvora. Eliška však s pomocí přátel všechny komplikace překonala a díky opět se projevujícím osobnímu charismatu se jí podařilo římského krále Jindřicha VII. i jeho manželku *Markétu* doslova okouzlit. Sňatek s Janem se pak uskutečnil o necelý rok později, opět ve Špýru 1. září 1310. Eliška byla v té době osmnáctiletou, pohlednou dívkou, její manžel byl o čtyři roky mladší a fyzicky menší, což byla disharmonie, která se stala zdrojem četných vtípů a možná stála za řadou pozdějších „kompetenčních sporů“ mezi královskými manželi. Brzy po svatbě se nicméně mladičkový Jan ukázal jako rozhodný vládce a vydal se s vojskem k Praze, aby z ní vypudil Jindřicha Korutanského. Podle legendárního podání mu otevřeli cestu do opevněného města pražští řezníci, kteří přepadli korutanské strážě a rozsekali dřevěné městské brány, za což jim prý mladý Jan udělil cechovní znak lva s řeznickou sekyrou v tlapách. Když pak Janovi bojovníci pronikli do města, volali hlasitě: „Mír, mír“, aby zabránili zbytečnému krveprolití. Jindřich Korutanský s manželkou Annou uprchl, tentokrát definitivně, do Korutan. V únoru 1311 se pak konala korunovace nového královského páru, Jana a Elišky Přemyslovny. Svému manželovi pak Eliška během let porodila sedm potomků, z nichž čtyři se dožili dospělého věku, dcery Markéta a Jitka a synové Václav (pozdější Karel IV.) a Jan Jindřich.

Česká šlechta podpořila nástup Jana a Elišky na trůn jednak s ohledem na neudržitelnost vlády nešikovného Korutance, jednak ale také proto, že jí Jan četnými sliby garantoval její práva a také se mimo jiné zavázal, že do nejvyšších úřadů země nedosadí žádné cizince. Těmito přísliby získal i mocného Jindřicha z Lipé. Ten naopak poskytl mladému králi účinnou vojenskou pomoc v boji s uherským magnátem *Matúšem Čákem*, jenž se v roce 1315 loupeživými vpády plenil moravské pohraničí. Jindřich z Lipé si tehdy získal Janovu přízeň a byl jmenován královským podkomořím, tedy správcem financí. Eliška ovšem znala Jindřicha z dřívějších politických peripetií a viděla v něm nebezpečného manipulátora a uzurpátora

moci. Odlišný postoj krále a královny k tomuto vlivnému muži způsobil mezi manželi napětí a nakonec dlouhodobý politický rozkol. Oporou Elišky v jejím zápase proti Jindřichovi z Lipé se stal vůdce odlišné šlechtické kliky, *Vilém Zajíc z Valdeka*. S jeho podporou se Elišce podařilo získat důkazy o tom, že se pan z Lipé tajně obohacoval na úkor královské pokladnice. S tímto obviněním se pak Eliška vydala za svým manželem, aby mocného aristokrata zbavila panovníkovy důvěry. Král Jan byl skutečně těmito zprávami přesvědčen a pověřil Viléma Zajíce, aby Jindřicha z Lipé zatkl a deportoval do vězení na hradě Týřov. Jindřichovi stoupenci ovšem vyvolali ozbrojené povstání a země se ocitla na prahu domácí války. Do probíhajícího dramatu se dokonce opět zapojila někdejší královna Rejčka, v té době už Jindřichova blízká přítelkyně. Nechala na jeho podporu verbovat ve Slezsku žoldnéřské vojsko. Po složitých vyjednáváních byl nakonec Jindřich z Lipé nejen propuštěn, ale byly mu králem vráceny i dřívější úřady. Eliška to, nikoli neprávem, vnímala jako osobní porážku, a nehodlala se s tímto stavem smířit. Když král pobýval v zahraničí, přesvědčila svého spojence Viléma Zajíce, aby zahájil proti Jindřichovi novou válku. Jindřichova šlechtická klika však předchozím úspěchem výrazně zmohutněla a hlásila se k ní většina nejmocnějších aristokratů v zemi. Král proto musel po svém návratu vypuknuvší požár nové války s námahou hasit složitými vyjednáváními. Považoval Eliščinu jednání za nezodpovědné a mezi manželi došlo ke skutečnému odcizení. Eliška se stáhla z veřejného života a uchýlila se se svým malým synkem Václavem na hrad Loket. Na Lokti ji občas navštěvoval její věrný přívrženec Vilém Zajíc. Jindřich z Lipé se toho rozhodl využít k úplnému triumfu a zlomení moci svých oponentů, zejména samotné Elišky. Podařilo se mu přesvědčit krále, že, v komplotu s Vilémem Zajícem, připravuje státní převrat, při kterém má být Jan sesazen a na trůn formálně dosazen malý princ Václav, jakožto nositel krve přemyslovských králů, za něhož by vládu prakticky vykonávala Eliška. Král tomuto vážnému obvinění uvěřil a zmitán hněvem nechal obsadit Loket. Zajatou královnu pak internoval na Mělníce a uvěznit dal i svého malého synka (později jej poslal na vychování do Francie, kde přijal jméno Karel). I když se Eliščinu životní podmínky časem mírně zlepšily, zůstávala již trvale izolována od vlivu na politické dění. Šlechtická skupina kolem Viléma Zajíce se jí sice ještě roku 1319 pokusila z této izolace vysvobodit, neměla však dostatek potřebných sil. Když roku 1321 zemřel Vilém Zajíc, Eliščinu politické aktivity fakticky skončily. Závěr svého života pak věnovala zvelebování přemyslovského rodového pohřebiště ve Zbraslavském klášteře, kde také našla místo svého posledního odpočinku, když roku 1330 zemřela na tuberkulózu. Její dobrodružný život ovšem nebyl, jak by se mohlo zdát, výsledkem svéhlavosti či samoučelné bojovnosti její povahy. Eliška si vždy byla vědoma odkazu svých předků a jednala podle toho. Jejím životním úkolem a poselstvím bylo uchovat vznešenost přemyslovského rodu, nezávislost českého státu a silnou královskou autoritu. To vše chtěla předat budoucím, a to se jí také, navzdory veškeré nepřízni osudu, podařilo předat svému synovi, největšímu z českých králů. Když se mladý Karel IV. vrátil roku 1333 z Francie do vlasti, nezastihl již svou matku mezi živými, jeho první kroky však vedly k jejímu hrobu. A právě tam se stal z Eliščina syna Otcem vlasti.

Lenka Bobková:

KORUNA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO – ČESKÝ STÁT KARLA IV.

Rozšiřování mocensko-teritoriálního prostoru patřilo ke znakům úspěšné vlády všech středověkých panovníků. Bylo důkazem jejich pevné politické pozice, diplomatických či vojenských schopností, i ekonomické prosperity. Ovládnutí dalších zemí či jednotlivých regionů ale představovalo pouze první krok k vytvoření dlouhodobě fungujícího státoprávního celku. Ten mohl svou životaschopnost osvědčit až v delší časové perspektivě, jinými slovy musel přinejmenším přežít svého zakladatele, což se nepodařilo vždycky. Příkladem mohou být zmařené velkorysé teritoriální plány králů Přemysla Otakara II. a Václava II. Teprve jejich nástupci, čeští králové z lucemburského rodu Jan (1296–1346) a Karel IV. (1316–1378), vytvořili nový středověký stát, pro který Karel prosadil označení Koruna království českého, jeho počátky však spadají do doby vlády jeho otce.

Jan Lucemburský byl synem římského císaře Jindřicha VII. a na český trůn ho prosadila část duchovenstva a šlechty nespokojené s vládou Jindřicha Korutanského, který byl zvolen králem v dramatických letech po smrti posledního Přemyslovce Václava III. († 1306). Tato opozice si navíc vynutila uzavření sňatku Jana s dosud svobodnou Přemyslovnou Eliškou, druhorozenou dcerou někdejšího krále Václava II., a zvýšila tak šance mladého lucemburského hraběte na přijetí v Českém království. Janovi se nakonec podařilo zemi ovládnout, byť byl nucen šlechtě ustoupit v jejich požadavcích vymezujících pravomoci krále. Tyto požadavky byly shrnuty do tzv. inauguračních diplomů. Jejich plné uplatnění sice v jistých ohledech limitovalo moc panovníka ve vnitřní politice, ale nikterak ho nezastavilo v jeho rozsáhlých zahraničních stycích, ani ve velkorysé expanzi. Králi Janovi se podařilo získat jako říšskou zástavu Chebsko, o něž usilovali již jeho přemyslovští předchůdci, a také navrátit k Českému království Budyšínsko a Zhořelecko, (tj. Horní Lužici), které jen s malou přestávkou náleželo v letech 1076 až 1253 Přemyslovcům. Velkého úspěchu dosáhl ve Slezsku, kde mu v rozmezí let 1327–1329 složila lenní slib většina zdejších Piastovců (s výjimkou knížat svídnického a javorského). Takto územně zvětšenou mocenskou doménu českého krále zdědil po Janově tragické smrti na bojišti u Kresčaku jeho nejstarší syn Karel.

V době převzetí českého trůnu byl Karel již několik týdnů zvoleným římsko-německým králem, jako protikrál císaře Ludvíka IV. Bavora, jehož neuznávala papežská kurie a někteří stoupenci Lucemburků. Skutečnou moc ve Svaté říši římské si ale Karel musel teprve vydobýt, k čemuž potřeboval především silnou rodovou základnu. Proto v prvních letech vlády svou pozornost soustředil na upevnění po-

zice českého krále a jeho územní domény. V září 1347 byl slavnostně korunován a následujícího roku svolal do Prahy velké shromáždění domácích velmožů i svých říšských stoupenců, aby byli mimo jiné přítomni proklamaci souboru čtrnácti státoprávních listin. Vystaveny byly o Velikonoční neděli, která se v roce 1348 slavila 7. dubna. S uvedeným datem se většinou spojuje založení pražského vysokého učení, pro jehož zřízení Karel tehdy skutečně, jako českých král, vydal zásadní listinu, nezbytnou vedle souhlasu papeže a římského panovníka. Ostatních třináct listin ale Karel vystavil z titulu římsko-německého krále. Jedenáct z nich představovaly konfirmace, čili opětovná potvrzení, vybraných dokumentů, které se týkaly českého královského titulu, postavení českého krále v říši a nároků na některá území. Ústřední místo mezi nimi zaujímalopotvrzení a rozšíření tzv. Zlaté buly sicilské z roku 1212, která zajišťovala českým panovníkům dědičný královský titul a právo volby nového panovníka v případě vymření dynastie. Poslední dvě listiny byly věnovány státoprávnímu uspořádání všech zemí, které v dané chvíli spadaly pod moc českého krále. Z moci říšského panovníka tak byl potvrzen stávající rozsah teritoria, které náleží českým králům v rámci Svaté říše, a pevně bylo také stanoveno jeho označení: *Corona regni Bohemiae* neboli Koruna království českého.

Termín *Corona regni* byl užíván v řadě středověkých evropských států, v Anglii, Francii, Aragonsku, v Uhrách. I když obsah pojmu nebyl všude chápán zcela totožně, lze říci, že se jím v zásadě rozuměla sféra královské moci, včetně jejího teritoriálního rozsahu. V tomto smyslu ho také použil Karel IV. V Čechách se sice výraz *corona* objevil poprvé již ve 2. polovině 12. století, ale zcela ojedinele.¹ Znovu ho použil až král Jan v roce 1329, v souvislosti s připojením Zhořelecka. Ale opět to bylo víceméně soliterně, neboť se k němu vrátil až v roce 1336 v listinách pro Slezsko.² Teprve Karel IV. výraz *corona* ve spojení *Koruna království českého* (později zkráceně Česká koruna) užíval a prosazoval důsledně a dal mu konkrétní státoprávní obsah. Českou korunou byl míněn abstraktně existující stát, který není vázán na konkrétní osobu krále či dynastii, ale představuje věčně trvajících institucí. V praxi to znamenalo, že leníci či reprezentanti připojených zemí přísahu věrnosti neskládali pouze českému králi, ale i království a koruně jeho, tj. i následujícím panovníkům.

V naznačeném chápání České koruny jsou také koncipovány poslední dvě listiny ze souboru z jara 1348. První z nich se týkala Moravy, na jejímž území se nacházely tři politicko-správně uzavřené celky, které jsou lény českého krále a České koruny. Šlo o Markrabství moravské, Biskupství olomoucké (myšleno jeho teritoriální doménu) a Vévodství opavské, které vytvořil král Jan v roce 1318 (je zajímavé, že právě tato „neoddělitelná“ území jsou součástí českého státu dodnes. Pozn. red.)

Další listinou Karel ke Koruně českého království přivtělil, neboli inkorporoval, slezská knížectví a budyšínsko-zhořeleckou marku neboli Horní Lužici. V dokumentu Karel připomněl někdejší nároky českých panovníků na zmíněná území a zdůraznil jejich navrácení králem Janem. Důležitým právním obratem bylo v lis-

tině použité slůvko *incorporare*. Karel si tento právní výraz vypůjčil z církevních listin, aby tak zabezpečil neodlučitelnost připojených zemí od České koruny.

Z dnešního pohledu je trochu nepochopitelné, že ne všechny přivtělené državy měly stejný právní status vůči králi. V zásadě mohlo jít o tzv. imediátní země, které spadaly bezprostředně pod moc krále, nebo o země lenní, za něž skládal jejich držitel panovníkovi lenní slib. K první skupině patřila Horní Lužice a ve Slezsku Vratislavské knížectví, ke druhé ostatní slezská knížectví a drobné roztroušené državy v říši. Právní postavení jednotlivých zemí se promítlo i do správy České koruny. Přímou mohl král zasahovat pouze do imediátních zemí, do nichž jmenoval – zpravidla z řad české šlechty-svého hejtmana (*capitaneus, fojt*), patřila mu vrchní soudní moc, daně, zeměpanská města, ale v podstatě nedotčené zůstaly zvyklosti konkrétní země, stejně jako nižší vnitřní správa. Správa lenní země zůstala plně v rukou jejich držitelů. Král mohl zasáhnout pouze v případech porušené lenní přísahy nebo při vymření rodu leníka, kdy rozhodoval o dalším osudu země. Zcela mimo obě kategorie stály zástavy, tj. dočasná držba nějakého území. V případě českého středověkého státu šlo v první řadě o Chebsko, které bylo původně říšským územím. Jako zástavu ho získal Jan Lucemburský a shodou okolností nebylo nikdy vykoupeno. Status zástavy mělo až do vlády Marie Terezie.

Uvedený model připojení nových území vycházel ze středověkých principů, především z lenního systému, a vedl k vytvoření poměrně volné unie stávajících politicko - správně uzavřených celků, které spojovala osoba panovníka, a které podléhaly jemu a jeho úřadům. Uvedené principy Karel IV. rozvíjel i při získávání dalších zemí, či soliterních držav. Zvláštní místo mezi nimi představovala nově vybudovaná korunní země v Horní Falci, konkrétně v prostoru mezi českou hranicí a Norimberkem. Na rozdíl od dosud jmenovaných součástí České koruny nešlo o historicky dané, uzavřené teritorium, ale o tříšť panství, hradů, měst a městeček, které až Karel stmelil do podoby jednotného politicko-správního celku, odpovídajícího jiným korunním zemím. Dal zemí novou správní strukturu s centrem v Sulzbachu, v němž úřadoval králem jmenovaný hejtman.³ Právní vrchol Karlova několikaletého snažení představovala inkorporační listina pro české hornofalcké državy. Vydána byla za zcela mimořádných okolností. Je totiž datovaná v den Karlovy císařské korunovace 5. dubna 1355 v Římě a oba její exempláře – latinský a německý – byly zpečetěny novou zlatou císařskou bulou. Listiny jsou opatřeny dlouhou řadou svědků, mezi nimiž je na prvním místě jmenován kardinál Pierre de Colombier, který Karla korunoval v zastoupení papeže v bazilice sv. Petra, což význam dokumentu ještě více zdůrazňovalo.

Inkorporace obsahuje nejen detailní výčet všech držav, které Karel v Horní Falci získal, ale také jsou v ní sepsána – poprvé v českých dějinách – všechna práva českého krále, která přecházejí i na toto inkorporované území. O několik měsíců později byla téměř ve stejném znění shrnuta v 8. – 10. kapitole říšského zákoníku zvaného Zlatá bula Karla IV. V textu inkorporace pro Horní Falc je ale zároveň zdůrazněno, že Česká koruna a k ní přivtělené državy nadále zůstávají pevnou součástí Svaté říše římské, jež nemá být ustanoveními ve prospěch České koruny ni-

jak poškozována, nýbrž jí mají sloužit k větší slávě, mimo jiné i proto, že český král jako kurfiřt bude s větší radostí jezdit k volbám římských králů a na říšské sněmy, a také bude na připojeném území garantovat bezpečí a pořádek na cestách, což prospěje obchodu na obou stranách hranic. Důraz na setrvání České koruny ve svazku s říší se objevuje v mnohých Karlových listinách jako jeden z pilířů její existence.⁴ Lze říci, že inkorporační listina pro české državy v Horní Falci obsahuje všechny podstatné body Karlových představ o podobě a fungování Koruny království českého, a to po stránce státoprávní, správní, soudní i fiskální.

V následujícím desetiletí naznačené zásady Karel IV. v české Horní Falci uváděl v život. Pro účely správní a fiskální nechal vypracovat popis země (tzv. Böhmisches Salbüchlein), do něhož zahrnul také pohraniční Tachovsko, staral se o zabezpečení komunikace vedoucí z Norimberka přes české državy v Horní Falci do Prahy (tzv. Zlatá cesta), v jejíž blízkosti nechal vystavět pevnost Rothenberg. Nově vybudovaný hrad v Laufu nad Pegnitz, vzdálený jen několik kilometrů od Norimberku, měl sloužit především k reprezentaci moci českého krále a z velké části se zachoval dodnes. Největší pozornost si zaslouží tzv. erbovní síň, jejíž stěny zdobí 118 erbů vytesaných ve dvou řadách, které představují všechny korunní země, biskupství na jejich území, tři nejvýznamnější města (Praha, Vratislav, Kutná Hora) a rody šlechtických reprezentantů Českého království. Krále a Českou korunu zastupuje dvouocasý lev na svorníku klenby a reliéf sv. Václava v okenním výklenku. Karlova péče o hornofalcké državy i zachované památky na ní vedly na konci 18. století historika F. M. Pelcla k pojmenování této nově vzniklé korunní země Neuböhmen – Nové Čechy. Toto označení se užívá v historické literatuře dodnes, ale s dobou Karla IV. nemá nic společného.

V rozšiřování lucemburských držav Karel IV. pokračoval i v 60. a 70. letech 14. století. Tehdy se snažil využít slabé vlády synů Ludvíka IV. na severu říše a opakovat jim patřící Dolní Lužici a Braniborsko. Šlo o dlouhodobý, složitý, politicky problematický a finančně nákladný projekt, který vypovídá o Karlově vytrvalosti a neústupnosti, jeho diplomatickém umu i ochotě sáhnout po zbraních. První fázi Karlových severních plánů představovalo ovládnutí Dolní Lužice. S jejich realizací císaři finančně vypomohl slezský kníže Bolek II. Svídnický, jemuž Karel zemi přenechal do konce života. Ten se uzavřel v srpnu 1368, a tak roku 1370 Karel mohl Dolní Lužici inkorporovat k České koruně.⁵ Tehdy zároveň zahájil závěrečnou fázi úsilí o ovládnutí braniborského markrabství, rozlehlé země, jejímuž držiteli náležel titul říšského kurfiřta. Trvalo tři roky, než císař dosáhl svého. V samém závěru této mocenské hry, v červnu 1373 se v okolí Frankfurtu nad Odrou rozvinula skutečná válka, která však již v polovině srpna skončila smírem a dohodou mezi Karlem IV. a stávajícím braniborským markrabětem Otou V. Císař mu za Braniborsko nabídl neuvěřitelných půl milionu zlatých! Celou hotovost samozřejmě neměl, tak mimo jiné formy splátek zastavil Otovi za 200 000 větší díl pracně získaných hornofalckých držav. Porušil tak vlastní opatření ohledně nezczizitelnosti „Nových Čech“, nicméně jistě věřil, že on sám nebo jeho následovníci zastavené zboží vykoupí. Nikdy se tak však nestalo.

Nebylo myslitelné, aby se Karel sám ujal vlády nad Braniborským markrabstvím, a proto ho z císařské moci udělil v léno svým třem synům, Václavu IV., Zikmundovi a Janovi. Václav IV. (1361–1419), který byl již od roku 1363 korunovaným českým králem, se pak za sebe, své bratry i moravské příbuzné zavázal, že Braniborskou marku nikdy neoddělí od Českého království a k němu příslušejících zemí (28. května 1374), což o několik dní později císař potvrdil. Skutečná inkorporační listina však pro Braniborsko nikdy vydána nebyla. Zdá se, že Karel IV. doufal, že se situace časem vyjasní, stejně jako kalkuloval s bezdětnou smrtí svého bratra Václava Lucemburského, který své vévodství odkázal českému králi.

V závěru své vlády Karel IV. nechal sepsat nástupnický řád, z něhož lze vyčíst jisté obavy stárnoucího císaře o budoucnost svého díla, i vědomí poměrně složitých rodinných poměrů. Proto se snažil jasně vymezit mocenské sféry svých synů i moravských synovců. Jejich soudržnost měla podle středověkých principů zajistit lenní vazbu k českému králi, v daném případě k Václavu IV. (1361–1419), který disponoval nejvyššími právy a měl bdít nad stabilitou České koruny. Události po císařově smrti však vedly k oslabení ústřední moci panovníka, jak v důsledku společensko-politických proměn, tak rozporů mezi Lucemburky a Václavova sesazení z říšského trůnu. V 15. století prošla Česká koruna několika krizemi, které ale byly vždy překonány, a její existence jako politicko-teritoriální unie zůstala zachována, což dokazuje její integrační potenciál v prostoru střední Evropy. Z územního hlediska bylo sice již roku 1415 ztraceno Braniborsko, ale Horní a Dolní Lužice zůstaly v pevném svazku s Českou korunou až do roku 1635, Slezsko až do 1742 a některé ze zbylých hornofalckých lén dokonce až do 1806.

Poznámky:

- 1) Ve dvou listinách krále Vladislava II. († 1174) pro špitál řádu johanitů v Praze na Malé Straně.
- 2) Bolek Minsterberský prohlašuje „*nos ... ipse ducatus noster cum terris et forma, quibus nos habemus, ad ipsum regnum Boemie et coronam ipsiusdebet devolvi.*“ (29. 8. 1336), in: *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II*, ed. Conrad Grünhagen – Hermann Markgraf, Leipzig 1883, s. 129–130.
- 3) Za Karlova života se v úřadu hornofalckého hejtmana vystřídali významní čeští šlechtici Bušek z Velhartic (1357–1362) a Boreš z Rýzmburka (1367–1378), a slezský šlechtic Hanik z Knoblauchsdorfu (1362–1366).
- 4) Je tomu tak již v inkorporaci pro Slezsko a Budyšinsko-Zhořelecko z roku 1348.
- 5) Sestavena byla podle vzoru hornofalcké inkorporace, z níž přejímá celé pasáže.

Výběr z použité literatury:

Das „*Böhmische Salbüchlein*“. *Kaiser Karls IV. über die nördliche Oberpfalz 1366-68*, ed. Fritz Schnellbögel, München-Wien 1973

Lenka BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993

Lenka BOBKOVÁ, 7. 4.1348: *Ustavení Koruny království českého*. *Český stát Karla IV.* Dny, které tvořily české dějiny, sv. 12, Praha 2006

- Lenka BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský. Otec slavného syna*, Praha 2018
- Lenka BOBKOVÁ – Mlada HOLÁ – Tomáš VELIČKA – Marius WINZELER – Jan ZDICHYNEC, *Královská Horní Lužice. Panovnická reprezentace – mechanismy vlády – komunikace*, (= Korunní země v dějinách českého státu VIII), Praha 2021
- Martin ČAPSKÝ – Dalibor PRIX, *Slezsko v pozdním středověku (do roku 1490)*, in: *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012
- František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*, I, II, Praha 1993
- František KAVKA, *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 1998
- František KAVKA, 5. 4. 1355. *Korunovace Karla IV. císařem Svaté říše římské*, Praha 2002
- F. M. PELZEL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen II.*, Prag 1781
- Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361. Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.*, in: *Sborník archivních prací* 38, 1988, s. 37–311 Franz Martin
- Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*, Praha 1979
- Tomáš STRAKA, *Získání Braniborska Karlem IV. – koupě nebo dobytí?*, in: *Historie - Otázky - Problémy* 7/1, 2015, s. 130–147
- Josef ŠUSTA, *Karel IV. Za císařskou korunou*, (České dějiny II/4), Praha 1948
- Martin WIHODA - Josef ŽEMLIČKA (edd), *Zlatá bula sicilská. Mezi mýtem a realitou*, *Prameny české historie* 1, Praha 2016.
- Václav ŽŮREK, *Karel IV. Portrét středověkého vládce*, Praha 2018.

Petr Čornej:

HUSITSTVÍ – FENOMÉN ČESKÝCH DĚJIN

Od dramatických událostí husitského období uplynulo už šest století, ale diskuse o jejich povaze a historickém významu dosud neutichly a stále rozdělují českou společnost, i když zdaleka nikoliv v takové míře jako kdysi. Srovnatelný případ bychom v Evropě hledali jen obtížně. Proč tomu tak je a proč se Češi (alespoň někteří) opakovaně vrací k dávnému dění, jehož podstatu a průběh zná pouze několik desítek odborníků?

Příčina je prostá. Husitství už ve chvílích svého zrodu názorově rozštěpilo nejen českou a moravskou společnost. Program, který předložilo Evropě jako universálně platný recept k nápravě krizemi zmítané křesťanské společnosti, odsoudily nejvyšší autority římské církve (obecný koncil v Kostnici i nový papež Martin V.) jako kacířský. Ze svého stanoviska oprávněně, neboť narušoval magisterium vrcholných církevních institucí ve věroučných i liturgických záležitostech. To se týkalo především husity prosazovaného přijímání pod obojí způsobou všemi účastníky bohoslužby jako závazné podmínky spasení ustavené samotným Kristem, zjednodušené mše (konané zcela či zčásti v národním jazyce), názoru o neúčinnosti řeholních řádů i odstraňování obrazů a relikvií z chrámových prostor, v nichž se pozornost věřících měla upírat výhradně k božímu slovu a eucharistii. Pro institucionální církev bylo nepřijatelné též husitské chápání křesťanské církve jako mystického těla Kristova, jehož hlavou je sám Spasitel, i mesiášská představa, že právě husitům sdělil Bůh správný výklad svého zákona, který je za všech okolností nadřazen právu církevnímu i světskému. V neposlední řadě nejvyšší církevní orgány znepokojovala hrozba nového rozkolu právě ve chvíli, kdy římská církev po čtyřech desetiletích papežského schismatu obnovila ztracenou jednotu a na kostnickém koncilu (1414-1418) přijala vlastní dlouhodobý reformní program, do něhož z jejího pohledu sypali husité písek hereze. I to byl důvod, proč Evropa husitskou výzvu kategoricky odmítla.

Střet dvou konkurenčních reformních koncepcí dovolávajících se absolutních svatých pravd záhy vyústil v dlouholetý konflikt, který se odehrával na válečných polích i v ideologické a propagandistické rovině. Husité sami sebe pokládali za opravdové křesťany, kteří obnovili ideály původního křesťanství a vrátili lidstvo na úzkou cestu zaručující dosažení spásy. Svě vykročení chápali jako vlom do dějin, jako nový počátek, jako důkaz odhodlání přemoci temné síly Antikristovy. Zavedení laického kalicha roku 1414 a smrt kostnickým koncilem odsouzeného Jana Husa proto považovali za historické mezníky i analogii k biblickým událostem. Hus

jako nejvýznamnější husitský martyr, ač nepodával z kalicha, byl pokládán za svatého a běžně přirovnáván ke křesťanským prvomučedníkům. Imponující řada vítězství husitských vojsk, zvláště fenomenálního válečníka Jana Žižky, nad zahraničními i domácími nepřáteli posilovala v Husových přívržencích přesvědčení, že jsou Kristovými bojovníky a že jim Bůh prokazuje svou přízeň. Římská církev naproti tomu husity vnímala jako zplozence pekelných sil, vedoucích křesťany do jícnu věčného zatracení. Proto byla rozhodnuta husitskou herezi vykořenit.

Černobílé pojetí, které se uplatňovalo na obou stranách, bylo na světě a v modifikovaných podobách přežívá dosud. S odstupem doby je poučné sledovat, jak oba znepřátelené tábory ve snaze přesvědčit veřejné mínění používaly shodných, jen zrcadlově obrácených argumentů, například odkazů na identická místa v Bibli, ve spisech církevních Otců i ve vytváření vzorových galerií vlastních mučedníků, především příslušníků kléru (mezi katolíky se zvláštní pozorností dostávalo řeholníkům), ubitých či umučených překrutnými protivníky kvůli oddanosti závaznému výkladu křesťanské víry.

Protikladné hodnocení husitů a husitství přetrvalo i poté, co revoluční bouře let 1419-1436 odezněla a poměry se alespoň částečně stabilizovaly. Kompaktáta, jak byly nazývány úmluvy mezi husitskou stranou a basilejským koncilem, pojímala husity v jednotu s obecnou církví, povolovala jim přijímání pod obojí způsobou jakožto prospěšné i užitečné (nikoliv však nezbytné ke spáse) a v oslabené formě i další články husitského programu, shrnutého v proslulých čtyřech artikulech pražských. Dohody mezi husitskými představiteli a jejich dlouholetým protivníkem císařem Zikmundem, toužícím i fakticky získat český trůn, znamenaly stěžejní předpoklad pro vznik stavovského státu, v němž se rozhodujícím politickým fórem stal zemský sněm. Jeho jednání se účastnili příslušníci vyšší a nižší šlechty i zástupci královských měst. Zároveň panovník, který ztratil postavení politického suveréna, formou zástav prakticky legalizoval zábor pozemkového majetku církevních institucí, především klášterů.

V českých zemích se tak poprvé v dějinách evropského Západu prosadil model legální koexistence dvou křesťanských konfesí. Ve vlastních Čechách získali zřetelnou převahu kališníci, na Moravě byl poměr zhruba vyrovnaný, slezská knížectví a obojí Lužice pak bezvýhradně setrvaly u katolického vyznání. Tento stav hrozil dalšími turbulencemi, zejména s ohledem na stanovisko papežství, které kompaktáta nikdy výslovně neuznalo. Ukázalo se to roku 1462, kdy papež Pius II. prohlásil kompaktáta za zrušená a trval na jednotě západního křesťanstva jako podmínky úspěšného zápasu proti expanzi osmanských Turků. Takzvaná druhá husitská válka (1467-1478), již na obranu kompaktát vedl „husitský“ král Jiří z Poděbrad a jeho stoupenci, přivedla sice český stát na pokraj dezintegrace a definitivně pohřbila jeho velmocenské postavení z časů Karla IV., nicméně ve výsledku potvrdila status quo, který roku 1485 nalezl výraz v kutnohorském náboženském míru.

V Evropě ovšem zůstávalo husitství nábožensky i církevně osamocené a izolované, přičemž možnost, že papežství uzná kompaktáta se rovnala nule. V této situaci

mohutněl husitský mýtus, zrozený v průběhu dvacátých a třicátých let 15. věku. Nacionálně podbarvená představa Bohem vyvoleného a nepočteného českého národa, jenž odolal přesile protivníků a v praxi nadále hájí správnou interpretaci božího zákona, na nás promlouvá z četných textů i z pramenů ikonografické povahy. Nástup velkých evropských reforemací, zvláště luterské, znamenal pro husity obrovskou vzpruhu a satisfakci, navíc přicházející z dosud nepřátelských německých oblastí. I když husitství (odhlédneme-li od nepočtené Jednoty bratrské), na rozdíl od luteránů, kalvinistů a dalších evangelických denominací, neopustilo názor, že mimo rámec obecné církve nelze dojít spasení, byla východiska husitského a reformačního myšlení víceméně shodná. Čeští kališníci dali jasně najevo svou příslušnost k evropské reformaci v roce 1567, když v reakci na uznání kompaktát papežem Piem IV., snažícím se vrazit klín mezi evangelíky (na pověstném tridentském koncilu však papežovo rozhodnutí nezískalo roku 1564 kvalifikovanou většinu), zrušili kompaktáta jako zemský zákon.

Není bez zajímavosti, že po celé 16. století se i mnozí čeští nekatolíci kriticky zamýšleli nad klady a zápory, které přineslo období bojovného husitství. Většina z nich zaujala, vzdor hrdosti nad husitskými válečnými úspěchy, odmítavý postoj k tábořskému radikalismu, k obrazoborectví i k nadměrnému krveprolévání u vědomí, že tato praxe způsobila Českému království a jeho obyvatelům nezměrné škody i utrpení. Moderní demografické výzkumy opravdu naznačují, že během 15. věku ztratily Čechy v důsledku všemožných potíží až 30 % obyvatel. Půl století husitských válek každopádně zanechalo hlubokou stopu v mentalitě české společnosti. Po roce 1500, ač české země zůstávaly nábožensky rozděleny, nedošlo k žádné domácí vojenské konfrontaci a slábla i pověst o české válečné zdatnosti. Jako by se někdejší na odiv vystavované hrdinství kamsi vytratilo.

Relativně poklidné, byť permanentně napjaté soužití příslušníků nekatolických církví (luterská reformace se prosadila i v obojí Lužici a ve Slezsku) s katolíky, ukončilo v květnu 1618 stavovské povstání a následně vojenské vítězství katolické strany v roce 1620. Násilné prosazení principů katolické reformace, uskutečněné pod záštitou habsburské dynastie, prosazující model panovnického absolutismu, znamenalo i razantní zúčtování s husitstvím. Přijatá opatření nepostrádala charakter odvety za přikoaí, jež katolická církev utrpěla v předešlých dvou staletích. Katolické náboženství se stalo v Českém království a na Moravě jedinou povolenou konfesí s tím, že se obnovil stav náboženské jednoty, která tu existovala před rokem 1414. Nekatolíci, pokud se nehodlali podířit, museli buď opustit zemi, nebo se stáhnout do hluboké ilegality. Odsudek demonizovaných husitů a husitství byl (pomineme-li příslovečné výjimky) naprostý, umocněný navíc působivými prostředky barokní propagandy, která stvořila desítky pověstí a legend, expresivně líčících husitské hrůzy. Právě tato doba dotvořila obraz Jana Žižky jako krvelačné stvůry, která vyvrátila více než 500 klášterů (ve skutečnosti jich v Čechách a na Moravě kolem roku 1400 existovalo zhruba 220) a vlastní rukou sprovodila ze světa 1000 kněží, převážně řeholníků (pramenně doložená je jediná přímá hejtmanova oběť). Tato čísla opakují někteří publicisté a blogeři dosud.

Poměry se změnily až po půldruhém století v souvislosti s nástupem osvícenství, jež temné barokní pojetí husitské epochy výrazně korigovalo. Osvícensky orientovaní katoličtí kněží přizpůsobovali Husa i husity vlastnímu hodnotovému světu, prohlašovali je za oprávněné kritiky zkažené církve a husitské vojenské úspěchy komentovali s hrdostí upřímných Čechů. Přesto husitství nevelebili jako nejslavnější éru českých dějin. V nelitostných husitských válkách i v urputných polemikách mezi kališníky a katolíky shledávali projevy náboženského fanatismu, nedůstojného člověka nové doby, jež jako nesporné hodnoty vyzdvihovala názorovou i konfesijní toleranci, mírumilovnost a harmonii. Tato zjevná, v jádru již moderní aktualizace husitství prozrazuje souvislost se zásadním obratem evropského myšlení. Analogický a symbolický přístup, charakteristický pro středověk a počátky novověku, vyklízel prostor racionalismu a sekulárnímu vnímání světa i jeho historie. Primárně náboženský rozměr husitství zvolna ustupoval interpretacím akcentujícím jeho politickou, národnostní a posléze též sociální složku.

Tento posun, stále zřetelně ahistoricky projektující do výkladů husitské epochy aktuální problémy současnosti, byl dovršen v průběhu 19. století. Vše začali liberální spisovatelé z řad českých Němců (Alfred Meissner, Moritz Hartmann, Carl Herlossohn-Herloš), kteří z husitů učinili průkopníky ideálů občanské společnosti, proroky principů svobody, rovnosti a bratrství, zkrátka ztělesnitele dějinného pokroku. Když se v revolučním dění let 1848-1849 přihlásili k husitům čeští liberálové a využili protiněmeckých projevů v mnoha husitských textech k politickému zápasu, čeští Němci ze svého zaujetí pro husitskou epochu rychle vycouvali.

V polovině šedesátých let 19. věku se husitský mýtus zrodil podruhé, tentokrát v hávu, který odpovídal politickým i národním emancipačním snahám obrozené české společnosti a zároveň souzněl s vlnou romantického, nacionálně zbarveného historismu, jehož mohutný příboj zasáhl celou Evropu. Tvůrcem koncepce, která z husitského období učinila vrcholnou epochu českých dějin, byl, jak známo, vynikající historik a politický myslitel František Palacký, náboženskou příslušností luterán (pocházející ovšem ze starého českobratrského rodu). Husitství v jeho pojetí je netoliko výrazem odvěkého českého (v tom i staroslovanského) demokratického ducha, nýbrž také anticipací velkých evropských reforem 16. století i občanských revolucí sklonku 18. a první poloviny 19. věku, tedy výsostně pokrokovým fenoménem, nepřehlédnutelným předělem na cestě lidstva k „božnosti“. Vlastním nositelem vznešených ideálů, namířených proti autoritářství římské církve a císařství, byl český lid, do něhož Palacký zahrnoval široké vrstvy obyvatel, zvláště nižší šlechtu, měšťanstvo a poddané rolníky. Souvislost s dobovými politickými trendy a zápasy nepotřebuje komentáře. Většina etnicky české společnosti, ač tvořená z 96 % matrikovými katolíky (!), přijala tento obraz husitské doby za svůj, protože vyhovoval jejím představám o sobě samé i jejím aktuálním potřebám. Husitství, v Palackého podání hnutí náboženské, politické, sociální a v neposlední řadě národní, obsahující protiněmecký a protimaďarský náboj, se zásluhou českých politiků, publicistů, a hlavně plejády významných národně orientovaných umělců, stalo na několik desetiletí symbolem zápasu za uznání české politické svébytnosti v rámci habsburské monarchie i napjatých vztahů etnicky českého

společenství s Němci a Maďary. Identifikace národně a liberálně smýšlejících Čechů (nikoliv Moravanů) s husity, obecně pokládány za přímé předky i předchůdce, kteří jako první v Evropě zažehli pochoděň pokroku, byla bez nadsázky masová. Rozumí se samo sebou, že statisíce obyvatel, kteří se (zvláště v Praze a ve východních i středních Čechách) s obdivem hlásili k husitství, zpravidla nestudovali Palackého Dějiny a zjednodušenou představu o husitské epoše si vytvářeli na základě četby novin a časopisů, vnímání uměleckých děl i pod vlivem politické a kulturní atmosféry.

Všudypřítomnému kultu husitů nedokázala katolická církev, vůči níž směřovaly často agresivní ataky liberálů, spatřujících v husitství proticírkevní a protišlechtické hnutí, účinně čelit. Ve vzednuté nacionální vlně vsadila na preferování vlády Karla IV. jako doby největšího rozkvětu českého státu a na kult českých národních, resp. slovanských světců (sv. Václav, sv. Ludmila, sv. Prokop, sv. Cyril a Metoděj), mimochodem v 15. a 16. století uctívaných též většinou kališníků. Znatelného úspěchu ale nedosáhla. Jako kritérium upřímného vlastenectví a pokrokovosti sloužil většině české společnosti namnoze vztah k husitům, reprezentovaným trojhvězdím Hus – Žižka – Jiří z Poděbrad. Tuto štafetu převzali na sklonku 19. století od národně smýšlejících liberálů nové politické strany a směry, ať již československá sociální demokracie, národní socialisté, agráři, státoprávníci či Masarykovi realisté, projektující do výkladu husitství své programové priority. Pro všechny však bylo společné, že se hlásili k husitským radikálům (táboritům a sirotkům) poraženým u Lipan, nikoliv k umírněným husitům, jejichž kompromisní politika údajně znamenala oslabení, ne-li opuštění původních ideálů. Černobílá optika, v porovnání s barokními časy uplatňovaná v obráceném gardu, opět slavila triumf.

Tato linie organicky pokračovala v letech první Československé republiky, na jejímž prahu příznačně stojí Masarykův výrok „Tábor je náš program a tomu programu zůstaneme věrni.“ Oficiální zaujetí pro husitství umocnil zrod Církve československé, ideově navazující na odkaz české reformace, a rovněž půltisíciletá jubilea významných událostí revolučního husitství připomínaná téměř po celá dvacátá a třicátá léta. Zároveň se však ukazovalo, že pozitivní vztah k husitské epoše zaujímají především Češi, národovci, evangelíci, liberálové, pokrokáři i socialisté všeho druhu, včetně komunistů, zatímco většina Slováků (kromě evangelické menšiny), katolická veřejnost, konzervativci a sudetští Němci ji nadále nahlížejí kriticky. Názorově svobodné ovzduší meziválečného Československa nicméně umožnilo debatu o historickém významu husitství, zahájenou už krátce před rokem 1914 ve známém sporu o smysl českých dějin. Z konzervativních a tradicionalistických do ní pronikavě zasáhl zejména historik Josef Pekař, ozvali se však také vyznavači historického materialismu a marxisté, kteří již od konce 19. století viděli v radikálních husitech přímé předchůdce komunismu a v husitství pojímali jako sociální hnutí, resp. sociální revoluci, jejíž třídní podstatu zakrývá náboženská rouška.

Marxistická interpretace získala oficiální punc po únoru 1948, kdy ji programově ateističtí (!) komunisté mocensky prosadili ve veřejném prostoru, absurdně se prohlášující (dokonce v textu Ústavy 9. května) za dědice a pokračovatele husitského

odkazu. Náboženský rozměr husitského zápasu přitom téměř zcela potlačili. Bylo v řádu věci, že nadšení stalinisté z řad propagandistů, novinářů a historiků, kteří vedli nesmiřitelný boj proti všem, kdo je slepě nenásledovali, adorovali jako skutečné revolucionáře nepočtené extremistické skupiny (chilisté, adamité), stojící na okraji husitského spektra a brzy umlčené, ne-li přímo zlikvidované většinovým husitským proudem. Málo revoluční byl stalinistům dokonce i Žižka! Ač pouňoroví komunisté pozitivním hodnocením husitské epochy navazovali na starší trendy živé od poloviny 19. století, svým jednostranným pojetím husitů jako předchůdců moderního proletariátu ji namnoze zdiskreditovali. Ostatně redukcionistická interpretace husitství jako třídního zápasu byla nesmyslná od samého počátku. Štěpící linie mezi husity a jejich protivníky se vůbec nekryla s jednotlivými sociálními třídami a vrstvami, ale procházela napříč společností. Konec tvrdého stalinismu v roce 1956 znamenal zároveň i opadnutí stoleté vlny historismu, aktualizujícího a glorifikujícího husitskou minulost.

Pouze krátký čas po listopadu 1989 vypadalo, že se i zásluhou českého katolického exilu, prosadivšího ve Vatikánu morální rehabilitaci Jana Husa, uskuteční věčná debata o husitské éře, založená na nových historiografických poznátcích a ekumenickém dialogu. Tato naděje se zhruba po deseti letech zhroutila. Část katolické a konzervativně smýšlející veřejnosti, dlouhý čas ponižované, vytěšňované a umlčované, využila svobody slova k nenávistným útokům na husity a husitství. Některé jejich argumenty působí zdánlivě racionálně, nicméně obvykle se napájejí z pramene virtuálních dějin. Teze, že kdyby nebylo husitství, prosadila by se v Čechách výrazněji renesance a nedošlo by k Bílé hoře, vyhlízejí svůdně, leč neobstojí. Při pohledu na dění ve Slezsku a obojí Lužici, tvořících součást českého státu, je zřejmé, že by v Čechách a na Moravě převládla dříve či později luterská varianta reformace a konfesijní rozdělení obyvatelstva by se stejně stalo realitou. Zcela mimo diskurs je pak užívání argumentů z barokní katolické zbrojnice či dnes tolik rozšířené srovnávání husitů s islamisty. Husité byli i v pohledu pozdně středověké Evropy křesťané, byť bloudící, avšak na uherských bojištích hájících Kristovu víru proti Turkům. Spíše by si měli nepoučení kritici, mylně spatřující v husitech komunisty 15. století, povšimnout, jiných skutečností. Například ideové spřízněnosti radikálních husitů s některými současnými protestantskými sektami v USA, popřípadě faktu, jak katolická církev na II. vatikánském koncilu řešila liturgické i další problémy nastolené právě husitstvím.

Co z toho všeho plyne? Především zjištění, že jednostranný oslavný či naopak odsuzující přístup k husitské epoše nikam nevede. Vychvalování husitů jako zvěstovatelů pokrokového moderního světa je stejně nesmyslné jako jejich ztotožňování s komunisty. I když jsem v názvu stati respektoval zadání, sdílím hluboké přesvědčení, že opravdový význam husitství vyvstane jedině při jeho zasazení do širokého evropského kontextu. V tomto srovnání se ukazuje, že bylo skutečně jedinečným fenoménem, protože v sobě spojilo církevní a náboženskou reformu s proměnou politického ústrojí středověkého státu ve stát stavovského typu. To mu dodalo dynamiku a sílu, které v tehdejší Evropě neměly obdobu.

Václav Liška, Petr Bahník:

JIŘÍK Z PODĚBRAD

– PRAVDA BOŽÍ VÍTĚZÍ

30. května 1434 se u vsi Lipany na českokobrodsku odehrál jeden z nejdůležitějších ozbrojených konfliktů české historie.

Po boku svého otčima, Haralta z Kunštátu, vyjel tehdy prvně do boje i čtrnáctiletý hoch, o kterém nikdo netušil, že jej na jeho životní dráze čeká královská koruna - Jiřík z Poděbrad.

Dochované prameny o Jiříkově původu jsou skoupé na informace. Jisté je, že se narodil 23. dubna roku 1420 jako syn významného příslušníka staré české šlechty, a později husitského hejtmána, *Viktorina z Poděbrad*. Jeho matkou snad byla *Anna z Vartenberka*, doklady o tom však nejsou k dispozici. Stejně tak není jisté, kde se narodil, a k této cti se hlásí hned několik míst v Čechách a na Moravě: Poděbrady, Kunštát, Bouzov či Horažďovice. (Dohady o posledním ze jmenovaných míst souvisí s podrobností, která se tradovala už za Jiříkova života, že prý mu byl kmotrem při křtu *Jan Žižka z Trocnova*. Ten totiž skutečně zjara 1420 na Horažďovicích pobýval). Jiříkův otec Viktorin padl v husitských válkách, ve věku pouhých 24 let, a brzy po něm zahynul také jeho bratr *Boček*, který měl být otčímem osiřelého chlapce. Jiříka se proto ujal vzdálený příbuzný, strýc Haralt. Po svých předcích Jiří zdědil nejen příslušnost k českomoravskému rodu *pánů z Kunštátu*, ale také jejich přesvědčení, které lze charakterizovat jako konzervativní husitismus. Ve výše zmíněné bitvě u Lipan proti sobě stála dvě podobně vyzbrojená vojska. Na obou stranách vlál praporec s kalichem, na obou se cepníci a střelci kryli za vozovou hradbou a vůdci obou stran, zkušený hejtmán *Diviš Bořek z Miletínka* i radikální kněz *Prokop Holý*, se považovali za jedině pravé následovníky *Jana z Husince*. Stálo tu vojsko Panské jednoty na straně jedné a táborsko-siroťčí vojsko „husitské levice“ na straně druhé. Mladičký Jiřík tasil zbraň za vítězství pravdy Panské jednoty, kterou měl, jak jinak, za Pravdu Boží. A straně, na které stál, bylo onoho dne dopřáno zvítězit.

Lipanská bitva ukončila nejuživější fázi husitských válek. Brzy po ní uzavřeli konzervativní husité smír se *Zikmundem Lucemburským* a když příslibil, že bude respektovat jejich víru, uvedli jej na královský trůn. Za Zikmundovy aktivní spoluúčasti pak bylo roku 1436 na právě probíhajícím církevním koncilu v Basileji dosaženo i smíru konzervativních husitů s církví. V rámci dohod, známých jako tzv. kompakтата, byli husité uznáni za autonomní součást katolické církve se zvláštními liturgickými zvyklostmi. V Čechách nabyla kompakтата charakteru zemského

zákona a stala se základem pokojného soužití mezi husity a katolíky. Král Zikmund se nicméně z vytouženého, a mnoho let marně dobývaného, dědictví dlouho netěšil. Již 9. prosince 1437 zemřel v moravském Znojmě, aniž po sobě zanechal mužských potomků. Dědicem trůnu se stal rakouský vévoda (a později také uherský král) *Albrecht Habsburský*, manžel Zikmundovy jediné dcery *Alžběty*. Ani on však nevládl dlouho. Zemřel nečekaně, ztýrán infekcí úplavice, během tažení proti Turkům v říjnu 1439. Jeho manželka byla v té době těhotná. Syn a následník se jí narodil až po Albrechtově smrti, a získal proto v dějinách ke svému jménu *Ladislav* též neobvyklé přízvisko *Pohrobek* (Postumus). V rozkolísané vnitropolitické situaci pohusitských Čech nebylo ani samozřejmé, ani snadné prosadit jeho dědický nárok, a tak trůn zůstal na dlouhých třináct let neobsazený. Správu země v tomto mezidobí vykonávaly regionální šlechtické rady zvané sněmíky či landfrýdy. Ty se často spojovaly do koalic prosazujících společné politické cíle v celostátním měřítku. Patrně nejsilnější takovou koalici byl svaz východočeských landfrýdů vedený významným husitským konzervativcem *Hynkem Ptáčkem z Pirkenštejna*. K tomuto východočeskému svazu se roku 1440 přidružil také mladoboleslavský landfrýd, do jehož čela se probojoval mladičkův Jiřík. Bylo mu tehdy pouhých dvacet let, ovšem opět, tak jako u Lipan, jej nacházíme na místě, kde se rozhoduje o budoucnosti země. Jiříkovi se nedostalo příliš hlubokého vzdělání. Uměl dobe číst a psát, znal mnohé z tehdejší vojenské taktiky a strategie, disponoval však jen chabou jazykovou vybaveností. Vedle rodné češtiny uměl jen trochu německy, latinu neovládal, a proto byl odkázán při diplomatických jednáních na tlumočníky, což bylo značně nepraktické. Na druhé straně byl Jiřík nadán mimořádným politickým talentem, předvídavostí a značnou dávkou osobní disciplíny. Tyto vlastnosti, spolu se zázemím vlivného a bohatého rodu, mu pomohly k rychlému vzestupu mezi politické vůdce země v čase neobsazeného trůnu (tzv. interregna). Téhož roku, kdy se připojil ke svazu východočeských landfrýdů, učinil Jiřík důležitý krok také v osobním životě. Oženil se s o tři roky mladší katolickou šlechtičnou *Kunhutou ze Šternberka*, která mu v následujících devíti letech porodila sedm dětí. Jiříkovo manželství s dívkou z katolického rodu bývá někdy vykládáno jako důkaz jeho náboženské tolerance, jindy jako pragmatická snaha husitského velmože získat si sympatie v opozičním ideovém táboře. Obě tato hodnocení jsou nepochopitelným náboženského přesvědčení husitských konzervativců a jejich vnímání sebe sama. Objektivně vzato, co do obsahu víry se od katolíků nelišili (na rozdíl od radikálních táboritů). Dokonce i tak nápadný znak, jako přijímání chleba i vína laiky při mešním obřadu, byli ochotni vykládat v duchu katolické nauky. To bylo ostatně součástí dohod obsažených ve výše zmíněných kompaktátech. Rozdílly byly sice „jen“ rázu disciplinárního, což ale neznamená, že by je šlo snadno překlenout – např. otázka poměru k papežskému úřadu byla trvale „zatěžující“ a ovlivňovala i pozdější Jiříkovu politiku, jakožto „husitského krále“. Vztahy husitského panstva vůči církvi a církevním institucím byly navíc zatíženy i majetkovými otázkami, neboť mnozí urození hejtmané husitských vojsk si během válek „přilepšili“ rozchvácením biskupských či klášterních statků. Vraťme se ale zpět do doby Jiříkova mládí a k počátkům jeho cesty za královským helmínem. Když v srpnu 1444 zemřel vůdce svazu východočeských landfrýdů, Hynek Ptáček z Pirkenštejna, byl za jeho nástupce ustaven tehdy čtyřladvacetiletý Jiřík. Dostal tím k dispozici značnou

vojenskou i ekonomickou sílu a stal se respektovaným vůdcem konzervativních husitů. To vše se odrazilo i ve vývoji svazu - už v červnu 1448 byl přejmenován na Jednotu poděbradskou a stal se Jiříkovou ozbrojenou paží. Třetího září téhož roku ji použil k nečekanému obsazení Prahy. Do městských úřadů dosadil sobě odané lidi a sám si přisvojil titul zemského správce čili regenta království (českému sněmu pak nezbylo, než tento stav akceptovat a v dubnu 1452 přiznat Jiříkovi titul zemského správce oficiálně).

Proti Jiříkovu energickému postupu se nicméně stavěla opozice zleva i zprava. Táborští vůdci, kteří v Jiříkovi viděli takřka „papežence“, začali okamžitě organizovat odboj husitských měst. Toto nebezpečí Jiřík zažehnal rychlým vojenským obsazením a postupnou likvidací radikálů (poslední z nich, táborští kazatelé *Mikuláš Biskupec* a *Václav Koranda*, kteří byli na podzim 1452 zatčeni a zemřeli v Jiříkově vězení). Táboritství jako náboženský a politický směr, který do té doby výrazně ovlivňoval dění v Čechách, tímto úderem fakticky zaniklo. V téže době ovšem Jiřík také zlikvidoval pokus o vojenský odpor připravovaný bojovným protivníkem veškerého husitismu *Oldřichem z Rožmberka*.

V roce 1449 Jiříkovi zemřela první manželka Kunhuta, již o rok později ale slavil nový sňatek, opět s dívkou z katolického rodu, *Johankou z Rožmitálu*. Z tohoto druhého manželství měl Jiřík dvě dcery a syna. Když se chopil správcovství země, snažil se postupovat razantně, ale zároveň diplomatically. Aby dal českému sněmu najevo, že si nehodlá moc v zemi přivlastnit trvale, zahájil brzy vyjednávání o přijetí mladičského dědice trůnu, Ladislava Pohrobka, za českého krále. Tehdy jen třináctiletý kralevic Ladislav pobýval ve Vídni, u svého strýce a poručníka *Oldřicha Celského*. Jiřík se tedy vydal do Vídně, kde si během osobního setkání na jaře 1453 svými názory a vystupováním zcela získal Ladislavovy sympatie. Měl štěstí v tom, že kralevic byl neobvykle sečtělý, ovládal češtinu a byl schopen se orientovat v problematice, o níž jednali. Shodli se na potřebě a podmínkách stabilizace poměrů v Čechách, na brzkém datu Ladislavovy korunovace i na potřebě dočasné vlády „pevné ruky“ (Jiřík si tak domů odvážel kralevicovo potvrzení svého regentství na dalších šest let). V říjnu téhož roku pak kralevic Ladislav na Jiříkovo vyzvání zamířil do Prahy, kde byl v chrámu sv. Víta slavnostně korunován. Sebevědomá šlechta si nicméně vymohla, že Ladislavovu uvedení na trůn musela předcházet jeho volba českým sněmem. Nestával se tedy králem dědičným, ale voleným. Za nedospělého Ladislava pochopitelně i nadále vykonával vládu zkušený Jiřík. Jejich vzájemný vztah zůstal podle svědectví kronikářů až neobvykle srdečný. Zdá se, že Ladislav, který neměl příležitost poznat vlastního otce, našel v českém aristokratovi otcovského rádce a přítele. Veřejně jej oslovoval „otče“ a Jiřík mu směl říkat „synu“. Pod královým patronátem se zemskému správcovi Jiříkovi dařilo krok za krokem rekonstruovat fungování „státu“ - v březnu 1454 došlo k obnově činnosti českého zemského soudu, který řádně nezasedal prakticky již od roku 1419, a k obnově standardních majetkoprávních zápisů do zemských desek. Byla dokonce zřízena komise pro revizi pozemkové držby v Čechách, prověřující doklady majitelů půdy k její držbě. Činnost této komise vedla mimo jiné k návratu 126 rozkradených vesnic do majetku královské komory.

Jiřík mladého krále postupně uváděl do zákonitostí vlády. Koncem roku 1454 podnikli společnou cestu po vedlejších zemích Koruny české, konkrétně po Lužici a Slezsku, aby upevnili jejich vazby k Čechám. Pravomoc obsazovat výnosné úřady v těchto zemích dávala Jiříkovi do rukou nástroj, jak si naklonit přízeň nebo ocenit loajalitu konkrétních osobností a rodů. V létě 1455 byla zřízena regentská vláda také na Moravě v čele s Jiříkovým spojencem, zemským hejtmanem *Janem Tovačovským z Cimburka*. Postupně se zlepšovaly i husitskými válkami narušené hospodářské poměry. Nejcitelněji se to patrně projevilo na poklesu cen potravin. Později vzniklo pořekadlo: „Za krále Holce byla za groš ovce!“ Králem „Holcem“ se mýnil mladý Ladislav Pohrobek, protože mu ještě nerostly vousy a měl holé tváře, tj. byl holec. Když král Ladislav dospěl, měl se oženit s dcerou francouzského krále *Karla VII.*, *Magdalenou z Valois*. Šlo vlastně o obvyklé směřování české zahraniční politiky, ve které se už za časů posledních Přemyslovců objevila myšlenka vyvažovat dominantní vliv Svaté říše římské ve střední Evropě vlivem francouzským. Svatba francouzské princezny Magdaleny a Ladislava Pohrobka, jejíž dojednání bylo mistrovským dílem české diplomacie, se bohužel nikdy neuskutečnila. Těsně před plánovaným sňatkem, 23. listopadu 1457, ve věku pouhých sedmnácti let, král Ladislav nečekaně zemřel. Příčiny náhlého králova skonu byly nejasné.

Tělo mrtvého Ladislava Pohrobka bylo vystaveno v otevřené rakvi ve svatovítském chrámě. Mladý a pohledný král, s dlouhými světlými vlasy vzbuzoval dojetí šlechty i lidu. V dalekém Kyjevě dokonce vznikl epos o českém králi Zlatovláskovi, který byl nepochybně inspirován Ladislavovým zjevem. V řadách šlechty ovšem králova smrt budila nejen dojetí, ale také vážné obavy, aby opuštěnost trůnu nevedla k obnovení náboženských sporů a znehodnocení ekonomických a politických úspěchů minulých let. I to patrně přispělo k tomu, že český sněm, narychlo svolaný koncem února 1458 na pražskou Staroměstskou radnici, zvolil králem muže ze svého středu, který měl se správou země potřebné zkušenosti, dosavadního regenta Jiřího z Poděbrad. Kandidátů na český královský trůn bylo tehdy několik: předně to byl strýc zemřelého krále, císař *Fridrich III.*, dále polský král *Kazimír IV.*, jenž byl manželem Ladislavovy sestry Alžběty, a tedy jeho švagrem, ale také bratr zamýšlené Ladislavovy nevěsty, jedenáctiletý francouzský princ *Karel z Valois* či saský vévoda *Vilém*. Stále častěji ovšem zaznívalo právě Jiříkovo jméno. Přirozeně měl sympatie husitských konzervativců, podařilo se mu však získat na svou stranu také většinu katolických pánů. A byl to právě jeden z předních českých katolíků, *Zdeněk Konopištský ze Šternberka*, kdo nakonec, po složitém čtyřdenním jednání, rozhodl o jednomyslné volbě Jiříka z Poděbrad všemi účastníky sněmu, když oficiálně odstoupil od původní podpory francouzského prince Karla a přidal se na poděbradskou stranu s hlasitým zvoláním: „Ať je pan správce králem naším!“

Už po nenadálé smrti krále Ladislava na podzim 1457 se objevily spekulace o možné otravě a mezi osobami podezříványými z travičství bylo tehdy nejčastěji skloňováno Jiříkovo jméno. Toto podezření ještě zesílilo po Jiříkově královské volbě a jeho oponenti je rádi opakovali. Hypotéza o otravě se houževnatě udržovala i v novověkém německém dějepisectví, kde upevňovala obraz Jiříka (Čecha) jako

padoucha. Po antropologickém výzkumu ostatků Ladislava Pohrobka profesorem *Emanuelem Vlčkem* v osmdesátých letech minulého století lze s jistotou říci, že král Ladislav otráven nebyl, ale zemřel na akutní fázi jedné z forem leukémie. Alespoň po pětistech letech tak byla v této věci pověst krále Jiřího očištěna a naplnilo se heslo, které si vepsal do svého erbů: „Veritas Dei Vincit – Pravda Boží vítězí!“

Veřejně proklamovaným Jiříkovým programem bylo, stát se „králem dvojího lidu“, tedy husitů i katolíků, vést je ke smíru a nikomu nestránit. K tomuto záměru získal i podporu papežské kurie, když společně s manželkou Johankou složil do rukou papežských vyslanců, tajnou přísahu, že bude hájit práva církve a potírat kacíře. Tato přísaha se později stala předmětem mnoha nedorozumění a sporů. Nepředbíhejme však událostem a vraťme se do doby Jiříkova zvolení králem. Krátce po něm, 7. května 1458 se konala jeho slavnostní korunovace, kterou provedli právě zmínění papežští vyslanci, uherští biskupové *Augustin z Rábu a Vincentius z Vácova*. Zdálo se, že náboženský smír je zabezpečen a Jiří se může věnovat řešení jiných problémů. Nejaktuálnějším z nich byla obnova územní a politické integrity státu, kterou ohrožovaly ambice sousedů. V létě Jiří vojensky zpacifikoval Moravu, kde proti němu organizoval odpor rakouský vévoda *Albrecht IV. Habsburský*. Stejně razantně vyřešil zjara následujícího roku i saský pokus o usurpaci mostecká. Jednání o této věci v dubnu 1459 pak využil k dohodě sňatků svých dětí s potomky saských vévodů-syna Hynka zasnoubil s Kateřinou, dcerou saského vévody Viléma Chrabrého, a dceru Zdeňku s vévodou a míšeňským markrabětem *Albrechtem III.* (svou dceru Kateřinu naopak provdal za uherského krále *Matyáše Korvína*). V září téhož roku přijal hold slezské a lužické šlechty. Velmi dobré vztahy navázal též s císařem *Fridrichem III.*, který jej dokonce v únoru 1461 učinil oficiálním spoluvladařem Svaté říše římské. Současně s těmito územními a dynastickými záležitostmi ovšem Jiří připravoval i program finanční rekonstrukce státu. Podle dispozic francouzského ekonoma *Antonia Mariniho z Grenoblu* vydal Jiřík v prosinci 1459 zákaz vývozu zlata, stříbra a veškerých peněz ze země. Současně byl také zakázán dovoz drobných mincí, aby byli cizí kupci nuceni v Čechách platit většími, a tudíž hodnotnějšími, mincemi.

Navzdory evidentním úspěchům byl Jiřík vystaven tvrdé kritice svých odpůrců. Jedním z hříchů, který mu byl vyčítán, bylo údajné křivopřísežnictví. Týká se to výše zmíněné tajné přísahy, kterou se zavázal chránit církve a potírat kacíře. Problém této přísahy spočíval v tom, že její formulace bylo možno vykládat odlišnou optikou. Jiřík si je pro sebe interpretoval v intencích basilejských kompaktát. Umírněně husity, ke kterým se sám hlásil, považoval za věrné syny církve, zatímco kacíře viděl v někdejších táboritech. Papežská kurie však později vykládala obsah přísahy v tom smyslu, že prý Jiřík příslibil postupný, ale úplný odklon od husitismu, což nedodržel. Tento přísnější výklad by ovšem Jiřík asi jen těžko akceptoval a zdá se, že kurie začala hájit takovou interpretaci přísahy až po nepřijemné roztržce v roce 1462.

Příčinou roztržky byl pokus české diplomacie oživit někdejší plány na užší vazby s Francií. K tomu měl posloužit projekt takzvaného Mírového bratrstva křesťanských panovníků, který bývá často prezentován jako středověká verze Organizace spojených národů či evropské integrace. Ve skutečnosti šlo o kontroverzní tah, který Jiříkovi přinesl mnoho škod a prakticky žádný užitek. Jeho oficiálním cílem mělo být vytvoření obranné koalice evropských zemí proti Turkům. Ve vedení koalice měli zasednout jednotliví panovníci a hlavou se měl stát francouzský král. Tento koncept ovšem zcela ignoroval tehdy obvyklou integrační roli papeže v mezinárodních vztazích. Jiřík si zřejmě neuvědomoval, jak zásadně to může zkazit poměr papežské kurie k němu samotnému i k českému státu. Nebo předpokládal, že jej vliv Francie před možnou reakcí kurie ochrání? Své závazky vůči církvi každopádně považoval za splněné, neboť v půli března 1461 tvrdě zasáhl proti zbytkům táboritů i nově se formující Jednotě bratrské. Na jaře 1462 proto bez obav poslal do Říma k papeži *Piu II.* žádost o potvrzení basilejských kompaktát a vysvěcení husitského arcibiskupa *Jana Rokycany*. Papež, podle všeho už informovaný o projektu Mírového bratrstva, odmítl obě žádosti, přičemž o kompaktátech prohlásil, že měla jen dočasnou platnost a vztahovala se jen na první generaci husitů. Celá křehká konstrukce náboženského smíru v Čechách, na které Jiřík postavil svou vládu, se tím otřásla v základech. Jiřík odpověděl veřejnou kritikou papeže, uzavřením dohod s polským a uherským králem, které mohl prezentovat jako základ Mírového bratrstva, a demonstrativní přísahou věrnosti kompaktátům. Důsledky na sebe nedaly dlouho čekat. Kurie začala mobilizovat Jiříkovy protivníky a v červnu 1464 jej Pius II. povolal před církevní soud. Tento vývoj realizaci Mírového bratrstva prakticky znemožnil. Marne vysílal Jiřík do světa delegace mávající česko-polsko-uherskými dohodami, marne pan Lev z Rožmitálu se svým poselstvem putoval Evropou až k portugalským břehům Atlantiku, tehdy považovaným za konec světa. Odezva byla minimální. I sám francouzský král *Ludvík XI.*, jemuž byl projekt takřikajíc psán na tělo, couvl před otevřeným sporem s papežem a projektu se od něj dostalo jen vlažného přijetí.

Daleko vážnější dopady měl ovšem Jiříkův spor s papežem na domácí poměry. V listopadu 1465 se proti Jiříkovi sformovala skupina katolické šlechty, známá jako Jednota zelenohorská. V jejím čele stál paradoxně Zdeněk Konopištský ze Šternberka, tentýž muž, který sedm let předtím prosadil Jiříkovu volbu na český trůn. Současně proti Jiříkovi vystoupil i jeho někdejší zeť, uherský král Matyáš Korvín, který býval manželem Jiříkovy dcery Kateřiny (bohužel roku 1464 zemřel). Korvín se postavil do čela křížové výpravy proti „kacířskému králi“, obsadil Moravu a zamířil do Čech. U Vilémova se však uherské vojsko dostalo do českého obklíčení a sám Matyáš padl do zajetí bývalého tchána. Jiřík ho ovšem velkoryse propustil na svobodu za příslib, že zanechá nepřátelství a zprostředkuje nová jednání s papežem. Korvín to slíbil, avšak nesplnil. Naopak, pokračoval v tažení a 3. května 1469 se dokonce nechal svými moravskými příznivci prohlásit českým králem. Jeho nové pokusy o vpád do Čech se ale nezdařily a musel nakonec výpravu přece jen vzdát. Na Jiříka z Poděbrad však již v té době doléhalo stáří a četné nemoci, a proto začal uvažovat o svém následníkovi. Každý z jeho synů byl jiného vyznání a bylo zřejmé, že ten, který by se stal králem, by musel okamžitě čelit opo-

zici z opačného náboženského tábora. Jiří se proto rozhodl, vzdát se nástupnictví svých synů (pro ty raději zajistil výnosná knížectví ve Slezsku) a nabídnout český trůn polsko-litevskému královskému rodu Jagellonců. Ti byli vyznáním katolíky, zároveň se však o nich vědělo, že za husitských válek podporovali Jana Žižku, neboť již tehdy se zajímali o získání koruny českých králů. *Zigmund Korybutovič*, velmož z tohoto rodu, byl dokonce v letech 1426-1431 jedním z husitských hejtmanů. Jagellonci se proto zdáli být přijatelní pro katolíky i husity. Když roku 1471 král Jiří zemřel, zvolil český sněm podle jeho přání za krále mladého *Vladislava Jagellonského*, s nímž přišel do Čech renesanční umělecký a životní styl. To už je ale jiný příběh.

Aleš Dvořák:

BÍLÁ HORA

– SJEDNOCUJÍCÍ MÝTUS

„Pod bílou zdí má bláto barvu perleťovou / a zvony odletěly za větrem do Říma / obzor se rdí, můj táto, hanbou šarlatovou / už jsme tu osaměli, z kříže se nesnímá“ zpíval Karel Kryl ve své hořké písni *Poslední Moravan* z roku 1969. S příznačnou a svým způsobem paradoxní katolickou obrazotvorností v ní zhuštěně vyjádřil celý náš obrozenecký mýtus o národu „Božích bojovníků“, který na Bílé hoře našel cíl své křížové cesty, svoji Golgotu. Národní obrození 19. století, jehož sebepochopení stálo na romantické představě o vzkříšení národa z mrtvých, nutně potřebovalo symbolický bod v minulosti, kdy bylo dokonáno národní umučení. Neměli jsme Kosovo pole jako Srbové, kteří v něm mají svou nezpochybnitelnou národní Golgotu nepřipouštějící žádný příznivější výklad, a tak jsme z dlouhé řady osudových ran a pohrom první půle sedmnáctého věku vyzdvihli a nemalou dávkou fantazie opředli právě bitvu na Bílé hoře. A mělo to své hluboké opodstatnění, bělohorský mýtus splnil svou sjednocující a mobilizační úlohu a v souboji s německými národně romantickými mýty byl úspěšný.

Dnes už nám ale bělohorský mýtus nemá čím posloužit, ačkoliv natrvalo zůstane součástí našich dějin a jedním z klíčů k pochopení kolektivní mentality devatenáctého a dvacátého století. Tím spíše nám dnes může být ku prospěchu jeho kritické přehodnocení a z něj plynoucí neotřelá poučení. Předně budiž jasno v tom, že na Bílé hoře nevyvrcholil národnostní konflikt ve smyslu česko-německém a přísně vzato, ani čistě náboženská válka protestantů s katolíky. Rozhodl se tam konflikt legitimistický, souboj dvou řádně korunovaných českých králů a s ním spjatá občanská válka politického národa, tedy zemských stavů. A tato domácí občanská válka se ke škodě celé střední Evropy stala nosičem mnohem širšího konfliktu dvou nábožensko-politických bloků ve Svaté říši římské, Protestantské unie a Katolické ligy. Právě toto propojení lehkomyšlného a od začátku zvrtaného povstání českých evangelických předáků s celoříšskou „studenou válkou“ se stalo roznětkou horké třicetileté války, která svou ničivostí, brutalitou a délkou překonala všechna dosavadní měřítka a změnila střední Evropu k nepoznání, české země především.

K tezi o legitimistickém konfliktu se sluší dodat, že nešlo o banální měření sil právoplatného panovníka se vzdorokrálem, který na základě částečného uznání politickou reprezentací usiluje o uchvácení moci a svržení svého soka. Jednalo se o zcela bezpříkladné a jedinečné dvojvládí, v němž se obě strany sporu mohly prokázat plnou legitimitou. Ferdinand Štýrský byl v červnu 1617 podle práva přijat,

korunován a ujištěn osobní přísahou věrnosti týmiž předáky stavovské obce, kteří pak zažehli plamen povstání ještě předtím, než mu dosluhující bratranec Matyáš uvolnil trůn. Bedřich Falcký pak byl v srpnu 1619 zvolen s tím, že volba přebíjí předchozí přijetí na základě dynastických nároků, a v listopadu téhož roku rovněž korunován. Drobný háček ale spočíval v okolnosti, že právo volby panovníka politickým národem bylo zamýšleno pro případy sedisvakance, tedy uprázdnění trůnu, a také tak bylo až doposud uplatňováno. Z této pasti vedla jen jediná politická cesta ven: rozetnout gordický právní uzel silou s vědomím, že vítěz následně bude muset poražené tvrdě ztrestat, aby do budoucna opakování podobného scénáře vyloučil.

Naši současníci obvykle ze školy vědí, že na Bílé hoře jsme prohráli, a že stín této porážky pokrýval tři staletí. Což Karel Kryl barvitě líčí v již citované písni: *„Není to med zas pítí čiši vrchovatou / a věřit na proroky v chorálu polnice / sto černých let nám svítí hvězdou jedovatou / na erbu pro otroky pro naše dědice.“* Ale kdo ve skutečnosti prohrál? Zcela jistě to nebyl jazykově vymezený český národ. Ten se ocitl už po přijetí Rudolfova Majestátu v roce 1609 pod tlakem plíživé, nikým neorganizované, avšak velmi účinné germanizace. Evangelické kostely, které mohla města stavět bez významnějších omezení, rostly po celé zemi jako o překot, načež se obsazovaly převážně kazateli ze Saska či jinými rodilými Němci. Mnoho urozených se otevřeně přiznalo ke své nekatolické konfesi, což se projevilo prudkým rozmachem smíšených manželství s Němkami či Němci stejné víry. A kromě toho došlo i k přílivu německých řemeslníků a obchodníků, kteří se nemohli pro neshodu víry se zeměpánem k jejímu vyznávání veřejně hlásit, tedy převážně protestantů z Bavor a Horních Rakous. Komu šlo o záchranu ohroženého domácího jazyka, se ukázalo na generálním sněmu Koruny české v roce 1615, kde menšina katolíků a starokalištníků¹ prosadila *Artikuly o zachování starožitného jazyka českého a vzdělání jeho*, zkráceně jazykový zákon. Cenou zaplacenou za získání chybějících hlasů ovšem bylo, že výsledné znění zákona mělo spíše povahu symbolického gesta než reálné páky ke změně poměrů. Zákon nařizoval v rozsahu působnosti zemského práva užívat výhradně češtinu, což ale znamenalo, že k tomu zavazoval pouze první dva stavy, panský a rytířský. V mezích působnosti městského práva chráněného statutem autonomie, které se týkalo drtivé většiny obyvatelstva, tedy měšťanů a všech neurozených, nadále platila rovnoprávnost češtiny s němčinou. V praxi pak mnozí páni a rytíři zákon obcházel, když si raději najímali překladatele, než aby se učili domácímu jazyku. Ani nařízení o obnově výuky češtiny na školách, kde probíhala před rokem 1605, nebylo nikterak citelným protiúderem germanizačnímu tlaku, neboť ponechalo zcela stranou početnou skupinu německojazyčných škol založených v posledním desetiletí před přijetím zákona. Za vše pak hovoří skutečnost, že zápisy z jednání prozatímní vlády rebelujících českých stavů, tak zvaného direktoria (1918-19), se vyhotovovaly pouze v němčině. Po Bílé hoře vrátilo *Obnovené zřízení zemské* z roku 1627 do zemského práva rovnoprávnost němčiny s češtinou, aby umožnilo nově příchozí šlechtě používat ve styku se zemskými soudy a úřady němčinu. Vzhledem k převážně románskému původu těchto nových majitelů konfiskátů hrála němčina zhusta jen roli zprostředkovacího jazyka, což se sotva mohlo stát východiskem nové a národu nebezpečné germa-

nizační vlny. Italsí Gallasové, Colloredové, Piccolominiové či Collaltové, španělští Marradasové, Huertové a Verdugové, jakož i valonští Desfoursové a Vernierové zkrátka brali němčinu jako „středoevropské esperanto“, k němuž se přikláněli z čistě pragmatických důvodů. Pobělohorské odloučení od severoněmeckého protestantství a důsledná rekatolizace pak prospěly češtině možná víc než výše zmiňovaný jazykový zákon. Katoličtí misionáři, převážně jezuité, znovu učili většinu národa dávno zapomenutému prvku náboženského života, totiž pravidelné osobní zpovědi, což by nebylo bývalo možné bez dobrého osvojení českého jazyka a hlubšího proniknutí do jeho tajů.

Zažitá černobílá hodnocení stavovského povstání také neladí se složitou realitou vývoje ve vedlejších zemích českého soustátí. Zatímco bezmála jednolitě německé a luteránské Slezsko stálo od první chvíle na straně rebelie a setrvalo v odporu ze všech zemí Koruny nejdéle, převážně česky mluvící Morava prvních deset měsíců povstání odmítala a Ferdinandovi umožňovala volný pohyb vojsk bojujících proti jednotkám pražského direktoria. Morava byla také nábožensky rozkročenější než Čechy: na jedné straně tu katolické duchovenstvo jako čtvrtý stav mělo přímý politický vliv, na straně druhé zde byla daleko početnější a vlivnější Jednota bratrská, nejradikálnější ze všech reformovaných církví. Když se nakonec v dubnu 1619 k povstalým Čechám připojila, mělo to dvojitý efekt: jednak významně přispěla k volbě kalvínského krále Bedřicha Falckého a odmítnutí luterána Jana Jiřího Saského, a jednak personálně posílila stranu věrnou Ferdinandovi, a to nejen o vojenský talent Albrechta z Valdštejna, ale například také o umírněného, všeobecně respektovaného katolíka Adama ze Sternberka, který přestal věřit ve smírné řešení po rozhodnutí o královské volbě falckého kurfiřta. Vlastní cestou se Morava ubírala i po bělohorské bitvě. Ačkoliv Čechy se Ferdinandovi poddaly už pátý den po ní reversem s dvěma sty a jedním podpisem, mezi nimiž nechyběly ani autogramy hlav odboje, pánů z Roupova, z Thurnu a z Budova, Morava ještě měsíc setrvala na straně Bedřicha Falckého úřadujícího ve slezské Vratislavi, což dokládají listiny zemského hejtmána Ladislava Veleny ze Žerotína vydávané jeho jménem. Přesto na Moravě nebyl nad stavovskými předáky vynesena na rozdíl od Čech ani jeden rozsudek smrti, trestalo se pouze na majetku.

Dlužno poznamenat, že neslavný konec stavovského povstání byl zřejmě zakódován v osobnostním a vztahovém potenciálu tehdejšího politického národa už dlouho před defenestrací. Na jedné straně tu byly přehnané politické ambice mnoha jednotlivců, které měly svůj prvopočátek v úspěších vyděračských postupů vůči Rudolfovi II. na sklonku jeho vlády i v hospodářském a kulturním rozkvětu doby rudolfínské, z druhé strany tu zela propast hluboké krize, v níž se stavovská obec tehdy potácela. Počínaje následky vyměření tří mocných panských rodů (Rožmberků, Smiřických a Pernštejnů) a rozštěpením podle více náboženských a politických dělicích linií konče. Zásadní politickou a finanční oporou rebelie byla od počátku města, ale dvě významná mezi nimi chyběla, a to Plzeň a České Budějovice. Plzeň byla už v listopadu 1618 dobytá a okupována žoldněří Petra Arnošta z Mansfeldu, což byla jediná účinná zahraniční pomoc direktoriu, nota bene naverbovaná za peníze katolického savojského vévody Karla Emanuela, jehož zajímal

politický, a nikoliv už náboženský náboj povstání. České Budějovice pak setrvaly na habsburské straně po celou dobu vzpoury a zásluhou městských milicí v čele se Zdeňkem Lvem Libštejnským z Kolowrat odolaly všem pokusům o nepřátelskou zteč. Vnitřní rozštěpenost vznešených rodů snad nejlépe ilustruje případ Heřmana Černína z Chudenic, který dlouho váhal s odchodem ze země a připojením k „vídeňské straně“ vedené kancléřem Lobkovicem, později však bojoval na Bílé hoře v císařsko-ligistických řadách a jako staronový hejtman Starého města pražského, a tím pádem i pořadatel exekuce v červnu 1621, musel strpět popravu vlastního bratra, rytíře Diviše Černína. Dynamiku občanské války urozených také značnou měrou živily náboženské konverze, v nichž se složité proplétaly motivy rodinné, ekonomické, politické a připuštěme, že snad někdy i niterně duchovní. Dobře známo je obrácení Albrechta z Valdštejna, odkojeného Jednotou bratrskou, k římské církvi v souvislosti s výhodným sňatkem. Méně jsou již známy konverze velkých osobností odboje, k nimž docházelo po Bílé hoře. Jindřich Šlik, legendární velitel „Moravanů“, kteří měli u zdi letohrádku Hvězda vzdorovat nejdéle a padnout do posledního muže, je toho dobrým dokladem. Ve skutečnosti se nejednalo o rodilé Moravany, leč o pestrou směs žoldnéřů z více zemí naverbovanou za peníze moravských stavů. Nejdéle bojovali jen proto, že byli v kritickou chvíli ponecháni bez rozkazů a bez možnosti ústupu, a nebyli do jednoho pobiti, nýbrž se vzdali, když jejich odpor pozbyl sebemenšího smyslu. Právě tento Jindřich Šlik, bratranec nejvyššího sudí Jáchyma Ondřeje Šlika, který byl v červnu 1621 popraven na Staroměstském náměstí, přestoupil ještě téhož roku na katolickou víru a pokračoval ve vojenské kariéře pod Albrechtem z Valdštejna. Po bitvě u Dessavy v roce 1626 byl povýšen na polního maršála a v roce 1631 završil svůj bleskový vzestup funkcí předsedy Ferdinandovy dvorské válečné rady. Další potomky a příbuzné popravených pak přivedly na habsburskou stranu a římskou víru amnestie Ferdinanda III. Vnuk starého rytíře ze Sulevic, Zdeněk Kašpar Kaplíř, jenž sbíral zkušenosti v saské a švédské armádě, změnil stranu v roce 1641 a proslavil se při obraně Prahy před svými někdejšími spolubojovníky Švédy (1648), posléze i uhájením Vídně před Turky (1683). Synovec jednoho ze tří štatých pánů, Kryštof Vilém Harant, ho následoval v roce 1642, přičemž do dějin se nesmazatelně zapsal splněním nevděčného úkolu, totiž potlačením selského povstání v moravém roce 1680. Odtud také pochází slovo „harant“, dodnes živý hanlivý výraz pro nezvedené dítě.

Koho tedy počítat k poraženým a koho k vítězům? Poražen byl v každém ohledu zimní král Bedřich, který nedokázal získat potřebné finanční půjčky ze zahraničí ani srdce svých poddaných. Poražena byla severská a protestantská orientace země a spolu s ní všichni, kdo jí zůstali věrni. Prohrála také stavovská koncepce státu, která se sice hlásila k holandským a švýcarským vzorům, avšak ve skutečnosti spíše krácela ve šlépějích polské „šlechtické republiky“, jež vedly od chronické nesvornosti až k zániku státu. Jednoznačným vítězem byl císař a král Ferdinand II., který pak *Obnovením zřízení zemským* (1627) a jeho analogiemi pro vedlejší země (1628) změnil dosavadní personální unii českých zemí se svými dědičnými alpskými zeměmi na unii dynastickou. V praxi to znamenalo, že právo volby českého krále v situaci uprázdněného trůnu se omezuje na situaci vymření dynastie. Dále vyhrála románsko-středomořská a katolická orientace země. Ne-

nápadným, avšak možná ze všech největším vítězem byl sám český národ, který nebyl roznesen a rozptýlen divokými poryvy ukrutné války a celou tuto tragickou dobu přežil. Jeho neurozenou většinu postihla počáteční domácí občanská válka urozených jako živelná pohroma, kterou nelze odvrátit ani ovlivnit, po níž pak následovala série dalších a čím dál tím horších „Bílých hor“: státní bankrot čili kalada v roce 1623, saská invaze a okupace v letech 1631-1632, druhá vlna konfiskací po chebských vraždách v roce 1634 a nakonec čtyři švédské vpády v letech 1639, 1642, 1645 a 1648. Národ však prokázal pozoruhodnou vůli přežít, přetrvat, přivést na svět nové generace, znovu osídlit osiřelé vesnice a vyliďněná městečka, znovu vyrvat divočině a obdělávat pole zarostlá náletovými dřevinami, zkrátka zůstat svůj a na svém. Staronovou víru přijímal hlavně skrze oživený kult dávných domácích světců, Václava, Ludmily, Vojtěcha a Prokopa a časem ji rozvinul do osobitých vnějších forem lidové barokní zbožnosti. S nově usazenou šlechtou cizího původu se postupem času szil a ona naopak většinou zcela zdomácněla, jak nám to dodnes připomínají některá místní jména, jako třeba Harrachov, Golčův Jeníkov, nebo Defúrovy Lažany. Ani původně česká šlechta nezmizela ze scény, neboť dvě generace po Bílé hoře nacházíme na nejvyšších politických a diplomatických místech Černíny, Lobkovice, Vratislavy z Mitrovic, Kinské, Martinice, Šternberky, Kolowraty a další. Když uplynula celá dvě století od stavovského povstání, zakládali už čeští vlastenci Národní muzeum a oficiálně vyšla Jungmannova Slovesnost. A právě na této fázi národního obrození se zřetelně ukázalo, jak si vlastenecká domácí šlechta ku prospěchu celku dokázala podat ruce se vzdělanou elitou neurozených vrstev. Tedy výkvětem nových pokolení toho národa, který kdysi v těžkých časech nepodlehla a přežil.

Použité prameny:

- 1) Starokališníci či staroutrakvisté byli menšinou v kališnické církvi, která ve 20. letech 16. století odmítla reformu Havla Cahery a následně věroučně sblížování novokališníků s luterány. Trvali na „jednotě v rozdílnosti“ s římskou církví podle kompaktát, a po jejich vyškrtnutí z privilegí zemských roku 1567, jež iniciovali novokališníci, se stále více sblížovali s katolíky pod jednou.

Radomír Malý: BAROKNÍ ČESKÉ VLASTENECTVÍ

Je známý výrok Jana Wericha „Vono to baroko není jen pro voko“. Slavný český divadelník si nejspíš ani neuvědomil, jak hlubokou pravdu vyslovil. Běžný český občan vnímá skutečně baroko jenom ve formě nádhery jeho chrámů a paláců. Jenže baroko je mnohem více než stavební sloh a umělecký styl.

Není to ani ideologie, ani politika. Jedná se o kulturně civilizační fenomén 16. až 18. stol. Vznikl v katolickém prostředí, ale svým rozšířením a vlivem přesáhl hranice katolicismu, jak o tom svědčí existence barokních chrámů a paláců též v protestantských severských zemích Evropy. Nota bene typicky barokní osobností je i nejvýznamnější postava českého protestantismu Jan Amos Komenský.

Baroko vešlo do dějin pod názvem „rozevláté umění“. Jeho sochy svatých mají velmi často rozprážené ruce, jeho obrazy představují dramatický protiklad nebe a pekla, diametrálně rozdílný osud spasených a zatracenců. Rozevlátost je prostě jiným výrazem pro polaritu, kterou baroko prezentuje lépe než jakýkoliv jiný předchůzí i následný umělecký styl. V baroku též jsou výrazněji než u jiných civilizačních a kulturních epoch prezentovány kontrasty světla a stínů, pravdy a lži, dobra a zla, krásy a ošklivosti. Tomu odpovídala i realita barokního života, která se vyznačovala podle domněnek řady historiků, u nás např. Josefa Pekaře a Zdeňka Kalisty¹, menším početním zastoupením tzv. šedé zóny v populaci a vyšším podílem „extrémů“ na obou stranách. Baroko charakterizují velké protiklady v názorové, myšlenkové i mravní oblasti. Na jedné straně existují případy extrémní krutosti, na druhé stejně extrémní skutky krajní lásky k bližnímu až k obětování vlastního života. Máme zde čarodějnické procesy na Jesenicku ve 2. polovině 17. stol., ale v téže době při morových epidemiích obětavé nasazení jezuitů a dalších řeholníků při ošetřování nemocných, kdy stovky jich zemřely v důsledku nákazy, když nedbaly rizika a věnovaly se ošetřování a udělování svátostí osobám ohroženým smrtí.

O barokní epoše převládá v české populaci mínění, že šlo o „dobu temna“. Tak ji nazval Alois Jirásek ve stejnojmenném románu – a tento pohled převzali komunisté v éře své totalitní diktatury. Že se jedná o jednostranný a zjednodušující názor, vyplývá už ze skutečnosti, že baroko trvalo v českých zemích zhruba 200 let. Byla to doba dlouhá – a šestnácté století se výrazně lišilo od osmnáctého, tudíž nelze říci, že baroko bylo vždycky po celou dobu stejné. Co platilo na počátku sedmnáctého století, nemuselo platit o sto let později! Navíc se lokální jevy zevšeobecňují a kladou jako společný jmenovatel pro celé baroko. Neprávem. Například čarodějnické procesy s odsouzením nevinných lidí na hranici byly u nás pouze záležitostí Šumperska a Jesenicka, zatímco jiné oblasti Českého království vůbec tyto hrůzy nepoznaly a pokud se procesy s domnělými čarodějnicemi a čaroději

přece jen vyskytly, většinou nekončily trestem smrti. Nahlížet proto na baroko optikou „pálení čarodějnic“, což některá naše média i někteří pedagogové dělají, je historickou nepravdou a křivdou.

Baroko je v naší zemi spojováno s násilnou rekatolizací, která byla důsledkem katolicko - protestantského konfliktu vzniklého ještě v renezanční, nikoli v barokní epoše. Stejně tak ale může být spojováno i s náboženskou tolerancí v Polsku, kde svoboda vyznání protestantů byla respektována, přičemž baroko u našich severních sousedů představovalo stejně dominantní civilizačně kulturní fenomén jako v českomoravském regionu. Koneckonců násilná protestantizace katolíků v zemích, kde získaly převahu nauky Luthera a Kalvína, byla stejně bezohledná jako násilná rekatolizace, velmi často ještě horší.

Ve prospěch baroka a jeho duchovně-morálního vlivu svědčí, že nasazení katolického duchovenstva, zejména řeholního, při službě nemocným za smrtících morových epidemií bylo všeobecné ve všech postižených lokalitách Čech a Moravy. Obětovat vlastní život buď pro víru, pro ušlechtilý ideál, nebo pro záchranu života a zdraví druhého bylo v té době ochotno mnohem více lidí než dnes.²

POJEM BAROKNÍHO VLASTENECTVÍ

K baroku nerozlučně patří také formace českého patriotismu. Je jiná než ve středověku a odlišná od epochy národního obrození. Středověké vlastenectví bylo méně jazykové a více teritoriální, i když obrana jazyka menšin se zde také vyskytovala. Romantismus 19. století pak zdůrazňoval národ jako pokrevní společenství, což někdy vyústilo až do jeho zbožštění a pozdějšího šovinismu.

Barokní vlastenectví bylo jiné, hlavně jazykové. V českém prostředí se setkáváme právě v baroku s vášnivou obranou práv českého jazyka, který je pro jeho apologety stejně hodnotný jako jazyky velkých národů, především jako němčina. Uznává se úřední a liturgická priorita mrtvé latiny, což je dáno katolickým prostředím, ale národnostní menšiny se úporně brání povyšování některého z živých jazyků nad jiné. Tato obrana je vedena na náboženském podkladě. Český jazyk je nazýván svatováclavským a jeho vysoká hodnota je odvozena právě od skutečnosti, že jím hovořil patron české země sv. Václav a další čeští světci uznávaní katolickou církví.

V této souvislosti není náhodou, že právě v baroku dochází k oživení poněkud odsunutého kultu sv. Cyrila a Metoděje. Počátky hledejme už v 16. století, kdy nejvyšší český kancléř Vratislav z Pernštejna postavil r. 1571 v Pernštejnské kapli v Praze u sv. Víta oltář sv. Cyrila a Metoděje jako protějšek svatováclavské kaple.³ Svatovítský probošt Jiří Bertold Fontán, úzký spolupracovník pražského arcibiskupa Martina Medka z Mohelnice (1581-90), je autorem prvního tištěného kázání o obou soluňských bratřích.⁴ Na Moravě olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579-98) pochopil, že cyrilometodějskou úctou lze účinně zapojit do rekatolizace moravského obyvatelstva. Inspiroval jej k tomu náleznost ostatků sv. Cyrila v Římě za papeže Sixta V. (1585-90), který je uložil v kostele sv. Jeronýma, kde

také nechal zřídit kapli zasvěcenou oběma moravským věrozvěstům a namalovat jejich obraz. Zásluhou biskupa Pavlovského dostal část ostatků sv. Cyrila benediktinský klášter v Rajhradě.⁵ V 17. století se na Moravě cyrilometodějský kult šířil také díky soše Panny Marie Tuřanské. Legenda vypráví, že ji přinesli na Moravu sv. Cyril a Metoděj, po zániku Velkomoravské říše se ztratila, kolem r. 1050 ji ale rolník Horák z Chrlic (dnes Brno - Chrlice) našel v trní. Stala se ihned předmětem úcty věřícího lidu, na místě nálezů v Tuřanech (dnes Brno - Tuřany) byl postaven poutní chrám. Jeho historii zachytil poutavým způsobem Bohuslav Balbín.⁶ Olomoucký biskup a kardinál František z Dietrichštejna (1599-1636), který studoval v Římě v době nálezů ostatků sv. Cyrila a byl svědkem archeologických vykopávek v římském kostele sv. Klimenta a zvýšené pozornosti věnované oběma misionářům Velké Moravy, patřil k velkým ctitelům Panny Marie Tuřanské, jejíž sochu považoval za vzácné dědictví po obou bratřích. Požádal v Římě o ostatky sv. Cyrila, jež chtěl umístit v olomoucké katedrále sv. Václava, kterou právě rekonstruoval.⁷

Zvýšený zájem o cyrilometodějskou úctu biskupů Medka, Pavlovského a Dietrichštejna byl motivován čistě nábožensky bez vazby k českému (nebo českomoravskému) patriotismu. Až ve druhé polovině 17. stol. farář v Pavlovicích na jižní Moravě, Jan Jiří Středovský, ve svém spise „Sacra Moraviae Historia“ jako první spojil cyrilometodějskou úctu s obhajobou českého jazyka. Píše, že tato řeč je hodna mimořádné úcty právě proto, poněvadž její základ položili tito významní světci, misionáři a dobrodinci.⁸

S renesancí cyrilometodějské úcty v baroku souvisí i renesance úcty svato-prokopské. Tento opat staroslovanského obřadu byl vždycky uctíván a uznáván jako nositel cyrilometodějské ideje a českého vlastenectví. Biskup Martin Medek (srn. výše) nechal jeho ostatky vykopat na Sázavě a slavnostně převézt na Pražský hrad do kaple Všech svatých. Od té doby se začal množit počet obrazů sv. Prokopa v katolických chrámech Čech a Moravy. Románská bazilika v Třebíči, jeden z největších skvostů sakrální architektury u nás, původně zasvěcená Panně Marii, dostala také titul sv. Prokopa.⁹ Výše zmíněný probošt a také pražský generální vikář, Bertold Fontán, pronesl u příležitosti přenesení ostatků sv. Prokopa do Prahy vlastenecké kázání, které se ovšem nedochovalo. Zato však se zachovaly jeho spisy „Bohemia pia“ a „Hymnorum sanctorum“, v nichž věnuje své místo i sv. Prokopovi, jehož hodnotí mj. i jako statečného obránce Čechů a jejich jazyka.¹⁰ O sv. Prokopovi píše na mnoha místech i Balbín, Bedřich Bridel r. 1662 se zabývá jeho osobou v díle „Sláva svatoprokopská“, kde mj. vyzvedává též jeho české vlastenectví.¹¹

Největší pozornosti v baroku se ale samozřejmě těšil sv. Václav. On byl symbolem českého vlastenectví, jak o tom svědčí slova Balbínova: „Ty z patronů země české nejpřednější a nejsvětější, Václave, Vratislavem buď a navrať Čechům dávnou jejich slávu. Na ono místo, pokud jsme se zřítily vlastní netečností a zločinnou mstivostí jiných, znovu nás postav, ač toho nezasluhujeme. Věčně až do skonání chceme sloužit Tobě a svatě víře. Ty zástíto a oporo našeho národa, zahyneme-li, Tobě zahyneme!“¹² Václava chápali čeští katoličtí vlastenci jako ochránce českého jazyka, jenž byl nazýván „jazykem svatováclavským“, jak ukazuje na mnoha

místech svých děl Balbín, jakož i jiní barokní autoři z řad jezuitů i jiných vlasteneckých kněží, např. Tomáš Pešina z Čechorodu, Jan Jiří Středovský a další. K odkazu sv. Václava se hlásili i Čeští bratři, konkrétně J. A. Komenský, Karel starší ze Žerotína a Václav Budovec z Budova.¹³ Jan Václav Pohl, od r. 1746 učitel češtiny na vídeňském Theresianu, vyzvedával sv. Václava jako „věčně korunovaného knížete české země, věčného vládce vlasti a svatého Království českého“.¹⁴

Liturgická úcta ke sv. Václavu se stala už na konci 17. století záležitostí celé církve. Kongregace pro ritus totiž schválila na žádost pražského arcibiskupa Matouše Ferdinanda Sobka (1668-75) nový mešní formulář a hodinky ke sv. Václavu, papež Benedikt XIII. potom r. 1729 rozhodl, aby svátek sv. Václava byl vložen do římského breviáře a slavil se v celém katolickém světě.¹⁵ V té době bylo celkem 323 kostelů a kaplí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zasvěcených sv. Václavu. Početné barokní sochy a obrazy tohoto světce jsou dokladem jeho vzrůstající úcty, stejně tak i rostoucí počet zvonů ulitých k jeho cti. Proti gotické době dochází též ke změně chápání sv. knížete. Už to není rytíř v brnění a s kopím, ale jezdec na koni projíždějící českou krajinou jako milující a milovaný vládce a ochránce svého lidu. V té době zhotovil jistý Octavian na Karlově mostě v Praze svatováclavskou sochu v tomto pojetí.¹⁶ Sv. Václav právě v baroku se stal nejpronikavějším ztělesněním českého patriotismu a ochráncem českého jazyka proti rozmáhající se němčině.

Symbolem českého vlastenectví byla i postava sv. Vojtěcha. Soubor „Vitae Sanctorum“ z r. 1696 mu věnuje pasáž pod názvem „Život sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka“, v němž je zdůrazněno, že tento pražský biskup se narodil v české zemi, měl ji rád a k ní tihnul.¹⁷ Podobné připomínky Vojtěchova češství a českého vlastenectví lze najít i v díle „Veslavná památka sv. Vojtěcha“ od Petra Kašpara Drauschovia, v anonymním spise „Zrcadlo svaté“ a v dalších.¹⁸

Se vzrůstem úcty sv. Jana Nepomuckého po bělohorské bitvě r. 1620 se postupně stával tento mučedník práv Církve a zpovědního tajemství částečnou „konkurencí“ sv. Václava jakožto symbolu českého vlastenectví. Již v předbělohorské éře r. 1602 Bartold Fontán (srn. výše) v básni o sv. Janu Nepomuckém označil světce za „ochránce naší Čechie“, přičemž dle jeho slov „jiné kraje jemu podobného nemají“.¹⁹ Český patriotismus je patrný i z prvního životopisu sv. Jana sepsaného r. 1641 pod názvem „Fama postuma“ (Pohrobní sláva). Latinská zásvětná modlitba hraběte Františka ze Šternberka ho označuje jako „ratolístku českého národa“ a „českého mučedníka“.²⁰ Největšími apologety češství ve spojení se svatojanským kultem však byli v 17. století jezuité Bohuslav Balbín a Jan Tanner, dále potom prelát Tomáš Pešina a Jan Dlouhoveský. Balbín v dopise Tannerovi r. 1658 jej žádá, aby nazval svůj spis „Zbožná Čechie“, neboť se má ukázat, že nejsou všichni Čechové kacíři, jak on, Balbín, slyšel v mládí od jakéhosi cizince tento výrok. Sv. Jan Nepomucký je podle něho nejlepším příkladem věrnosti Čechů pravé víře Kristově.²¹ Čím více se blíží Janova beatifikace (r. 1721) a kanonizace (r. 1729), tím více přibývá v české katolické literatuře upozornění na české vlas-

tenectví světcovo. V písni složené Václavem Holanem Rovenským, ředitelem kůru na Vyšehradě, je Jan titulován jako „náš milý vlastenec“. Autor jej prosí, aby „chránil svůj národ český od hanby světský...“²²

Zázrak zachování neporušeného jazyka světcova (dnes víme, že se ve skutečnosti jednalo o zachovaný kousek mozkové tkáně) vedl české barokní kazatele k plamenným výzvám k obraně české řeči. Děkan v Písku Ondřej Jakub de Waldt v kázání r. 1729 právě na příkladu sv. Jana Nepomuckého dokazuje, že český jazyk je dílo Boží. Tato řeč je Bohem požeňaná, neboť jí světec vyznal před lidmi svatou víru katolickou.²³

Dokladů o spojení svatojanské úcty s českým vlastenectvím je v barokní literatuře 17. a 18. stol. velmi mnoho, jak ukazuje v citované knize církevní historik Jaroslav V. Polc. Jiný historik, Josef Pekař, obrací pozornost ve svém polemickém spise „Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém“ na vlasteneckou motivaci českého úsilí o kanonizaci Janovu, jíž původně nebyl Řím příliš nakloněn a český patriotický klérus si ji musel namáhavě vybojovat.²⁴ Pekař toho používá jako argumentu proti tvrzení novináře Jana Herbena a pokrokářských kruhů, že svatojanský kult byl českému národu uměle vnucen Habsburky a Církví.

V barokní epoše se rozšířil i kult jiných světců, v té době méně významných, např. Ludmily (v těsné souvislosti s Václavem), Anežky, Mlady, Zdislavy, Jana pod Skalou, Hroznaty, Benedikta s bratřími a na Moravě Jana Sarkandra. I jejich úcta byla dávána do souvislosti s českým náboženským patriotismem. Jezuitský řád ve svém rekatolizačním úsilí po Bílé hoře využil vlasteneckého motivu, aby jej propojil s katolicismem. Obrana českého jazyka byla u něho takřka součástí misijních aktivit, čeština jako jazyk národních světců a patronů je v tomto chápání jazykem katolického národa a katolické víry. Takto polemicky bojovali proti německému živlu, jenž usiloval o dominanci. Václav Matěj Šteyer sepsal českou mluvnici a použil k tomu českých biblí. Václav Jan Rosa svěřil svoji českou mluvnici r. 1672 pod ochranu sv. Václava, podobně jako Jiří Konstanc. Albert Chanovský, Adam Kravašský a Jan Tanner probouzeli u lidu lásku ke Katolické církvi společně s láskou k vlasti, když šířili kult svatých zemských patronů, zejména sv. Václava a sv. Prokopa.²⁵

ZÁVĚREM

Uvedená fakta jednoznačně usvědčují z omylu T. G. Masaryka, který ve svém spise „Česká otázka“ na mnoha místech tvrdí, že české národní povědomí bylo přerušeno Bílou horou a oživeno až na osvícenství navazujícím národním obrozením konce 18. a počátku 19. století. Pravdu naopak mají Pekař, Kalista, Chaloupecký a další autoři poukazující nejen na kontinuitu českého pobělohorského katolického patriotismu s předbělohorským, ale i na jeho úžasný rozmach díky rostoucí úctě českomoravských světců. Bez nadsázky lze říci, že bez barokního katolického a jezuitského vlastenectví orientovaného především na kult národních světců a patronů by nebylo českého národního obrození 19. stol. Barokní éra je pro naše vlastenectví dobou kontinuity, nikoli zlomu.

Poznámky:

- 1) Pekař Josef: *Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém*, in Z duchovních dějin českých, Praha 1940; Kalista Zdeněk: *Tvář baroka*, Londýn 1989;.
- 2) Tamtéž.
- 3) Medek Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, str. 238.
- 4) Tamtéž.
- 5) Tamtéž str. 239.
- 6) Balbín Bohuslav: *Diva Turzanensis*, Olomouc 1658; Marečková Michaela: *K zařazení poutní tradice do výuky regionální vlastivědy*, diplomová práce, Brno 2010.
- 7) Medek....op.cit. str. 239.
- 8) Tamtéž.
- 9) Tamtéž str. 52.
- 10) Vosátková Andrea: *Legendy o sv. Prokopovi*, dipl. práce, České Budějovice 2015, str. 56n.
- 11) Tamtéž.
- 12) Medek...op.cit. str. 234.
- 13) Tamtéž str. 34.
- 14) Kalista Zdeněk: *České baroko*, Praha 1941, str. 92.
- 15) Medek ...op. cit. str. 234.
- 16) Tamtéž.
- 17) Kalista...op.cit. str. 313-16.
- 18) Tamtéž.
- 19) Polc Jaroslav V.: *Sv. Jan Nepomucký II*, Řím 1972, str. 124.
- 20) Tamtéž.
- 21) Tamtéž str. 125.
- 22) Tamtéž str. 126.
- 23) Tamtéž str. 130.
- 24) Pekař....op.cit. str. 152-4.
- 25) Medek...op.cit. str. 233.

Milan Hlavačka:

AUSTROSLAVISMUS A IDEA ČESKÉHO STÁTNÍHO PRÁVA

České země prošly velmi spleťtým státoprávním vývojem. Do roku 1526 byly státem samy pro sebe, po tomto datu byly součástí habsburské monarchie se silnou stavovskou obcí, jejíž pozice vůči panovníkovi byla významně oslabena po roce 1620 porážkou na Bílé hoře a následným vydáním *Obnoveného zřízení zemského* pro Čechy a Moravu v letech 1627 a 1628. Od té doby se idea utužení či obnovení faktické české státnosti objevovala v mnoha podobách a státoprávních, kulturních a politických souvislostech. Zásadním bylo až do roku 1918 vědomí, že pro obnovu české státnosti nebyly vytvořeny ani vnitropolitické, natož zahraničně politické podmínky. Velkou roli sehrála i historické zkušenost s ne-habsburskými panovníky, kteří dosedli na český královský trůn. Ať už to byl „první zimní“ (nepomazaný a korunovaný Fridrich Falcký v roce 1619) či „druhý zimní král“ (pomazaný a nekorunovaný Karel Albrecht koncem roku 1742), jejich krátké panování skončilo pro České království vždy katastrofálně. Každá následující naděje na vnější státoprávní změnu byla těmito katastrofami každopádně do budoucna zdiskreditována. Navíc státoprávní idea restituce historických práv byla až do poloviny 19. století vázána na stavovské uspořádání společnosti a zemského ústrojí jenom Království českého.

Jednou z alternativ pro vitální zachování vědomí české státoprávní kontinuity bez zásahu z vnějšku habsburské monarchie ještě před zformováním českého národního vědomí byla idea austroslavismu. Jednalo o ideu, která mohla historické české státní právo do jisté míry zeslabovat, protože se snažila skloubit slovanství s přestavbou habsburské monarchie, kde sice mohla dojít naplnění také idea restituce historických práv Království českého, ale jen prostřednictvím prozatím nejasně definované federalizace říše. Historická státoprávní idea vždy také pracovala s územní celistvostí království, a tudíž do ní vždy zahrnovala oba dva kmény (*böhmische Stämme*) doposud výrazně nacionálně nerozdělené společnosti. Austroslavismus byl posléze propagován ale jen jednou částí této společnosti, a to jazykově českou a liberálně smýšlející. Nejvýznamnější dosavadní nositelé ideje restituce historických práv Království českého, tedy čeští stavové, myšlenku austroslavismu nepřijali všichni za svou, nota bene, když po vydání oktrojované ústavy v březnu 1849 jako politická síla přestali vůbec existovat, respektive tato ústava je již jako sociálně politický institut neznala. Stranou nelze ponechat ani úvahu

o tom, že ve vztahu českého státní práva a austroslavismu se střetává historicko-právní a přirozenoprávní pojetí dějinného pohybu a jeho idejí.

Austroslavismus tedy od konce 18. století fungoval jako kulturně politická idea, která se zakládala na názoru, že Slované jsou nebo by měli být hlavní oporou habsburské monarchie, protože tvoří až polovinu obyvatelstva říše, a že centrum slavistických studií a slovanské politiky by se mělo nacházet nikoliv v Petrohradě, ale ve Vídni, popřípadě v Praze. Proto také vznik slavistiky jako vědního oboru byl podporován rakouským státem. Počátky kulturního austroslavismu lze spatřovat již v řeči Josefa Dobrovského před císařem Leopoldem II. během korunovačních slavností v září 1791 v Praze, kterou si vymohl založení *Stolice (katedry) české řeči a literatury* na Karlo-Ferdinandově univerzitě.

Austroslavismus byl v období sílícího národního vědomí výrazem realistického postoje k rakouskému státu, zároveň posiloval vědomí kontinuity s českou státností a její slavnou státoprávní minulostí. Zahrnoval však v sobě i intuitivní vědomí, že realizace českého státoprávního programu není na pořadu dne. Jeho největší vliv v české společnosti spadá ale až do čtyřicátých let 19. století, kdy ho rozvíjel především Karel Havlíček (Borovský) zvláště ve stati *Slovan a Čech* z roku 1846, kterou otiskl v *Pražských novinách* po zažití své bezprostřední zkušenosti s ruskou (ale i polskou) realitou. Karel Havlíček se tehdy postavil proti nepraktické a neuchopitelné všeslovanské vzájemnosti a začal propagovat austroslavistický postoj, čímž měl na mysli širší kulturní a hospodářskou spolupráci Slovanů v habsburské monarchii. Vedle toho byl propagátorem sebevědomé české liberální politiky vůči rakouskému státu a německému sjednocovacímu procesu.

Politický rozměr a konkrétnější program vtiskl austroslavismu František Palacký v revolučních dnech roku 1848/1849. Zjednodušeně řečeno, spojil austroslavismus s přirozenoprávním federalismem a liberálně pojatou ústavní přestavbou habsburské monarchie. K tomu ho vedlo neochvějné vědomí konce politické role stavovství a nového ducha doby, který měl vyústit ve střet státní centralizace s národním hnutím. Svůj koncept austroslavismu, ale spíše austrofederalismu tvořil „za pochodu“, neboť byl za revoluce zcela vtažen do celozemského a celoříšského konstitučního hnutí jako jeho důležitý aktér. Ve svých nadčasových úvahách vycházel z toho, že tzv. konstituční patent císaře a krále Ferdinanda z 15. března 1848, kterým přislíbil vypracování a předložení návrhu ústavy, zrušil *Obnovené zřízení* z roku 1627 jako základní zákon, respektive zemskou ústavu pro Království české včetně všech stavovských privilegií. Jeho názory na roli Čechů, respektive Slovanů v habsburské monarchii formovaly kromě konce panování starých elit (stavové) ještě dvě otázky, respektive podmínky: zavedení plnohodnotného politického života (politika jako taková do března 1848 ve veřejném prostoru v Rakousku neexistovala) prostřednictvím zrovnoprávnění obou národů v Čechách a pak hlavně vyřešení státoprávního vztahu k Německému spolku, který stvořil Vídeňský kongres, a jehož součástí byly kromě alpských zemí i české země. František Palacký ve svém *Psaní do Frankfurtu* z počátku dubna 1848 odmítl rozplynutí Čech v nastalém německém sjednocovacím hnutí. Dosavadní vztah Čech s Římskou říší

národa německého (zanikla v letech 1804 až 1806) a s Německým spolkem (vznikl 1815) spočíval podle jeho mínění výlučně ve spojení panovníků, nikoliv národů. Český panovník se mohl počítat k německým říšským knížatům, ale český národ nebyl nikdy součástí německého národa. Svě odmítnutí účastnit se jako poslanec jednání frankfurtského parlamentu ovšem doplnil konstruktivní ideou o zachování zreformované habsburské monarchie i jako ochránkyně slovanských národů před ruskou rozpínavostí a německým republikanismem. Podle Jiřího Kořalky zde promluvil František Palacký „jako státník evropského formátu, který nehájil jen české národní požadavky.“⁴¹ Nicméně je nutné podotknout, že uskutečnění myšlenky austroslavismu či austrofederalismu komplikovalo následné vypsání voleb do frankfurtského Národního shromáždění i na území českých zemí (čeští a moravští obyvatelé německého jazyka volbu následně vykonali a do Frankfurtu jejich poslanci odešli) a stanovisko moravského zemského sněmu, který se na společném postupu s pražsko-českým národním hnutím odmítl podílet.

I v dalších veřejných projevech a dokumentech, které pronesl nebo koncipoval František Palacký během revoluce 1848/1849,razil austroslavistickou myšlenku federativní přeměny rakouského císařství prostřednictvím dohody s císařem. V *Manifestu evropským národům*, který vznikl jako v podstatě jediný dokument jednání *Slovanského sjezdu* v Praze v červnu 1848, byl obsažen požadavek přeměny konstitučního Rakouského císařství ve společenství rovnoprávných národů, „*kteřé by respektovalo jak rozdílné potřeby jednotlivých národů, tak i jednotu mocnářství.*“⁴²

Tyto myšlenky dále konkrétně rozvíjel na půdě ústavodárného říšského sněmu ve Vídni, který zde rokoval od půli července 1848, jako člen podvýboru pro vypracování paragrafového znění nové liberální ústavy, a od konce listopadu 1848 do března 1849 i během sněmovního jednání v Kroměříži. Vrcholem jeho činnosti na říšském sněmu bylo předložení vlastního návrhu nové rakouské ústavy, která byla založena na totální správní a státoprávní přestavbě říše na základě národnostního principu. Jeho projekt nového Rakouska byl pro většinu poslanců nepřijatelný, protože si ze zcela praktických důvodů nedovedli představit, jak by měl být takovýto nový útvar spravován, když by byl zcela zrušen dosavadní princip historicko-politických celků. V reakci na říjnové vídeňské povstání vyjádřil v *Manifestu českých poslanců* František Palacký 24. října 1848 přesvědčení, že násilí nemůže udržet mnohonárodnostní stát pohromadě a předjímal, že jen ve státoprávním spojení svobodných rakouských národů na základě úplné rovnoprávnosti vidí nádeje pro trvalejší existenci monarchie.

Při lednovém jednání říšského sněmu v Kroměříži, kam svá zasedání situoval na návrh českých poslanců po potlačení vídeňského povstání, trval František Palacký na vytvoření národně historických skupin zemí a uvnitř těchto zemí ještě i na ustavení krajů pro menší národnostní skupiny. Konkrétně měl na mysli ustanovení osmi velkých národně historických skupin: 1. německo-rakouské včetně německé části Čech, Moravy a Slezska; 2. české země včetně Slovenska; 3. polské země včetně části Bukoviny; 4. ilyrské (slovinské) země včetně části Korutan

a přístavního města Terst; 5. italské (lombardsko-benátské) země; 6. jihoslovenské (chorvatsko-srbské) země; 7. Uhry (bez Horní země, tedy Slovenska) a Sedmíhradsko a 8. rumunské části Sedmíhradska, Uher a Bukoviny.

Svůj druhý ústavní návrh podpořil tvrzením, že pokud se neprosadí princip rovnoprávnosti národností, bude říše v budoucnu čelit nebezpečí rozpadu. I tento návrh přestavby monarchie nebyl přijat. Z našeho pohledu zkoumání konkrétních projevů austroslavistické koncepce Františka Palackého je zřejmé, že tyto Palackého návrhy nebraly ohled na historické právo a ani na hranice jednotlivých historicky vzniklých územně správních celků. František Palacký se později během vypjatých státoprávních bojů přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století hájil tvrzením, že německojazyčná území Čech a Moravy oddělil od toho česko-jazyčného, ovšem jen za předpokladu, že součástí česko-jazyčného správního celku se stane i území uherských Slováků, a že nikdy nesouhlasil s roztržením zemí Koruny české. Svě tehdejší názory zveřejnil i v Havlíčkových *Národních novinách* pod názvem *O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku*.

Ústavodárné dílo říšského sněmu bylo sice na papíře dokončeno, ale nástupem reakce nebylo nikdy odhlasováno, tudíž k praktickému uskutečnění nedošly ani redukováné Palackého austroslavistické návrhy na přestavbu habsburské monarchie. Ještě jednou se ke svým austroslavistickým myšlenkám František Palacký vrátil, když v širším kontextu (boj národů proti centralizaci) varoval v roce 1865 před dualistickým rozdělením říše na rakouskou a uherskou část. Jeho série novinových článků, uveřejněná ve staročeském listu *Národ* pod titulem *Idea státu rakouského*, ale tentokrát končila varováním, že pokud nebude naplněna zásada rovnoprávnosti různorodých národů říše, ztratí rakouští Slované v budoucnu na rozdíl od roku 1848/1849 zájem na zachování Rakouska. Palackého mnohokrát citovaná slova „*Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm*“, vyslovená v tomto programovém textu, znamenala také rozloučení se s ideou austroslavismu jako reálného konceptu české liberální politiky pro budoucnost. Nadčasová idea českého státního práva převážila nad dočasnou politickou konstelací, která přála austroslavistické vizi. Vzpomínky na starý český stát přežily všechny další trialistické koncepce přestavby habsburské monarchie a po Velké válce se zhmotnily do jiné státoprávní (československé) formy, která ale přežila (i s válečnou přestávkou) jen o něco více než sedmdesát let. Poté idea českého státního práva definitivně zvítězila, aniž by si to někdo z českých politiků řádně uvědomil, a aniž by ji poprvé vůbec někdo v zahraničí zpochybňoval.

Poznámky:

- 1) Jiří Kořalka, František Palacký (1798 – 1876). Životopis, Praha 1999, s. 270.
- 2) Tamtéž, s. 286.

Igor Volný:

HOSPODÁŘSKÝ VZESTUP JAKO NEZBYTNÁ SOUČÁST NÁRODNÍHO OBROZENÍ

Když se mluví o našem národním obrození v 19. století, většině lidí se vybaví jazyk, literatura, hudba, folklór a jiné převážně kulturní počiny. Je dobré si uvědomit, že naši kulturní a politickou emancipaci musela nezbytně doplnit emancipace ekonomická. Díky ní byl náš národ proveden do moderního světa. Klíčovou roli v tomto procesu sehrálo budování nacionálně - českého bankovního kapitálu, které trvalo zhruba padesát let, od vzniku první záložny ve Vlašimi v roce 1856 do roku 1905, kdy byla dobudována komplexní ryze česká bankovní soustava. Bez domácího kapitálu totiž nelze budovat ani domácí průmysl ani domácí hospodářství. A bez domácího průmyslu a hospodářství nelze mít funkční národní stát. Obojí platí i dnes.

Bývalý ředitel Živnostenské banky, Dr. Jaroslav Preiss, na konci První světové války, vlastně už v nových poměrech samostatného státu, stručně shrnul předchozí úsilí obrozenců o politickou emancipaci národa a připomněl jeho hospodářský rozměr: *„Tehdy již Němci z Rakouska budovali, za pomoci francouzské a z části anglické, svoje uvěrnictví a bankovnictví, které od počátku sloužilo průmyslovému a obchodnímu povznesení Němců v Rakousku. Není k necti velikých bank vídeňských, že vždy a za všech okolností pracovaly ve prospěch Němců a v jejich intencích. (Vždyť) byly a jsou plně a vědomě německými... Když Němci nemohli zadržeti našeho jazykového postupu, šlo (jim) o to, aby chom se nemohli rozvinout hospodářsky, a hospodářským oslabením uvedeni byli opět v závislost.“*¹ Preiss tím vlastně v několika větách zdůraznil hlavní myšlenkové teze svého učitele, národohospodáře a konzervativního politika, profesora Albína Bráfa, totiž přesvědčení, že měl-li náš národ přežít a obnovit politická práva svého tisíciletého státu, musel být hospodářsky, průmyslově, ale také kapitálově silný. Bráf přišel s konceptem třetí fáze národního obrození, tedy fáze ekonomické emancipace, která měla přirozeně navazovat na předchozí fázi literární a politickou. Fakt nezbytnosti autonomního národního ekonomického rozvoje si našťěstí uvědomovala už první generace obrozenců.

Vraťme se tedy zpět v čase, k prvním pokusům o položení základů hospodářské svébytnosti. Z mnoha Bráfových textů víme, že se německý vliv snažil bránit českému hospodářskému rozmachu. Příkladem takového postupu může být úmyslné úřední zadržování vzniku **hypotečního ústavu pro zemědělský úvěr**, který prosa-

zovaly české stavy. Úřady opakovaně vznik takového projektu zamítaly.² Ve čtyřicátých letech 19. století byl se stejnou urputností zamítnut projekt hraběte Deyma na vznik „**Reální hypoteční banky v Království českém**“, což byla na tehdejší dobu myšlenka bezesporu novátorská, řečeno dnešním jazykem inovativní. Vlastníkem by nebyli akcionáři, ale historická země, tj. Království české. Kýžený ústav měl sehrát důležitou úlohu při poskytování hypoték na výkup pozemků a výstavbu nejrůznějších průmyslových budov. Tehdy, podobně jako i dnes, nebylo výhodné financovat průmyslové nemovitosti krátkodobým, nebo střednědobým úvěrem. Ale rozložení politických sil vizím prospěšným historickým zemím tehdy příliš nepřálo. Vznikající český průmysl se tak nemohl opřít o žádnou významnější domácí banku, a to brzdilo celkový rozvoj. V revolučním roce 1848 nepůsobila v českých historických zemích ani jedna ryze česká banka, čemuž logicky odpovídala nejen slabá pozice českého hospodářství, ale i slabý politický vliv.

Do Rakousko - Uherska dorazila industrializace citelně později, než na Západ. Srdcem proměny střeoevropské agrárně feudální společnosti na průmyslovou se díky surovinové základně staly právě historické země Svatováclavské koruny. Snahy o naši politickou emancipaci byly proto přirozeně spojeny se zájmem o hospodářskou situaci. Mnoho tehdejších významnějších politiků studovalo ekonomii soukromě, nebo dokonce získali kvalitní univerzitní vzdělání v tomto oboru. K těmto průkopníkům, kteří svými teoretickými východisky současně otevírali cestu k praktickým řešením, patřily osobnosti jako staročeský politik Dr. František Ladislav Rieger, zeť Františka Palackého nebo František Ladislav Chleborád, novinář Karel Havlíček Borovský či jeho vrstevník, publicista a nakladatel František Šimáček.

Věnujme nejprve trochu pozornosti Dr. Riegerovi³, jehož studijní talent o sobě dával vědět už v útlém věku. Proto po absolvování gymnázia v Praze, kde byl jeho třídním učitelem Josef Jungmann, pokračoval ve studiích na pražských právech, ačkoli původně se měl stát mlynářem v rodinném mlýně.⁴

Rieger měl zájem o ekonomickou vědu, sepsal např. spis s názvem **Průmysl a postup výroby jeho působení svém k blahobytu a svobodě** a také **O statcích a pracích nehmotných a jich významu a postavení v národním hospodářství**. Dokonce předložil habilitační práci, kterou ale odmítl tehdejší šéf katedry národního hospodářství, profesor Eberhard Jonák,⁵ protože Riegera vnímal jako příliš národně politicky exponovaného. Tato epizoda ale mladého Riegera neodradila od dalšího samostudia hospodářství. Proto se vydal se na poznávací cestu po Evropě. Po pravdě řečeno, spojil také příjemné s užitečným, protože raději odcestoval ze země na nějakou dobu kvůli nastolení Bachova absolutismu. Nezapomeňme totiž, že patřil k významné tváři revolučního roku 1848. Po návratu se zapojil do **Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách**, starého významného spolku. A zde spolupracuje s politickým žákem Františka Palackého, novinářem Karlem Havlíčkem Borovským.⁶ Společně tehdy pracovali na moderním českém ekonomickém názvosloví. A to byla opravdu práce pro celou generaci, vždyť stejnému úkolu se věnovala ještě o dvacet let později dvojice mladých právníků, výše

již zmíněný Albín Bráf, pozdější ministr orby, a Josef Kaizl, pozdější ministr financí Rakousko - Uherska.

Zastavme se také znovu u Borovského. Byl asi nejvýznamnějším z politických pokračovatelů Palackého, se kterým se sblížil v bouřlivém roce 1848. Patřil ke skupině, která se nazývala Liberálně národní strana. Byl stoupencem Palackého státoprávního programu. Proto chápal, podobně jako Palacký, že koncept české politiky založený na plné obnově historického státního práva bude úspěšný, bude-li národ bohatý a bude vládnout vznikajícímu průmyslu. Veřejnosti je Borovský dnes většinou známý jako politický novinář a autor např. **Tyrolských elegií** či **Epigramů**, mnohem méně je známá jeho činnost hospodářského žurnalisty s ucelenými a na svoji dobu fundovanými znalostmi. Z hlediska ekonomického „žánru“ by se dal zařadit k tzv. ryzím liberálům. Havlíčkovy články jsou britké a čtivé, reagují na aktuální problémy doby. Ve svých textech např. odsuzoval protekcionismus a zdůrazňoval výhody svobodného obchodu. Na druhou stranu ale nebyl liberálem bezbřehým, protože připouštěl i jistou rozumnou míru ochrany domácího trhu: „*Ovšemže pak této svobodě obchodu musí být přizpůsobena ostatní zřízení země, neboť dáti volný nebo skoro volný průchod cizím výrobkům a obmezovati všelijak domácí výrobu a průmysl, toť nesmysl.*“⁷. Ve svých textech se dále věnoval problematice inflace, nebo otázky výběru daní a nákladů na chod státu. Jeho myšlenkovou a publicistickou práci však ukončilo podlomené zdraví a následný skon v pouhých pětatřiceti letech v roce 1856. Určitě stojí za připomínku slova, která napsal v dopise svému bratru Františkovi ze svého pobytu v Brixenu: „*Jen tenkrátě máme naději prorazití a do skutku uvéstí své smýšlení, budeme-li my, tj. naše strana, dosti možní v penězích. To jest hlavní základ celé politiky a svobody: Šetří hodně a vydělávej hodně, bez prostředků nejde nic, ostatní se vše podá.*“⁸ Můžeme jen uvažovat, jak by se zapojil v šedesátých letech 19. století do praktické hospodářské politiky, jako jeho současníci, tj. Rieger, nebo Šimáček.

Svoji stopu zanechal také staročeský advokát a národohospodář František Ladislav Chleborád⁹ jednak svým teoretickým spisem „**Soustava národního hospodářství politického**“, ale také svoji praktickou účastí na tzv. záloženském hnutí. Osobně stál u vzniku Moravské záložny v Ostravě a věnoval se činnosti svépomocných družstev. Podobně jako Rieger se pokoušel také o habilitaci, ale ta byla z politických důvodů zamítnuta.

A konečně, poslední, již zmíněný, publicista František Šimáček¹⁰, vydavatel pozoruhodného občasníku s kuriozním názvem **Posel z Prahy, list poučný a zábavný pro město i ves**, ve kterém například radil sedlákům, aby si vedli deníky a sledovali počasí atd. Především ale ve svém Poslu zahájil svým důležitým článkem v květnu 1857 s dlouhým názvem **Záložní kasy, ústavy k pomození stavu pracovním čili cesta k nabytí zámožnosti**¹¹ propagaci zakládání svépomocných záložen podle konceptu německého právníka Schulze-Delitsche.¹² Ale to už naši obrozenci vykročili od úvah a psaných textů k praktickým činům.

OD SLOV K ČINŮM

Šimáček se stal po určitou dobu důležitým hybatelem hospodářského života v historických zemích především svoji osvětovou činností. Právě pod vlivem článku v **Poslu** totiž vznikla 14. března 1858 první záložna ve Vlašimi.¹³ Tehdejší její zakladatel později vzpomínal: „*Rozmluva Tadeáše Rozůmka nám zasadila palici na rozum. Dělalí jsme ihned stanovy.*“¹⁴ Šimáček pak záloženské hnutí systematicky sledoval a popularizoval. Původní záložny vznikaly na půdorysu spolku, a to mělo velké nevýhody, protože je mohla místní správa z politických důvodů všelijak šikanovat. Německý právník Schulze-Delitsch dál záložnám později družstevní formu, a pak se Delitschův koncept šířil střední Evropou a Čechám se pochopitelně také nemohl vyhnout. Jen upřesňuji, že podle Delitschova konceptu se původně sdružovali řemeslníci a drobní výrobci jako určité možnosti ochrany před rychle vzniklými monopoly. Vznik záložen byl už potom jenom dalším krokem. A právě v osvětovém působení a vysvětlování výhod družstevních záložen pro praktický hospodářský život sehrál Šimáček důležitou úlohu. Po schválení příslušné úpravy rakouským říšským sněmem. 9. dubna 1873 dokonce napsal komentář k tomuto zákonu profesor rytíř Randa, velký odborník občanského práva, který přispěl ke zdaru Šimáčkova díla svými drobnými radami a úpravami. Šimáček myslel na všechno, součástí brožurky byly dokonce i vzorové stanovy, které pochopitelně také zkontroloval profesor Randa.

Záloženskému hnutí se později věnovaly také Národní listy, které napomohly jeho popularizaci, a zakladatelská záloženská vlna se stala specifickým lidovým hnutím, ve kterém našli uplatnění a seberealizaci vynikající čeští jedinci a lokální konstruktivní vůdci. Namátkou můžeme jmenovat Dr. Skrejšovského, Dr. Sladkovského, Dr. Tomáše Černého, uvedené profesory Randu a Bráfa, Karla Dimmera a mnoho dalších. V šedesátých letech 19. století měla mezi záložnami vedoucí postavení **Smíchovská záložna** s Tomášem Novotným v čele. Proto se mezi jejími čestnými členy objevuje továrník Ringhoffer, nebo nám již známý Šimáček. Záložna hospodařila opravdu úspěšně. V roce 1867 spravovala vklady ve výši 183 tisíc zlatých. Proto si také mohla dovolit vykoupit vhodné pozemky a přispět tak k založení Smíchovského pivovaru.

Záložny dobře prospívaly, v roce 1868 drželo 153 záložen kapitál ve výši 12.802.000 zlatých a stejný počet záložen vykazoval v roce 1870 už 22.923.000 zlatých. O dva roky později, v roce 1872 vykazovalo 160 záložen kapitál ve výši 43.700.000 zlatých. V roce 1878 spravovalo 435 záložen kapitál ve výši 82.345.920 zlatých.¹⁵

	Zlatých rak. korun		
	kapitál	res.fond	zisk
Karlínská	3312 tis.	132 tis.	53 tis.
Turnovská	2139 tis.	34 tis.	23 tis.
Roudnická	1970 tis.	30 tis.	-

Chrudimská	1946 tis.	90 tis.	9 tis.
Čáslavská	1368 tis.	41 tis.	16 tis.
Slánská	1278 tis.	29 tis.	17 tis.
Smíchovská	1235 tis.	57 tis.	16 tis.
I. Občanská v Praze	1190 tis.	28 tis.	32 tis.
Mělnická	1102 tis.	9 tis.	10 tis.
Vysoké Mýto	1057 tis.	30 tis.	5 tis.
Písecká	1014 tis.	32 tis.	6 tis.
Český Brod	966 tis.	10 tis.	11 tis.
Budějovická	942 tis.	22 tis.	3,7 tis.
Benešovská	891 tis.	24 tis.	-
Pardubická	847 tis.	19 tis.	10 tis.
Kolín	769 tis.	35 tis.	-
MORAVA			
Hranice	464 tis.	14 tis.	-
Tovačovská	459 tis.	14 tis.	1,546 tis.
Ivančická	402 tis.	9 tis.	-
Val. Meziříčí	345 tis.	4 tis.	2,7 tis.
Bučovická	199 tis.	13 tis.	-
Olomoucká	376 tis.	0,9 tis.	4,4 tis.

Přehled největších záložen. Josef Schreyer: *Dějiny svépomocných záložen českých*

Neúnavný a pracovitý František Šimáček ale brzy pochopil, že Čechům chybí silná vůdčí komerční banka, byť se podařilo uvést do pohybu záloženskou zakladatelskou vlnu. Šimáčkova úvaha o potřebě české velké silné banky prosakovala mezi vedoucí činitele záložen, ale i mezi osobnosti politického a hospodářského života. Koncem září 1865 se konal v Praze první Všeobecný sjezd záložen českomoravských, a ten přinesl úvahám o silné české bance další dynamiku. Několikadenní rokování bylo zahájeno slavnostní mší svatou v Týnském chrámu za zpěvu spolku **Hlahol** a na jeho závěr se konala společná hostina na Střeleckém ostrově. Šlo tedy o vysoce reprezentativní událost. Na programu sjezdu byl kromě jiného k projednání bod o vzniku záloženské ústředny. Sjezd žil svým životem a vývojem a brzy se začalo vážně hovořit také o vzniku **Živnostenské banky českomoravské**. Také se rozhodlo, že Šimáčkův **Posel z Prahy** bude tiskovým orgánem česko-

moravských záložen. Práce na založení zamýšlené banky byly zahájeny prakticky hned po skončení sjezdu.

František Šimáček se tak splnění svého snu dočkal. Již 8. prosince 1868 byla v zasedací síni Staroměstské radnice Živnostenská banka založena. Na jejím vzniku se podílela více než stovka českých a moravských záložen, významné osobnosti veřejného života a úspěšní čeští podnikatelé.¹⁶ Určitě nemůžeme opomenout Dr. Františka Ladislava Riegera, který usedl po jejím založení do představenstva, dále Dr. Skřejšovského, který se podílel na závěrečné redakci stanov banky, nebo profesora rytíře Antonína Randu, cukrovarnického velkopodnikatele Aloise Olivu a také známého nakladatele J. Ottu. Svoji činnost zahájila o pár měsíců později, v březnu 1869. František Šimáček působil ještě krátce v představenstvu banky, ale jeho skon v roce 1885 ukončil obrozeneckou a osvětovou náplň jeho aktivního života.¹⁷

TŘETÍ FÁZE NÁRODNÍHO OBROZENÍ A CESTA K HOSPODÁŘSKÉ SAMOSTATNOSTI

Profesor Albín Bráf hovořil o třetí fázi národního obrození, která by měla dokončit hospodářskou emancipaci národa. Proto také často vyslovoval heslo „**od rovnocennosti k rovnocennosti**“,¹⁸ což znamenalo, že kromě politické rovnocennosti by měl mít národ stejnou hospodářskou sílu jako Němci v Čechách. Bráf velmi podporoval a oceňoval záloženskou hnutí, protože ho vnímal jako svépomocnou akumulaci národního domácího kapitálu.

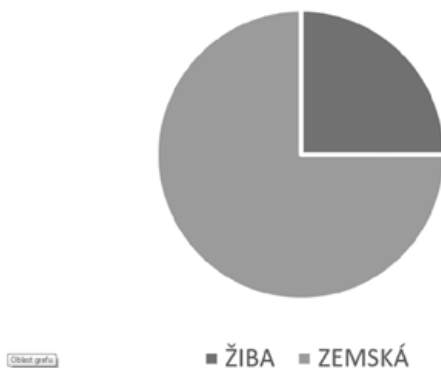
Doba ale pokročila, ukázalo se, že bude potřeba založit banku, která by se věnovala výhradně dlouhodobému financování infrastruktury a obcí. A takovým ideálním ústavem měla být Zemská banka království českého. Jedna zemská banka už ale v Čechách působila, a to Zemská hypoteční banka Království českého, která nakonec přece jen byla po překonání mnoha překážek založena v šedesátých letech 19. století. (Její důležitost výslovně zmínil ve své práci Miloš Dostál, který upozorňuje na fakt, že: „*celá řada německých bankovních firem směřovala navíc k tomu, že přenášela těžiště celé úvěrové soustavy (a tím i české národohospodářské zájmy) mimo hranice země.*“¹⁹) S myšlenkou na založení dalšího veřejnoprávního ústavu přišel zkušený advokát Tomáš Černý, který prošel záloženským hnutím, ale také nějakou dobu působil ve vedení Živnostenské banky. Bezprostředním impulzem pak byly okolnosti krachu **České společnosti pro úvěr pozemkový**, protože žádná z rakouských bank nechtěla poskytnout pomoc, ale všichni si velice rychle rozebrali zákazníky.²⁰

Zamýšlená Zemská banka Království českého byla z hlediska své formy veřejnoprávní bankou, protože jejím zakladatelem byla historická země Království české, a ta byla také ručitelem za všechny vklady a vydané dluhopisy. Proto také banka velmi rychle shromažďovala vklady i za cenu nižšího úročení. Na jejím vzniku se podíleli většinou nám již známé osobnosti. Dr. František Ladislav Rieger otevřel otázku založení této banky na půdě Zemského sněmu a po kladném stanovisku se profesor Bráf chopil zpracování stanov a jejich projednání s vídeňskými úřady. Zemská banka Království českého byla nakonec úspěšně založena a 21. dubna

1890 zahájila svoji činnost v pronajatých kancelářích Hlávková paláce v Jungmannově ulici. Předlohou jí byla podobná veřejnoprávní banka na Haliči ve Lvově, kterou ale Zemská banka Království českého svým významem a rozsahem činnosti brzy překonala a překonala i ostatní podobné veřejnoprávní ústavy v Rakousku. Stala se totiž skutečným motorem hospodářství, protože financovala nejen lokální navazující železniční tratě, ale také vodovody, elektrifikaci, veřejné budovy a další. Právě s výstavbou infrastruktury rostly domácí české firmy, které se na projektech dodavatelsky podílely. Dlouholetý ředitel banky, Dr. Karel Mattuš, přišel s programem **železničního úvěru**, který skutečně „roztočil kola českého průmyslu“.²¹ V roce 1897 překonala banka růstem vkladů i tehdejší nejvýznamnější český ústav, Živnobanku, protože vykazovala 45 milionů zlatých vkladů, zatímco Živnobanka 15 milionů zlatých.²²

Na počátku 20. století si také české spořitelny utvořily svoji investiční hlavu – Ústřední banku českých spořitelen, někdy zvanou **Sporobanka**. Nejprve je třeba ale vysvětlit, že každá lokální spořitelna byla samostatným podnikem, kdy byl zakladatelem buďto spolek, nebo přímo obec. Jejich účelem bylo shromáždění vkladů, proto jim byla zpravidla zapovězena většina bankovních obchodů. Taková pravidla pro jejich vznik upravoval **rakouský spořitelní regulativ** z 26. září 1844. Zakladatelská vlna obecních spořitelen k nám ale přišla později, protože česká společnost vynaložila nejprve své úsilí na vybudování záloženské sítě. Koncem 19. století však již byla hustota jazykově českých spořitelen srovnatelná s německými spořitelny v Čechách. Český kapitál už nabyt potřebné sebevědomí a pro svoji Ústřední banku českých spořitelen si nechal postavit pompézní budovu na Národní třídě v Praze.²³ Koncem 19. století a na počátku 20. století vznikly ještě další ryze české banky, a to například Česká Průmyslová a Agrární. Český kapitál výrazně posílil. I nadále byla vedoucím ústavem českého bankovníctví a jeho „vlajkovou lodí“ Živnostenská banka, jejíž vůdčí osobností se brzy stal bankéř - vizionář, Jaroslav Preiss.

Poměr vkladů ŽB a Zemská banka v roce 1897

Jak jsme zmínili Živnostenská banka vznikla spojením více než stovky malých družstevních záložen a do znaku si dala včelí úl, který vyjadřoval jak pracovitost a spořivost, tak i to, že mohutná řeka úspor v bance vzniká z vkladů drobných střadatelů. Začala s podporou cukrovarů a pivovarů a dalšího zpracování zemědělské produkce, kterým poskytovala nejen úvěry, ale i komisionářský výkup. Snažila se podchytit celý spotřební řetězec od prvotní suroviny po finální výrobek. Budování zpracovatelského průmyslu vedlo k rozvoji českých strojírenských a dodavatelských firem. Postupně Živnobanka podchycuje celý segment potravinářských, strojírenských a textilních firem.

V roce 1905 došlo k zajímavému jevu. Vídeňské ministerstvo financí zjistilo, že rakouská koruna obíhá v historických českých zemích prakticky samostatně. Tím pádem se s českou ekonomikou již před První světovou válkou muselo počítat jako se samostatnou jednotkou, která bude fungovat a rozvíjet se směrem, který si sama určí. Není náhodou, že Jaroslav Preiss napsal v témže roce následující důležitá slova: „*Dílo emancipace Prahy od Vídně po finanční stránce je ve velikých rysech připraveno. Co se zdálo ještě před dvaceti, dvacetipěti léty nemožným, stalo se.*“²⁴

Po válce, v roce 1918, se stala Živnobanka organizačním centrem mladého československého průmyslu. S Preissem konzultoval prezident Masaryk a několikrát ho navštívil v jeho bytě na Výtoni. Díky nostrifikaci se pod kontrolu českého kapitálu dostaly strategické podniky jako Pražská železářská společnost, Báňská hutní v Třinci, Ringhoffer a cukrovarnická skupina Schoeller. Koncem 20. let Preiss dotvořil také strukturu svazu průmyslníků. Z provinční ekonomiky, závislé na mocných sousedech, dokázali naši předci vytvořit fungující hospodářský celek, patříci k nejvyspělejším v Evropě.

A tím bylo završeno mnohogenerační úsilí Čechů o hospodářskou emancipaci, v němž prokázali mimořádnou disciplínu a schopnost sebeorganizace. Začátky byly skromné, založené na úsporách zemědělců v záložnách, převážně v úrodném Polabí, umožnily nicméně založení první české velkobanky, a českého bankovníctví vůbec, a vytvořily nepřehlédnutelné a pevné základy naší ekonomické nezávislosti. Národ tak byl již v předvečer Velké války dobře připraven na svoji budoucnost.

Použité prameny:

- 1) Jaroslav Preiss, Předmluva. In: Jiří Horák, *Dějiny Živnostenské banky 1868-1918*, Živnostenská banka 1918.
- 2) František Vencovský a spol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Bankovní institut, a.s., 1999. Žádost byla zamítnuta v roce 1762, 1790, 1791.
- 3) Dr. František Ladislav Rieger (10. 12. 1818 - 3. 3. 1903).

- 4) Václav Liška, *Ekonomická tvář národního obrození*, ČVUT 2005.
- 5) Eberhard Jonák působil jako vedoucí katedry Národního hospodářství na právnické fakultě UK až do 11.10.1879 kdy zemřel, poté ho nahradil prof. Albín Bráf.
- 6) Karel Havlíček Borovský (31. 10. 1821 - 29. 7. 1856).
- 7) Ilona Bažantová „Karel Havlíček Borovský“ In: Sborník CEPu, 2022.
- 8) Jaroslav Schreyer, *Dějiny svépomocných záložen českých*, kapitola I. 1891.
- 9) František Ladislav Chleborád (1839 - 1911).
- 10) František Šimáček (2. 12. 1834 - 5. 5. 1885) někdy vystupoval pod pseudonymem Antonín Bělák.
- 11) V tomto článku upozorňuje fiktivní Šimon Tadeáš Rozúmek na existenci záložen v sousedním Sasku.
- 12) Heinrich Schulze pocházel z města Delitsch, proto se mu začalo říkat Schulze-Delitsch. Zpočátku se v Čechách používal pojem „záloženská kasa“. Pojem „záložna“ vytvořil až prof. Josef Durdík a začal se používat mnohem později.
- 13) Záložnu ve Vlašimi založil obuvnický mistr Jan Pláteník, při svém založení měla 93 členů.
- 14) Josef Schreyer, *Dějiny svépomocných záložen českých*, Praha 1891.
- 15) Josef Schreyer, *Dějiny svépomocných záložen českých*, Praha 1891.
- 16) Vladimír Špidla, *Založení Živnostenské banky*, diplomová práce FF UK 1976, dostupné v AČNB.
- 17) František Šimáček působil v představenstvu Živnostenské banky v letech 1873 - 1876.
- 18) Albín Bráf: *Od rovnocennosti k rovnomocnosti*, Hlas národa 1902, později vyšlo pod redakcí Josefa Grubera: Albín Bráf život a dílo 5, Vesmír 1924.
- 19) Miloš Dostál, *Zemská banka království českého 1889-1900*, diplomová práce FF UK 1989, dostupné v AČNB, str. 14.
- 20) Česká společnost pro úvěr pozemkový zbankrotovala 23. 12. 1884.
- 21) Miloš Dostál, *Zemská banka království českého 1889-1900*, diplomová práce FF UK 1989, dostupné v AČNB. Autor zde upozorňuje, že banka profinancovala výstavbu 1300 Km železničních tratí.
- 22) František Vencovský a spol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Bankovní institut, a.s., 1999.
- 23) Dnes v této budově sídlí Akademie věd.
- 24) Jaroslav Preiss, *O české banky*. Vyšlo 15. 10. 1905, později text vyšel ve sborníku Několik úvah 1905-7, Praha 1929.

Roman Cardal:

SMYSL DĚJIN

A JEHO OBTÍŽNÉ HLEDÁNÍ

1. DVA PŘÍSTUPY K DĚJINÁM

Má otázka po smyslu dějin vůbec nějaký smysl? Dějiny člověka jsou tak kolosálním tématem, že se snaha o odhalení jejich významu jeví jako troufalý a předem ztracený podnik titánského myšlení. Jakou hodnotu by mohla mít obrovská změť událostí, rozložená do nezměrných časo-prostorových souřadnic a obklopená těžko uchopitelnými kontexty? Jak lze chápat světové a kosmické děje, které se zdají být zcela indiferentní vůči životu lidských jedinců, jejichž touhy a aspirace zůstávají v plynutí času zoufale nenaplněny a jsou nakonec pohřbívány společně s jejich pomíjivými nositeli?

Na prvním místě je třeba dbát o správné uchopení problému. Ptát se obecně po smyslu dějin je nesmyslné, protože *žádné dějiny samy o sobě neexistují*, a tudíž jim žádný smysl nemůže být vlastní. To, co skutečně existuje, jsou *dějiny člověka*. Jen v této optice je možné se po smyslu dějin ptát. Avšak i zde je nutné klást další otázky. Je nezbytné si vyjasnit, jaký je *poměr mezi člověkem a dějinami*. Náleží *dějiny člověku* anebo *člověk dějinám*? Před-moderní pohled na tuto problematiku přisuzuje dějiny člověku, což znamená, že chápe lidskou bytost jako entitu ustavenou neměnnými ontologickými principy (lidskou přirozeností), která se sice v dějinách mění, ale její přirozenost zůstává v dějinném procesu v *zásadě nezměněna*.

Moderní doba se na věc dívá jinak a naznačený poměr *radikálně obrací*. Přisuzuje člověka dějinám. Člověk je v tomto pohledu produktem historického vývoje a dějiny se vlamují do jeho samotné podstaty. Podle této interpretace není v člověku nic, co by nepodléhalo historickému dynamizmu. I samotná jeho přirozenost je chápána jako dějinná a proměnná. Lidská bytost tak není nic jiného než *momentem a produktem kolosálních vesmírných dějů*, od jejichž průběhu a zákonitostí se nedokáže osvobodit.

Moderní myslitelé se domnívají, že vznik tzv. *dějinného vědomí* představuje jednu z největších událostí v lidských dějinách. Sebe-vědomím vybavený „tvor“ (tj. výtvor dějin) prý konečně došel poznání, že poznatky získané v minulosti patří definitivně minulosti, že poznání současné mu dává cenná vodítka jen pro jeho kratičkou současnost, a že poznání budoucí zbaví platnosti vše, co se v současnosti jeví jako nejmodernější a nejaktuálnější stav vědomí. Vše je prý třeba brát *ve vztahu k dané době, k danému místu a k dané situaci*, což jsou všechno momenty pomíjivé, nestabilní a určené k překonání. Všechno plyne a vše je tudíž

jen relativně (dobově) platné. Samotné vědomí člověka je závislé na plynutí dějin a není s to ho překročit. Jeden z největších exponentů historizmu Hans-Georg Gadamer k tomu říká: „Dějinným vědomím rozumíme privilegium moderního člověka, který si plně uvědomuje dějinnost všeho přítomného i relativnost všech názorů“¹.

Je nepochybné, že příklon k jednomu či druhému *pojetí poměru člověka a dějin* radikálním způsobem podmiňuje i zodpovídání otázky po smyslu dějin. Zastánci modernistického historizmu rezignují na možnost poznání nerelativizovatelných pravd, a proto na zmíněnou otázku ani nemohou dát nějakou definitivně platnou odpověď. Pro kriticky myslícího člověka je však jejich stanovisko nepřijatelné, poněvadž v něm odhaluje zásadní nekonzistentnost.

2. KRITIKA HISTORIZMU

Historičtí relativisté, ač uvězněni ve zcela konkrétní dějinné perspektivě své omezené a určitou kulturou podmíněné přítomnosti, operují vedle pojmu dějin i dalšími pojmy (člověk, poznání, situace, perspektiva atd.), jejichž základní významy by se však měly a musí týkat všech historických epoch. Tito teoretikové sice tvrdí, že v člověku a v jeho vědomí není nic neměnného, ale v kontrastu s tím předpokládají *pravý opak*, totiž že v celých dějinách žije a myslí *specificky stále tentýž člověk*. Vždyť každé dějinné údobí *zůstává* dějinným údobím, byť je pro něj typická změna a různost, *každá* dějinná situace *zůstává* dějinnou situací, byť se pokaždé jedná o situaci jinou a obojí (údobí i situace) je vždy bráno ve vztahu k člověku s jeho základní identitou. *V celých svých dějinách* zůstává člověk člověkem. Kdyby tomu tak nebylo, pojem dějinnosti by se vyprázdnil a pozbyl by smyslu – dějinnost ve specificky hermeneutickém (historistickém) významu je vždy vázaná na člověka. Antický, středověký, moderní i soudobý člověk byl a je tělesně - duchovní bytostí a jeho dějinnost, chce-li zůstat dějinností, *nemůže nahlodat ustavující znaky lidské identity* (přirozenost) natolik, že by (dějinně) přešla v něco zcela jiného. Nebyl-li člověk v minulosti člověkem, nebyl tělesně-duchovní skutečností a pak se nemohl nacházet v dějinné situaci. Bez „vtěleného ducha“ (člověka) se dějiny nekonají.

Z toho je patrné, že *dějiny jsou možné jen díky určitým konstantám*. K nim v prvé řadě patří člověk se svou bytostnou totožností. K lidské, dějinně konstantní přirozenosti patří i poznání, kterým se člověk vztahuje k objektivně dané realitě. Pro každý dějinný moment platí, že se v něm nachází člověk, jenž se svým poznáním (a nejen jím) vztahuje k určité situaci. Odtud je patrné, jak nesmyslné je mluvit o tom, že dějiny zásadně podmiňují člověka v jeho bytí člověkem. Pravda je zcela opačná. Je to právě přirozenost člověka jakožto metafyzická konstanta, která dějiny podmiňuje tím, že tvoří *conditio sine qua non* (nezbytnou podmínku) dějinného procesu. Jak by tedy to, co je podmíněné výskytem člověka (dějiny), mohlo konstitučně podmiňovat svoji vlastní ustavující podmínku (člověka s jeho přirozeností)?². *Když člověk se svou neměnnou ontologickou výbavou podmiňuje dějiny, pak je i smysl dějin podmíněn a dán smyslem života lidské bytosti*.

3. HLEDÁNÍ SMYSLU DĚJIN

Těmito úvahami se naznačuje i směr, v němž je třeba tento smysl lidských dějin hledat. Leží v linii *filosofie člověka*, která odhaluje smysl existence živočicha rozumného. Pokud bychom měli tento smysl konkrétně představit, museli bychom se pustit do náročných filosofických argumentací ohledně dějinně uskutečňované svobody člověka, existence Boha a meta - dějinného údělu lidské bytosti. Přetížít sborníkový příspěvek těmito tématy by však nebylo ani vhodné ani přínosné. Pokusme se dostat ke stejnému cíli jinou cestou.

Na existenci smyslu lidských dějin nás může upozornit snaha revolucionářů, kteří se pokoušejí vytvořit *nového člověka*. Vycházejí přitom z mylného předpokladu o dějinné proměnnosti lidské přirozenosti. Právě z jejich pojetí dějin se dá nepřímo nahlédnout jejich skutečný smysl a význam. Revoluční strategie má mnoho tváří, ale jedna z nejučinějších spočívá v *modifikaci* lidského jazyka. Tím se totiž postupně mění i vztah člověka k dějinné realitě, která sestává z *minulosti, přítomnosti a budoucnosti*. Jazyk je přístupovou cestou k myšlení. Je-li *přesné a badavé myšlení* překážkou pro ovládnutí člověka a jeho hlubinnou přeměnu, je třeba zaměřit revoluční snahu právě sem. Pojmy je nutné rozostřit a nahradit je fantazijními, fluidními obrazy. Likvidace precizního myšlení se dá dosáhnout zavedením takových slov a obrátů do každodenního jazyka, které mají velmi *neurčitý*, ale moderně znějící význam.

„Nepřesný jazyk“, píše E. S. Lodovici, „ustavený sérií pozitivních adjektiv (např. „konstruktivní“, „alternativní“, „plodný“, „obnovitelný“, „dynamický“, „pokrokový“, „těžce vybojovaný“ atd.)... je právě takovým jazykem, který má velký vliv, protože parazituje na jádru poetického jazyka, jemuž odcizuje něco z fascinující moci... Máme zde jazyk užívaný primárně proto, aby spustil emoce... Jinak vyjádřeno, ideologický jazyk nesdíluje věci, protože mu jde o pravdu, ale říká je, aby dosáhl určitého účinku, čímž zjevuje svou čistě instrumentální povahu... Jeden z nejdůležitějších aspektů revolučního fenoménu je to, že...jeho úspěch je paradoxně dán tím, že se *neuskuteční*. Revoluce se zdaří pouze za předpokladu, že je očekávaná a je zmařena, když na ni lze poukázat a donutit ji poměřit své plody s přísliby a nároky. Ale právě proto, že je neustále očekávaná a nezavršená, revoluce působí každý den v tendencích, zvycích, mravech, které se *odpoutávají od svého zakotvení v přítomnosti*, ztrácejí svou vyhraněnou podobu v očekávání událostí, jež se mají odehrát... Jde o jazyk čistě naznačující, vyvolávající emoce namísto přesných významů, budící naděje namísto přesných analýz... Tento emoční jazyk má posluchače *smířit s budoucností*, která ještě nenastala. Neříká se jím nic přesného, ale ohlašuje se jím skrytě *diktát*: je třeba provést změnu, změna je dobrá, zastavit se je zlo, je zlo zůstat vězet ve staré morálce, ve starých vztazích mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi atd. Tímto způsobem, kdy se nikdy nic přesně nevsloví, ale jen se naznačuje a vzbuzují se naděje, se přispívá *k odkotvení od přítomnosti* a k přeorientování touhy na spásnou revoluci“³.

Revoluce se zaměřuje na odpoutávání lidí od přítomnosti proto, že tato v sobě nese mnoho pozůstatků z minulosti a tedy zbytky dějinné tradice, které vytvoře-

ní nového člověka a nové společnosti stále ještě brání. Snaží se zamezit takové historické práci, díky níž jsou nové a budoucí generace zpravovány o minulých událostech s jejich *spásnou* hodnotou. Je-li hlubinná dimenze přirozenosti člověka odolná vůči dějinným proměnám, pak existuje *exemplární jednání, které se již konkretizovalo* v životech významných jedinců v minulosti, a které se stává názorným příkladem, jak se má žít autentický lidský život v jeho osobním i společenském rozměru. Tato orientace na již dané a uskutečněné *prototypy* je pro revolucionáře nesnesitelná. Proto je součástí jejich podvratné strategie i očerňování minulosti, jejíž nejznámějším výrazem je *osvícenský mýtus o pokroku*, což je konstrukt, v němž „se odmítá minulost, neboť nenávisť k minulosti je to jediné, co dovoluje snášet přítomnost“⁴ a přijímat bez protestů zavádění zneklidňujících opatření vedoucích k realizaci utopických projektů vládnoucích elit.

Ve světle těchto postřehů se jasně vyjevuje, jaký je smysl nezkresleného pohledu na lidské dějiny. Jejich ideologicky nefalšované připomínání *osvobozuje člověka od determinujícího tlaku současnosti a od nevyhnutelnosti toho či onoho směřování do budoucnosti*. Kdykoli slyšíme o „nemožnostech návratů“ a „neexistenci alternativ“, máme do činění s těmi, kdo popírají lidskou svobodu a tvořivost a nechtějí připustit, že existují ještě jiná než jimi předkládaná řešení.

Dějiny jsou výmluvným svědkem moudrosti, prozíravosti, umírněnosti a statečnosti lidí, kteří se dokázali vzepřít nepříznivým okolnostem i tyranské zvůli mocných. Ukazují, že takoví lidé vyrůstají *jen v určité kultuře*, že byli formováni v souladu se zásadami, které jsou *nezávislé na „duchu doby“ a na lidské svévoli*. O autentickém způsobu lidského života nerozhoduje ani anonymní plynutí dějin ani samotný člověk, protože ani neosobní dějiny ani člověk sám nejsou původcem lidského života s jeho zákonitostmi. Dějiny dokládají, že nerespektování mravních norem, zosobněných přirozeným mravním zákonem (Desaterem), končí v brutální nelidskosti. Historickou prací aktualizovaná minulost tedy neobsahuje jen příklady hodné následování, nýbrž i četná varování. Historickou pamětí zpřítomněná minulost představuje názornou učebnici, v níž je soustředěn bohatý materiál o tom, jaké důsledky plynou z toho či onoho stylu myšlení a jednání. Smysl dějin se proto naplňuje i v tom, že se v nich zjevuje existence meta - dějinných norem lidského myšlení a konání. *V míře, v jaké se z historie tato manifestace meta - historické skutečnosti vytrácí, se vytrácí i její vlastní, lidský život orientující smysl.*

4. NAPĚTÍ DVOU PÓLŮ A ČESKÝ ÚDĚL

Dějiny se tak stávají místem, v němž se prolíná *konkrétní, jedinečné a neopakovatelné s obecným, společným a opakovaně uskutečnitelným*. Je legitimní se ptát, kdo je člověk a jaké bytostné znaky mu jsou vlastní. Pro člověka jako takového je typické, že má tělo s jeho charakteristickými částmi, zkoumající a sebe-zkoumající mysl, schopnost mluvit, jednat a tvořit. V tom se všichni lidé *shodují* a díky tomu také vytvářejí přirozenou pospolitost zvanou *lidská společnost*. Ačkoliv je hledání obecných rysů lidského bytí naprosto nezbytné, je třeba ho vyvažovat vědomím, že svět obývají *zcela konkrétní* lidští jedinci, z nichž každý má své konkrétní a jedinečné tělo, svou konkrétní a jedinečnou mysl, svůj konkrétní

a jedinečný způsob myšlení a jednání. A ta samá úvaha platí i pro jejich vzájemné vztahování. Ačkoliv se revoluční utopisté snaží vytvořit globální společnost obývanou „globálními“ lidmi, žádné takto od-konkrétněné mezilidské vztahy realizovat nelze. Obecně reflektovatelná lidská společnost se v dějinách vždy uskutečňuje v jedinečných a neopakovatelných podmínkách, takže ji není možné „osvobodit“ od jejího místního a konkrétně dějinného koloritu. Česká, slovenská, maďarská, ruská atd. společnost nepředstavuje odlišné pospolitosti, které je nutné překonat jejich „pozvednutím“ do globálnější (obecnější) lidské komunity. Jsou naopak přirozeným a jedinečným výrazem „obecné vzájemnosti“, jež je vlastností spojenou s každým člověkem, kterou je však možné uvést v aktuální existenci vždy jen *neopakovatelným dějinným způsobem*.

Obrana národních zájmů a vlastního svébytného státu proto nejsou žádným výrazem „kolektivního sobectví“, ale přirozeným požadavkem péče o nezbytné podmínky trvání a rozvoj života v dějinách ustavených společností. Český dějinný úděl má navíc nejen **národní**, ale i **geografický rozměr**. Posledních deset století obývají Češi, Moravané a Slezané prostor tzv. *české kotliny*, jejíž obrysy jsou jako u jediné kontinentální země vidět i z vesmíru. Naši předci nikdy nevedli dobovačné války v souladu se slovy svatého Václava „cizí nechtěj, ale své si chraň“. Je ilustrativní vidět populární obrázkové video, jak se vyvíjeli hranice státních útvárů v Evropě za posledních tisíc let a vidět, že země Koruny české jsou pořád na stejném místě (!). Češi tak přijali roli strážců tohoto výjimečného geoprostoru tak, aby tu **nebyl nikdo jiný** (!), ni ze Západu, ni z Východu, ni odjinud. Mají jej obývat a nedovolit, aby se v ní usídlili ti, kdo nesdílí jejich tisíciletou kulturu a dávají vůči ní najevo svou lhostejnost či dokonce své nepřátelství. Přesně tak, jak se zpívá ve druhé sloce naší státní hymny „*mezi Čechy domov můj*“. Proto také mají Češi tak rezervovaný vztah ke své (dlouhodobé) emigraci. A stejně tak čeští emigranti nezakládají zpravidla v „nové vlasti“ své diaspory, jako např. Slovinci, Rusové či Židé, ale snaží se plně asimilovat. To je paradox, který není náhodný. Řečeno s Viktorem Dykem: „*Opustíš-li mne, nezahynu. Opustíš-li mne, zahyneš*“.

Zmíněný dějinný úkol nelze plnit dlouhodobě bez samostatného státu. Navíc fakt, že existuje daný stát, ještě neznamená, že existuje jeho **státnost**, tj. schopnost suverénně rozhodovat (vůlí, která se rodí) na daném území. Proto se stát, který není schopen realizovat svoji státnost, nazývá „*loutkový stát*“. Dle četných teorií lze na danou zemi nahlížet buď jako na **subjekt** nebo **objekt** globálního řízení. Subjektem je daný stát pouze tehdy, je-li schopen vlastního konceptuálního řízení. Naopak objektem je, pokud je součástí cizího (dnes většinou nadnárodního) konceptuálního řízení. Průvodním jevem ztráty vlastní schopnosti rozhodovat je **nahrazení skutečných elit pseudoelitami** (tzv. celebritami). Členy skutečné elity jsou lidé, kteří jsou nejen odborníky ve svém oboru, ale mají zároveň schopnost konceptuálně myslet a zejména organizovat činnost technických (odborných) kádrů ve směru realizace konceptu rozvoje dané země. Tato záměna elit celebritami není náhodným jevem a tento trend lze dnes bohužel pozorovat ve většině zemí tzv. Západu. Fakticky tak jde o cílené uchopení řízení jednotlivých zemí z nadnárodní úrovně. Na druhé straně, pokud je v dané zemi dostatek nadšenců

(tzv. pasionátů), kteří jsou ochotni stát se jejími elitami je obnova státnosti možná, jak jsme to prakticky viděli na příkladu českého národního obrození.

Empirická zkušenost ukazuje, že technicky není možno realizovat výkon státnosti u zemí, které mají méně než 10 mil. obyvatel. Naráží totiž na nedostatek kádrů vůči potřebám svého vlastního konceptuálního řízení, stejně jako s tím spojené náklady naráží na zdrojové možnosti malé země. Malá země se nikdy nemůže stát velmocí, ale může realizovat svoje konceptuální řízení ve směru, který jí v takovém případě náleží ve **světové dělbě rolí**. Na propojený svět se lze totiž podívat jako na organismus, kde jednotlivé státy plní roli orgánů (instrumentů) nezbytných pro chod a rozvoj celého organismu. V této souvislosti je otázka české státnosti plně spojena s definicí (dlouhodobé) historické role Čechů a českých zemí a úlohy českého státu z pohledu světové dělby rolí. Tato definice může být nejen objektivní, ale může mít i subjektivní charakter, pokud je daný stát ochoten a schopen tuto svoji ambici naplnit. Navíc malá země se snaží realizovat své ambice v rámci určitého atraktivního superetnosu, kterým je etnos schopný v daném historickém období pojmut do sebe jiné etnosy. Klasickými příklady jsou: Římská říše, Mongolská říše, Osmanská říše, Svatá říše římská, Habsburská monarchie, britský Commonwealth či tzv. „Ruský svět“. Poslední staletí hledají Češi zatím neúspěšně svůj superetnos, v rámci něhož by se mohli přirozeně rozvíjet. Varováním pro uzurpátory by však měl být fakt, že pokud nejsou Češi se svojí pozicí dlouhodobě spokojeni, jsou takový neúspěšný superetnos **schopni zničit** (viz rozpad Habsburské monarchie).

Češi a Moravané mohou pomýšlet na pokračování své existence jen tehdy, když si jasně uvědomí, co je jejich vlastnictvím, jenž jim bylo jejich předky odkázáno. Esenciálně by se tato koncentrovaná historická zkušenost dala sdělit několika tezemi. Předně je to trvalé osídlení a výkon státnosti v „české kotlině“, resp. historických Zemích koruny české. S tím je spojeno i nevybojné mírumilovné chování, která však není neozbrojené či naivní. České země byly většinou v dobách konfliktů (s výjimkou husitské a pobělohorské doby) tzv. klidovou zónou, místem oddechu a nikoliv konfrontace. Naši předci vždy stavěli kvalitu nad kvantitu, která byla provázána schopností technologického rozvoje, vyspělou organizací výroby i tvůrčím přístupem ve vědě a kultuře. Čechům byla dosud vždy vlastní všeobecná vzdělanost (jak znalosti, tak i dovednosti) a schopnost empatie. Proto byli Češi vynikající vyjednaváči, prostředníci i rozvědčíci. Národ prokázal v těžkých historických chvílích mimořádnou schopnost improvizace a sebeorganizace. Češi mají unikátní (světový výjimečný) jazyk, jehož kultivace není jen užitečným komunikačním prostředkem, ale i zrcadlem, v němž se zračí něco z bohatosti a krásy českého ducha. Dá se tak říci, že Češi dlouhodobě sdílí všelidské hodnoty lásky k bližnímu (podpora duchovnosti a lidského rozvoje v globálním pohledu), jak vidíme na příkladu nejen českých světců, ale i literátů jako byli J. A. Komenský nebo Karel Čapek.

Naplňování tohoto poslání se stává v současnosti stále obtížnějším, což souvisí i s tím, že moderní myšlení prošlo dvěma extrémními fázemi. Racionalistická mentalita kladla důraz na to, co je obecné a to, co je konkrétní a jedinečné považovala

za bytostný sub-produkt, na který se nemusí brát žádný zvláštní zřetel. Vrcholným výrazem této mentality byla Hegelova filosofie a jejím praktickým vyústěním byly kolektivistické a totalitní režimy dvacátého století. Empiristická mentalita naopak zavrhlá objektivitu obecného rozměru věcí a osob a stlačila jejich bytí do nesdělitelné jedinečnosti. Výsledkem byla postupná eroze univerzálního přirozeného řádu, který se za těchto okolností dá nahradit jen *mocensky* prosazovanými pravidly, jež nutí zcela originální jedince ke vzájemnému respektu. Paradoxně tím došlo k praktickému souběhu obou těchto extrémů – *silný, na přirozeném právu nezávislý stát* se stal jediným řešením, jak čelit rozkladným tendencím, které ohrožují lidskou existenci. Smysl dějin se tak dostal do režie stále mocnějších států, jež jsou v *této logice síly a efektivity* postupně nahrazovány nadstátními institucemi, jež tvoří opět jen předstupeň budoucího ustavení jednoho světového mocenského centra. Ale již současný vývoj evropské politiky jasně ukazuje, že naše malá zem je pro nadstátní mocenskou strukturu pouhým prostředkem pro realizaci cílů, které s našimi národními zájmy nemají nic společného.

K tomu neblahému vyústění dějin značně přispělo fatální rozpojení *obecného a konkrétního* v moderním myšlení. Skutečné dějiny člověka jsou však *jejich nezrušitelnou syntézou*. Z výše uvedeného by mělo být zřejmé, že smysl dějin spočívá ve vytváření podmínek, díky nimž každý lidský jedinec a každá lidská společnost *svým jedinečným způsobem realizuje obecný ideál lidství*. Obecně závazný mravní zákon (viz. Desatero) platí pro každého člověka nezávisle na době a místě jeho života, avšak jeho konkrétní a svobodná asimilace je u jedinců a společností v každé době a v každém místě jiná a originální. O tom, jak má tento proces probíhat v Čechách a na Moravě, nemohou rozhodovat duhová byrokracie v Berlíně či v Bruselu. Kulturně sebevědomý národ nepřijímá poučení o způsobu svého života od cizí moci, ale ze své vlastní, bohaté a úctyhodné historie. Dějiny jsou prostředkem, díky němuž se z lidských osob mají stát mravně zralé osobnosti. V českém prostředí se jich zrodilo nemalé množství. Na jejich příkladu je vidět, že historie má revelativní (zjevující se) povahu – zjevuje existenci mravního zákona, který má *meta - dějinnou platnost*, což kromě jiného naznačuje, že poslední úděl člověka není ohraničitelný koncem jeho výskytu v hmotném světě⁵. Zákon není nic jiného než *via ad finem*, tj. cestou k cíli a poslednímu smyslu života. Pokud dějiny tento účel neplní a neukazují člověku směr k jeho konečnému dovršení, dochází k absurdizaci jeho existence a k vnímání samotných dějin jako bezcílného plynutí času. V takovém bezvýchodném rozpoložení dnes žije mnoho našich současníků, protože podlehli diktátu své relativistické doby a zapomněli na odkaz svých slavných předků. Historická *anamnéza*, rozpomínání se na to, co bylo, je jedinou možností, jak opravdu pochopit, co je a co se s námi má stát v nadcházející budoucnosti.

Poznámky:

- 1) Hans-Georg GADAMER, *Problém dějinného vědomí*, Filosofia, Praha 1994, s. 7.
- 2) Srov. Roman CARDAL, *Interpretační manko hermeneutické metody*, in: <https://www.distance.cz/ro%C4%8Dn%C3%ADk-2004/2-%C4%8D%C3%ADslo/interpreta%C4%8Dn%C3%ADk-manko-hermeneutick%C3%A9-metody>.
- 3) Emanuele Samek LODOVICI, *Metamorfosi della gnosi. Quadri della dissoluzione contemporanea*, Ares, Milano 1991, ss.113-114.
- 4) Tamtéž, s. 180.
- 5) Roman CARDAL, Jiří FUCHS, *Smysl života a role smrti v něm*, in *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*, Edice Svatováclavská Studia, Praha 2021, ss. 77-82.

PŘEHLED AUTORŮ

Petr Bahník

Petr Bahník (*1967) je český historik, pedagog, výtvarník a publicista. Vystudoval střední grafickou školu a historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyučuje dějepis na nejstarší české průmyslovce, dnešní Střední průmyslové škola strojnické na Starém městě v Praze. Dříve učil na několika soukromých školách i Arcibiskupském gymnáziu v Praze. Je členem řady konzervativních sdružení a spolků. Kromě odborných publikací mu nedávno v nakladatelství Olympia vyšla i dvoudílná kniha hrdinských příběhů z Čech, Moravy a Slezska pod názvem Český rytíř, kterou opatřil vlastními ilustracemi. Pro televizi Prima připravil dokumentární seriál historických zajímavostí Utajené příběhy českých dějin, jehož je i průvodcem.

Ing. arch. Markéta Bahníková

Markéta Bahníková (*1968) je českou architektkou a středoškolskou pedagožkou. Je absolventkou Fakulty architektury Českého vysokého učení technického v Praze. Specializuje se na rekonstrukce památkových objektů, dostavbu historických měst, velkomoravskou architekturu a lidové zvyky. V rámci své pedagogické činnosti se věnuje zejména dějinám umění a souvisejícím historickým tématům a dále se zabývá realizací kulturně-osvětových projektů spojených s Liběchovem, Starou Boleslaví a svatováclavskou tradicí.

Bc. Jaroslav Bašta

Jaroslav Bašta (*1948) je český politik a diplomat, původním povoláním archeolog. Před rokem 1989 byl disidentem a signatářem Charty 77. Historickou archeologii studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v letech 1967–1970. Zde se angažoval ve studentském Hnutí revoluční mládeže, za což byl v roce 1970 zatčen i posléze odsouzen, což mu znemožnilo dokončit univerzitní studia. V osmdesátých letech byl vědecky činný v archeologii, napsal přes 130 odborných článků a studií v prestižních československých i německých časopisech. V 90. letech 20. století nastoupil do Úřadu na ochranu ústavy a demokracie (nově formované tajné služby) do funkce ředitele odboru. V letech 1990–1991 byl náměstkem ředitele tajné služby a v letech 1991–1993 také předsedou Nezávislé komise FMV (tzv. lustrační komise). Od roku 1996 byl poslancem Poslanecké sněmovny PČR, zasedal ve výboru pro obranu a bezpečnost jako jeho místopředseda. Byl rovněž předsedou komise pro kontrolu BIS. V letech 1998–2000 pak ministrem bez portfeje ve vládě Miloše Zemana. Po roce 2000 odešel do diplomatických služeb. V letech 2000–2005 byl velvyslancem v Rusku (s působností i pro Kazachstán, Turkmenistán a Kyrgyzstán). Po návratu do ČR působil na pozici náměstka ministra zahraničí a v roce 2007 odešel na Ukrajinu, kde jako velvyslanec působil do roku 2010. Je ženatý, jeho manželka je také archeoložka.

Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc., dr. h. c.

Lenka Bobková (*1947) je česká historička. Specializuje se především na dějiny vedlejších zemí Koruny české ve 14.–16. století. Zabývá se také regionálními dějinami severních Čech a vládou Jana Lucemburského a Karla IV. Absolvovala studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (obor historie – český jazyk a literatura). Diplomovou práci na téma České državy v Horní Falci za vlády Karla IV. vypracovala pod vedením Františka Kavky a obhájila ji v roce 1970. Po studiu pracovala jako středoškolská učitelka a od roku 1973 byla zaměstnána jako odborná pracovníce v oblastní galerii v Liberci. V roce 1974 získala titul PhDr. a od roku 1979 pracovala jako odborná asistentka na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem. V roce 1991 dokončila aspiranturu obhajobou práce Územní politika prvých Lucemburků na českém trůně a získala titul CSc. V roce 1991 byla také zvolena proděkankou Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (do roku 1993). V roce 1992 se habilitovala v oboru československé dějiny. Od roku 1993 pracuje v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Zároveň v letech 1999–2003 působila také jako vědecká pracovníce Historického ústavu Akademie věd ČR. V roce 2005 byla jmenována profesorkou českých a československých dějin. V letech 2000–2007 působila jako zástupkyně ředitele Ústavu českých dějin FF UK, v letech 2010–2016 pak jako vedoucí Semináře středověkých dějin téhož ústavu. V roce 2009 obdržela čestný doktorát Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. V letech 2009–2016 zastávala také pozici předsedkyně redakční rady časopisu *Historie – Otázky – Problémy*, který vydává Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

PhDr. Roman Cardal, PhD.

Roman Cardal (*1965) je český filosof a teolog. Studoval germanistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, poté filosofii na Lateránské univerzitě v Římě a filosofii a teologii na SFD a STAB v Bologni. Dlouhou dobu přednášel filosofii na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy a na soukromé vysoké škole CEVRO Institut. Zabývá se především metafyzikou, teodiceou a politickou filosofii. Vydal knihy „Bůh ve světle filosofie“, „Identita a diference. Systematický kurz ontologie“, „Teodicejní aggiornamento“, „Čtyři milníky politické filosofie“, „Vybrané otázky z filosofie“, „Myslet v diktatuře korektnosti“ a „Filosofie jako lék. Partnerský vztah filosofie a medicíny v Platónově myšlení“. Přednáší pro společnost Academia Bohemica a spolupracuje také s Občanským institutem. Je předsedou Společnosti pro Svatováclavská studia.

Prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.

Petr Čornej (*1951) je český historik specializující se na dějiny pozdního středověku, zvláště husitství, a na historiografii a historickou tradici. Vystudoval obory historie a český jazyk na Filozofické fakultě UK v Praze. V roce 1974 nastoupil do Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, kde setrval až do roku 1990. Po roce 1991 vyučoval starší české dějiny na Filozofické fakultě UK. V letech 1992–1999 působil jako zakladatel a vedoucí Katedry dějin a didaktiky dějepisu na Pedagogické fakultě UK, kde vyučoval starší české dějiny, světové dějiny, historiografii

a vedl semináře s husitskou tematikou a se zaměřením na film a dějiny. Poté působil jako vědecký pracovník a statutární zástupce ředitele v Ústavu pro českou literaturu AV ČR (1999–2001). V letech 2002–2013 pracoval na Literární akademii (Soukromé vysoké škole Josefa Škvoreckého) v Praze, jejímž rektorem byl v letech 2006–2010. Je řádným členem Centra mediivistických studií a v minulosti byl či stále je členem řady oborových a redakčních rad. Petr Čornej není znám jen jako autor vynikajících vědeckých prací a učebnic. Dlouhodobě se věnuje popularizační činnosti. Spolupracuje s televizí a rozhlasem, píše popularizační knihy a publikuje články v denním tisku. Mezi jeho úspěšné televizní projekty patří například seriál *Kronika česká* (Česká televize, 1997–1998; 77 dílů, autor koncepce, odborný garant, supervizor a autor 11 dílů). V poslední době se jako spoluautor scénáře a průvodce pořadem (spolu s hercem Jiřím Dvořákem) podílel na dokumentárním filmu *Vzestup a pád kněze Jana* (Česká televize, 2019, režie Ivo Macharáček). Jeho manželkou je historička Ivana Čornejová.

PhDr. Aleš Dvořák

Aleš Dvořák (*1971) je český pedagog, historik a mediální analytik. Je absolventem Pedagogické fakulty UK v Praze. Většinu své profesní dráhy se věnoval výchově a vzdělávání, nejprve jako středoškolský učitel, později jako ministerský rada MŠMT ČR. Odborně se zaměřuje mj. na dějiny české státnosti a jejich širší politické, ekonomické a civilizační souvislosti. K této problematice vydal v kolektivu autorů knihy *Hlavou státu z Boží milosti* (Česká citadela, Praha 2020) a *Prolitá krev zavazuje* (Česká citadela, Praha 2021). Publikuje příležitostně v časopisech *Proglas*, *Revue politika*, *Kontexty* nebo *MY*.

Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

Milan Hlavačka (*1955) český historik specializující se zejména na politické, sociální a hospodářské dějiny habsburské monarchie a českých zemí a také na dějiny dopravy. Po absolvování gymnázia v Hořovicích, vystudoval v letech 1974–1979 obor historie-germanistika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V roce 1982 získal tamtéž titul PhDr. a roku 1985 obhájil disertační práci na Ústavu československých a světových dějin Československé akademie věd a obdržel titul CSc. V ČSAV pracoval do roku 1991, kdy přešel na katedru československých dějin FF UK, na níž se roku 1995 habilitoval v oboru české dějiny. Roku 2006 byl prezidentem jmenován profesorem českých dějin. Od roku 2006 pak působil na FF UK jako ředitel Ústavu českých dějin. Od roku 1999 taktéž zároveň pracuje v Historickém ústavu Akademie věd České republiky, kde stojí v čele Oddělení sociálních a kulturních dějin.

Prof. h.c. Dr. Ing. Václav Liška, LL.M., MBA

Václav Liška (*1960) je český ekonom a předseda starobylého historického spolku Svatobor. Vystudoval VŠE v Praze. Dnes působí jako vedoucí katedry společenských věd na Stavební fakultě ČVUT v Praze. Přednáší ekonomickou teorii, věnuje se též otázce finanční teorie a kapitálových trhů se zvláštním zřetelem na otázky regulace a dohledu nad kapitálovým trhem. Je členem oborové rady Dr. studijního programu, vede doktorské kurzy z ekonomické teorie a kapitálového trhu. Je členem grémia Stavební fakulty ČVUT. Vedle výuky patří k jeho koníčkům historie - hlouběji se zajímá o dvě významné osobnosti - českého krále Jiříka z Poděbrad a renesančního umělce Leonarda da Vinci. Věnuje se funerální architektuře, zajímá se také o sport, zejména pak o házenou. Mezi jeho další hobby patří práce ve Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska a Institutu pro život a dílo Sherlocka Holmese. Vykonává funkci prezidenta Památkové komory České republiky.

PhDr. Radomír Malý

Radomír Malý (*1947) je český historik, novinář a vysokoškolský pedagog. Před rokem 1989 byl katolickým disidentem, psal též pod pseudonymem Karel Bor. Je absolventem Filozofické fakulty dnešní Masarykovy univerzity. Po studiích pracoval jako historik v Uměleckohistorickém muzeu v Kroměříži, v roce 1972 byl z politických důvodů propuštěn a byl nucen pracovat mimo svůj obor. Stal se signatářem Charty 77 a aktivně se účastnil vydávání katolického samizdatu. Po roce 1989 se stal nejprve zástupcem šéfredaktora brněnské redakce deníku Lidová demokracie a poté mezi lety 1993 a 1994 byl šéfredaktorem konzervativního katolického týdeníku Světlo. V letech 1996 - 2010 vyučoval na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Roku 1997 se stal zakládajícím členem české pobočky mezinárodní federace Una Voce. Radomír Malý je autorem řady článků a publikací, které se týkají především pohledu na církevní dějiny. Svě články též publikuje na webech Duše a Hvězdy a Institutu sv. Josefa a také v časopisech Te Deum, Rád a Immaculata.

PhDr. Naďa Profantová, CSc.

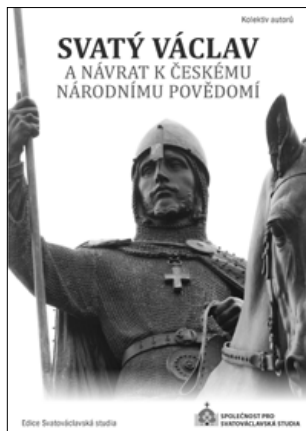
Naďa Profantová (*1962) je česká historička a archeoložka specializující se na období starší a střední doby hradištní. Vystudovala prehistorii na Filozofické fakultě UK v Praze. V současné době působí v Archeologickém ústavu AV ČR Praha, v.v.i. a externě působí na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou na UK. Vydala několik odborných knih a desítky studií – Sámova říše (1995, spoluautor Michal Lutovský), Kněžna Ludmila: vládkyně a světice, zakladatelka rodu (1996), Velké dějiny zemí Koruny české I. (1999, spoluautoři Marie Bláhová, Jan Frolík), Encyklopedie slovanských bohů a mýtů (2004, spoluautor Martin Profant), Mikulčice - pohřebiště u 6. a 12. kostela (2003, spoluautorka Blanka Kavánová) nebo Klecany. Raně středověká pohřebiště I, II (2010, 2015 s dalšími spoluautory).

Doc. Mgr. Michal Téra, Ph.D.

Michal Téra (*1976) je český historik zabývající především slovanskými dějinami. Vystudoval filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, obor historie. Doktorát pak obhájil na oboru slovanské literatury Ústavu slavistických a východoevropských studií FF UK. Pracoval jako redaktor Encyklopedie českých dějin v Historickém ústavu AV ČR (2003-2008) a knihovník ve Slovanské knihovna v Praze (2008-2010). V současné době pedagogicky působí na katedře literární kultury a slavistiky Univerzity Pardubice. Odborně se věnuje dějinám Slovanů v raném středověku, slovanské archaické a lidová kultuře a kulturním, sociálním a politickým dějinám slovanských národů. Kromě toho překládá odbornou a uměleckou literatury z ruštiny, staroruštiny a polštiny. Vydal několik odborných studií, monografií (Perun – bůh hromovládce. Sonda do slovanského archaického náboženství, 2009) a komentované překlady (Vyprávění o minulých letech aneb Nestorův letopis ruský, 2014; Svatí a hříšníci. Staroruská literatura 11. – 12. století, 2015).

Mgr. Igor Volný

Igor Volný (*1963) je český právník, analytik a teoretik českého národního ekonomického obrození. Je absolventem Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Po roce 1989 byl předsedou obnoveného spolku českých právníků Všehrd. Věnoval se problematice kapitálového trhu v souvislosti s obnovou Burzy cenných papírů. V 90. letech založil vlastní developerskou společnost. Z hlediska obezřetného zacházení s klientskými prostředky prostřednictvím svěřeneckých účtů patřila v Praze koncem devadesátých let k průkopníkům trhu. Od přelomu tisíciletí působí jako externí konzultant v oblasti technické analýzy trhu cenných papírů a také jako ekonomický analytik. Je odborník na problematiku historie českého národního hospodářství od 19. století do současnosti. V roce 2019 vyšla autorovi zásadní studie ohledně vykonstruovaného retribučního stíhání českého průmyslníka JUDr. Jaroslava Preisse v roce 1945 ve Sborníku Archívu bezpečnostních složek MV. Své texty publikuje mj. v Revue Střední Evropa nebo v časopise MY.

Svatý Václav a návrat k českému národnímu povědomí

Edice: Svatováclavská studia č. 1/2020

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Markéta Bahníková,
Tomáš Břicháček, Roman Cardal, Aleš Dvořák,
Petr Charvát, Jiří Kuthan, Petr Matuszek,
Jan Royt, Petr Sak, Oldřich Selucký,
Vojtěch Šustek, Igor Volný

Jakub Karel Berka (úvodní slovo)

Roman Cardal (editor)

Svatý Václav provází české dějiny během celého jejich tisíciletého trvání. Objevuje se jako světec, nadpřirozený ochránce státu a opora českých vojsk v bitvách. Karel IV. jej výslovně označil za věčného vládce země a zasvětil mu nově vyzdobenou královskou korunu – symbol české státnosti. Svatováclavská idea byla vždy sjednocující pro všechny Čechy, Moravany a Slezany bez rozdílů a právě ona by mohla pomoci ukončit období rozdělené společnosti, které u nás panovalo po celé minulé století a nezmizelo ani po roce 1989. Sborník se zaměřuje na roli svatováclavského odkazu ve vztahu k české státnosti i na rozbor jeho ohlasu.

Znalostní školství jako předpoklad rozvoje české společnosti

Edice: Svatováclavská studia č. 2/2021

Kolektiv autorů: Ondřej Andrys, Petr Bahník,
Jindřich Beznoska, Roman Cardal, Josef Dobeš,
Aleš Dvořák, Jaroslav Fidrmuc, Eduard Fuchs,
Jeroným Klimeš, Jan Kumpera, Martin Odehnal,
Petr Piřha, Michal Semín, Veronika Valíková, Vít Vlnas

Hana Moučková (úvodní slovo)

Aleš Dvořák (editor)

Otázka vzdělání je prvním tématem pro společnost, která se chce rozvíjet. Pojem „znalostní školství“ pak odkrývá, jaký charakter by měl náš vzdělanostní systém mít. Naše děti a vnukové budou totiž muset se svými znalostmi a schopnostmi obstat na globálním celosvětovém trhu a jedině technologicky vyspělé projekty s vyšší přidanou hodnotou mohou být základem rozumně zabezpečené budoucnosti naší země. Mezi autory jsou lidé, kteří stáli dlouhá léta za katedrou a znají školskou problematiku zevnitř, jsou mezi nimi vážení univerzitní profesori a docenti i bývalí ministři školství.

Rodina jako středobod života zdravé společnosti

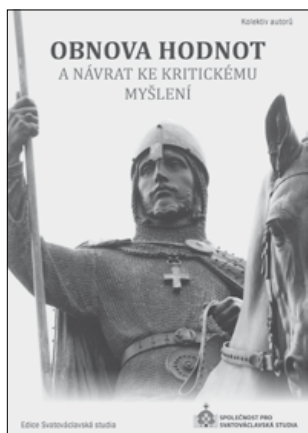
Edice: Svatováclavská studia č. 3/2021

Kolektiv autorů: Dana Hamplová, Leona Hozová,
Jana Jočová, Martin Kahoun, Jakub Kříž,
Věra Kuchařová, Katalin Novák, Ivo Patta,
Jan Pivoda, Jana Seemanová,
Harald Christian Scheu, Blanka Vildová,
Klára Vítková Rulíková, Stanislav Volák

Monika Němečková (úvodní slovo)

Jana Jočová (editor)

Rodina je základem každé zdravé společnosti. A děti reprezentují její budoucnost. Pro pozitivní formování osobnosti mladého člověka je čím dál zásadnější, v jakém rodinném prostředí vyrůstá. Funkční rodiny vychovávají děti, které odolají sociálně patogenním nástrahám dnešního světa a budou schopny přispět k větší rovnováze života na zemi i ve vztahu k morálním hodnotám, které nás utvářejí i přesahují. Tento sborník se snaží nastínit cestu, jak posílit českou rodinu v jejich základních funkcích. Mezi tvůrci publikace jsou jak univerzitní pedagogové, tak odborníci z praxe, kteří bedlivě hlídají tenkou hranici mezi soukromým a veřejným zájmem.

Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení

Edice: Svatováclavská studia č. 4/2021

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Jaroslav Brož,
Roman Cardal, Štěpán M. Filip, Jiří Fuchs,
Jiří Hejlek, Tomáš Kouřil, Tomáš Machula, L. A. Máslo,
Miloš Mrázek, Lukáš Novák, Oldřich Selucký,
Antonín Steinhauser, Radim Ucháč, Jiří Vítovec

Zdeňka Rybová (úvodní slovo)

Dominik kardinál Duka (slovo závěrem)

Roman Cardal (editor)

Ve světě bez plného hodnotového ukotvení, ve světě bezbřehého relativismu, nelze dlouhodobě existovat. Takto formovaná společnost, by totiž nezadržitelně šla ke svému zániku. A také současná atlantická civilizace založená na protikřesťanském humanismu lidských práv nadřazených Řádu Stvoření se v evidentní krizi nachází. Hodnotově do ní ale nepatří země ve středu, na východě a na jihu Evropy, které jsou bohužel dobytým územím atlantické civilizace a hrají v ní nedůstojnou úlohu. Evropa bez křesťanství nemůže být evropská. Návrat zpět k prověřeným hodnotám se navíc neobejde bez kritického myšlení jako metody hledání pravdy.

O smyslu českých dějin

Edice: Svatováclavská studia č. 5/2022

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Markéta Bahníková,
Jaroslav Bašta, Lenka Bobková, Roman Cardal,
Petr Čornej, Aleš Dvořák, Milan Hlavačka,
Václav Liška, Radomír Malý, Naďa Profantová,
Michal Těra, Igor Volný

Václav Liška (úvodní slovo)

Petr Bahník (editor)

Studium dějin vlastního národa a státu je nejen určitým sebe-identifikujícím momentem každé země, ale slouží jako vodítko pro pochopení jejího osudu a stanovení správných budoucích cílů. Výklad dějin však není jen objektivním posouzením minulých událostí, ale může být i nástrojem na ovládnutí druhých, zvláště je-li formulován ze zahraničí. Autoři sborníku se proto pokusili přinést čtenáři určitou mozaiku pohledů na klíčové momenty českých dějin cíleně od počátku naší státnosti v X. století až na práh XX. století. Naše nejmodernější dějiny ještě nejsou součástí historických faktů, a proto jim věnujeme sborník o globální politice a mezinárodních vztazích.

JAK A KDE SBORNÍKY OBJEDNAT

SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ STUDIA

Zájemci o sborníky z Edice Svatováclavská studia je mohou získat:

a) v elektronické formě ZDARMA

pokud pošlou e-mail se svojí žádostí na adresu: sss@ssszs.cz,
kde uvedou své jméno, bydliště a e-mailovou adresu,
kam chtějí sborníky zasílat

b) v tištěné (brožované) formě za ROČNÍ POŠTOVNÉ ve výši 120,- Kč

pokud pošlou e-mail se svojí žádostí na adresu: sss@ssszs.cz,
kde uvedou své jméno, bydliště a poštovní adresu,
kam chtějí sborníky zasílat.

*Stejně tak mohou o sborníky požádat i instituce,
když uvedou svůj název a kontakty.*

Společnost pro Svatováclavská studia
pořádala pod záštitou

prof. JUDr. Jaroslava Fenyka, Ph.D., DSc., Univ. Priv. Prof.,
místopředsedy Ústavního soudu ČR

SETKÁNÍ K OBNOVĚ ČESKÉ STÁTNOSTI

které se uskutečnilo
v úterý 6. září 2022

v letním refektáři Strahovského kláštera v Praze na Hradčanech.

více na www.ssszs.cz

Setkání se konalo symbolicky 6. září, v den, kdy slaví svátek Boleslav. Odkaz obou bratří tvoří totiž v našich dějinách dvě strany téže mince. Akce se snažila poukázat na fakt, že stát a státnost nejsou jedno a to samé. Státu přísluší státnost v případě, kdy dokáže bez podléhání cizí moci a cizím zájmům suverénně rozhodovat (vůlí, která se rodí) na svém území. Můžeme mít stát a nemít státnost nebo naopak nemít stát, ale mít povědomí o své státnosti tak, jak jsme to vnímali v celé dlouhé pobělohorské době. Zejména v dnešní době je vhodné si uvědomit, že stát je jediná instituce, která má legitimní nástroje, jak pomoci občanům překonat obtíže ve složité celospolečenské situaci a také garantovat jejich práva a svobody. Smyslem setkání bylo zdůraznit skutečnost, že jediným způsobem jak řešit problémy, které současná světová situace přináší, je obnova národního státu jako instituce. Účastníci se shodli, že jedním z nástrojů, jak k obnově českého státu přispět, je vybudování instituce s názvem Svatováclavská studia - Ústav české státnosti, jehož pamětní deska byla na setkání slavnostně pozhváána.

Společnost pro Svatováclavská studia, z.s. je zapsaný spolek založený 28. 9. 2019, symbolicky v den 1090. svatováclavského výročí. Je registrovaný ve spolkovém rejstříku vedeném Městským soudem v Praze. Jeho náplní je pomoci vybudovat instituci s názvem Svatováclavská studia – Ústav české státnosti (SVS -UČS) a podporovat její dlouhodobou činnost a rozvoj.

Inspirací projektu Svatováclavských studií (SVS) je francouzská společnost pro odkaz Jany z Arku (The International Joan of Arc Society / Société Internationale de l'étude de Jeanne d'Arc). Cílem projektu je dokumentace, studium a popularizace pramenů, literatury a památek ve vztahem k osobě svatého Václava a ke svatováclavské duchovní a kulturní tradici a také k tisícileté tradici české státnosti.

Předsedou spolku a jeho statutárním představitelem je filozof a teolog PhDr. Roman Cardal, PhD. Spolek má důstojné sídlo ve Strahovském klášteře v Praze na Hradčanech.

Svatováclavská idea sjednocuje všechny Čechy. Proto by Svatováclavská studia – Ústav české státnosti měla mít celonárodní charakter a měla by být zřízena jako veřejná instituce. Spolek usiluje, aby na jejím vzniku a existenci participoval nejen stát, ale i municipality, vysoké školy, národní kulturní a vědecké instituce, stejně jako významné české svazy a spolky i významné české privátní subjekty. Se všemi takovými potencionálními partnery spolek usiluje navázat dlouhodobé partnerství.

Zřízení Svatováclavských studií souvisí s obnovou Staré Boleslavi jako národního poutního místa, kde se mimo jiné každoročně koná Národní svatováclavská pouť, což významně podpořilo myšlenku umístit v budoucnu sídlo Svatováclavských studií právě do Staré Boleslavi.

Spolek o tom, v překrásně opravené bazilice Nanebevzetí Panny Marie, kde je opět trvale uloženo Palladium země České, podepsal s místní Kolegiální kapitulou svatých Kosmy a Damiána dne 14. srpna 2020 společné memorandum. To předpokládá, že připravovaný ústav Svatováclavských studií by sídlil ve zdejším Kanovníckém domě, symbolicky na nám. sv. Václava, a zřídil by mimo jiné také stálou výstavu o životě a odkazu svatého Václava a svaté Ludmily, a to v nedalekém Děkanském domě. Zmíněné memorandum osobně kontrasioval též arcibiskup pražský a primas český Dominik kardinál Duka.

Společnost získává pro svou činnost prostředky na základě darů českých právnických osob a spolků a příspěvků českých nadačních fondů a nadací; společnost neusiluje o žádné financování ze zahraničí.

Společnost pro Svatováclavská studia, z.s.

Strahovské nádvoří 132/1, 118 00 Praha 1 – Hradčany

IČO: 087 15 246, tel.: 230 233 389, e-mail: sss@ssszs.cz, web: www.ssszs.cz

Vydání publikace podpořila společnost Triola a.s.

TRIOLA
— SINCE 1919 —

**SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ
STUDIA**

č. 5/2022

ISBN 978-80-908340-5-7

9 788090 834057

O smyslu českých dějin

Svatováclavská studia